

Lastensuojelulaitosten kasvatussäännöt

Itä-Suomen yliopisto

Oikeustieteiden laitos

Yhteiskuntatieteiden ja kauppätieteiden
tiedekunta

Pro Gradu -tutkielma (hallinto-oikeus)

8.1.2019

Tekijä: Saara Takkunen (280420)

Ohjaaja: Toomas Kotkas

Tiivistelmä

ITÄ-SUOMEN YLIOPISTO

Tiedekunta Yhteiskuntatieteiden ja kauppatieteiden tiedekunta		Yksikkö Oikeustieteiden laitos	
Tekijä Saara Takkunen			
Työn nimi Lastensuojelulaitosten kasvatussäännöt			
Pääaine Hallinto-oikeus	Työn laji Pro Gradu -tutkielma	Aika 8.1.2019	Sivuja XI-95
<p>Tiivistelmä</p> <p>Lastensuojelun laitoshuolto koskettaa vuosittain tuhansia lapsia sekä heidän läheisiään. Vaikka lastensuojelulaitoksessa järjestettävä kasvatusta perustuu samoihin tarkoituksiin kuin kotikasvatusta, on kasvatukseen näissä ympäristöissä erilaisia lainsäädännön asettamia edellytyksiä. Juridisesti hyväksyttävän kasvatukseen edellytysten tunnistaminen on ollut lastensuojelulaitosten käytännön työssä haasteena jo vuosia. Tästä ovat osoituksena esimerkiksi oikeusasiamiehen saamat kantelut sekä julkisuudessa käyty lukuisat keskustelut. Kotikasvatuksessa hyväksyttävänä pidetty kasvatukseen voi lastensuojelulaitoksessa olla luonteeltaan jopa perusoikeusrajoitus. Lastensuojelulaitosten päivittäisen kasvatuksen aukoton sääntely lain tasolla on kuitenkin käytännössä mahdotonta, sillä lapsen arkinen rajaaminen on todella monimuotoista. Näihin syihin ja taustoihin pohjautuen tässä Pro Gradu -tutkielmassa selvitettiin, millaisia lainsäädännön asettamia edellytyksiä kasvatukseen on lastensuojelulaitoksessa. Lisäksi tutkielmassa selvitettiin empiiristä aineistoa hyödyntäen, millaisia kirjallisia kasvatussääntöjä lastensuojelulaitoksissa käytetään ja ovatko nämä säännöt lainsäädännön asettamien edellytysten mukaisia.</p> <p>Tutkielman myötä lastensuojelulaitosten kasvatukseen yleisistä reunaehdoista muodostui kymmenkohtainen luettelo. Kasvatukseen rajaamisen haasteita aiheuttavat laitoksissa erityisesti sääntelyn pirstoutuneisuus ja väljyys sekä toisaalta keskenään hyvin erilaiset intressit, joiden samanaikainen huomioiminen voi olla toisinaan varsin haastavaa. Luettelo pyrkii vastaamaan näihin haasteisiin kokoamalla yhteen ne keskeiset lainsäädännön asettamat edellytykset, joita laitosten tulee ottaa huomioon kaikenlaisten kasvatukseen valinnassa ja toteutuksessa.</p> <p>Tutkielman empiirisen aineiston avulla saatiin käsitystä siitä, millaisia kirjallisia kasvatussääntöjä lastensuojelulaitoksissa käytetään sekä tietoa siitä, millaisia sääntöjä ei voida pitää lainsäädännön asettamien edellytysten mukaisina. Ongelmallisimpina näyttäytyivät tutkielman näkökulmasta sellaiset säännöt, jotka olivat erityisen ankaraan muotoon kirjattuja tai muulla tavoin mahdollisesti asian luonteeseen nähden suhteettomia. Toisaalta joissakin säännöissä ilmeni myös esimerkiksi epäselvää linjanvetoa suhteessa lastensuojelulain mukaisiin rajoitustoimenpiteisiin. Kokonaisuudessaan laitosten säännöissä esiintyi vain muutamia sellaisia käytäntöjä, joita voidaan pitää selvästi ja yksiselitteisesti lainvastaisina.</p>			
Avainsanat: lastensuojelu, sijaishuolto, lastensuojelulaitos, laitoshuolto, kasvatusta, kasvatukseen, kasvatussääntö			

SISÄLLYS

LÄHTEET	V
LYHENNELUETTELO	XII
1 JOHDANTO	1
1.1 Tutkielman tausta ja tutkimustehtävä.....	1
1.2 Tutkimusmenetelmät.....	6
1.3 Tutkielman rakenteesta	6
2 LASTENSUOJELUN LAITOSHUOLTO	7
2.1 Lastensuojelun laitoshuollon kehitys	7
2.1.1 Vanhempien ja laitoksen vallan alta täysimääräiseksi kansalaiseksi	7
2.1.2 Perusoikeusuudistuksen merkitys.....	9
2.1.3 Lastensuojelulain kokonaisuudistus ja nykypäivä.....	10
2.1.4 Laitoshuollon palveluiden järjestämisessä tapahtuneet muutokset	12
2.2 Lapsen huostaanotto ja sijoittaminen lastensuojelulaitokseen.....	13
2.2.1 Lastensuojelun asiakkuus	13
2.2.2 Sijaishuolto turvaa lapsen oikeutta huolenpitoon.....	15
2.2.3 Kotikasvatuksen ja laitoshuollon keskeiset erot.....	17
2.3 Perusoikeuksien rajoittaminen lastensuojelulaitoksissa.....	19
2.3.1 Perusoikeuksien turvaaminen ja rajoittaminen.....	19
2.3.2 Perusoikeuksien yleiset rajoitusedellytykset	20
2.3.3 Lastensuojelulain mukaiset rajoitustoimenpiteet.....	21
2.4 Lapsen erityiset oikeudet sijaishuollossa	22
2.4.1 Oikeus asiakassuunnitelmaan ja sen mukaiseen sijaishuoltoon	22
2.4.2 Oikeus pitää yhteyttä ja tavata läheisiä.....	24
2.4.3 Oikeus saada tietoa ja tavata sosiaalityöntekijä.....	25
2.4.4 Oikeus käyttövaroihin.....	26
2.4.5 Oikeus palveluihin	27
3 KASVATUKSEN TOTEUTTAMINEN LAITOSHUOLLOSSA.....	28
3.1 Lastensuojelutyötä ohjailevat periaatteet	28
3.1.1 Lapsen edun ensisijaisuus.....	28

3.1.2 Itsemääräämisoikeus.....	31
3.1.3 Julkisuusperiaate ja salassapitovelvollisuus	33
3.1.4 Hyvän hallinnon perusteet	34
3.1.5 Sosiaalihuollon oikeusperiaatteet	38
3.2 Kasvatuksellista rajaamista, perusoikeuksien rajoittamista vai jotain muuta	39
3.2.1 Kasvatuksen tarkoitus ja yleiset edellytykset	39
3.2.2 Kasvatus- ja toimintatavat sekä kirjalliset säännöt	42
3.3 Kasvatukseen liittyviä erityiskysymyksiä laitoshuollossa	43
3.3.1 Tupakka	43
3.3.2 Matkapuhelin	46
3.3.3 Liikkumisen rajaaminen	48
3.4 Lapsen oikeusturva ja sen merkitys kasvatuksen näkökulmasta.....	49
3.4.1 Mitä oikeusturvalla tarkoitetaan	49
3.4.2 Lapsen erityisen aseman merkitys	50
3.4.3 Päätöksenteon muoto ja sen vaikutus oikeusturvan toteutumisessa	51
3.4.4 Lapsen oikeus osallisuuteen itseään koskevissa asioissa.....	54
4 LASTENSUOJELULAITOSTEN KIRJALLISET KASVATUSSÄÄNNÖT	56
4.1 Aineiston kerääminen.....	56
4.2 Aineiston kuvaus ja analyysin toteutus	58
4.3 Aineiston analyysi	59
4.3.1 Tupakointi ja päihteet	59
4.3.2 Liikkumisen rajaaminen	62
4.3.3 Puhelimen käyttö ja muu yhteydenpito	67
4.3.4 Henkilökohtainen omaisuus ja yksityisyys.....	74
4.3.5 Käytöstavat ja yhteiset aikataulut	80
5 JOHTOPÄÄTÖKSET	85
5.1 Yleisiä huomioita hyväksyttävän kasvatuksen arvioinnista.....	85
5.2 Hyväksyttävän kasvatukseen reunaehdot ja edellytykset lastensuojelulaitoksessa	86
5.3 Lastensuojelulaitosten kirjallisten kasvatussääntöjen ongelmakohdat	89
6 LOPUKSI	94

LÄHTEET

KIRJALLISUUS

- Aer, Janne*: Lastensuojeluoikeus: lapsi- ja perhekohtaisen lastensuojelun oikeudelliset perusteet. 1.painos. Talentum Media 2012.
- Alvesalo, Anne – Ervasti, Kaijus*: Oikeus yhteiskunnassa – näkökulmia oikeussosiologiaan. Helsinki 2006.
- Araneva, Mirjam*: Lapsen suojelu: toteuttaminen ja päätöksenteko: käsikirja lapsen asioista päättävälle. Talentum Pro 2016.
- Ervasti, Kaijus*: Empiirinen oikeustutkimus. Teoksessa Lindfors, Heidi: Empiirinen tutkimus oikeustieteessä. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimustiedonantoja 64. Helsinki 2004.
- Ervasti, Kaijus*: Laki, konflikti, tuomio – Oikeus yhteiskunnallisena ilmiönä. Porvoo 2012.
- Gottberg, Eva*: Lapsen subjektiivuudesta ja osallisuudesta huoltokysymyksissä ja lastensuojelussa. Defensor Legis 3/2008. s. 319–333.
- Hakalehto, Suvianna*: ”The Principle is not adequately understood” – Lapsen oikeuksien komitean Suomelle antamasta palautteesta. Oikeus 2017 (46); 4. s. 490–498.
- Hakalehto, Suvianna*: Johdatus lapsen oikeuksiin lastensuojelussa. Teoksessa Suvianna Hakalehto – Virve Toivonen (toim.): Lapsen oikeudet lastensuojelussa. Helsinki 2016, s. 22–57.
- Hakalehto-Wainio, Suvianna*: Lasten oikeudet lapsen oikeuksien sopimuksessa. Defensor Legis N:o 4/2011, s. 510–525.
- Heino, Tarja*: Lastensuojelun tilastot, asiakkaat ja palvelut. Teoksessa Marjatta Bardy (toim.): Lastensuojelun ytimissä. 4. uudistettu painos. Juvenes Print – Suomen yliopistopaino 2013. s. 84–107.
- Hoikkala, Susanna – Kojo, Raija – Tervo, Jaana – Aaltonen, Teija*: Sijaishuollon ohjauksen ja valvonnan malli. Kohti lapsikeskeistä ja lapsenoikeusperustaista toimintatapaa. THL Työpapery 19/2017. Helsinki 2017.
- Hoikkala, Susanna – Lavikainen, Ville*: Sattumuksia vai suunnitelmallisuutta? Selvitys sijaishuollon laadusta. Lastensuojelun keskusliitto. Helsinki 2015.

- Keinänen, Anssi – Kilpeläinen, Mia – Väättänen, Ulla:* Empiirisen oikeustutkimuksen kokemukset, haasteet ja tulevaisuus. Itä-Suomen yliopiston oikeustieteellisiä julkaisuja N:o 26. Joensuu 2010.
- Keinänen, Anssi – Väättänen, Ulla:* Empiirinen oikeustutkimus – Mitä ja milloin? Teoksessa Tarmo, Miettinen (toim.): Oikeustieteellinen opinnäyte – Artikkeleita oikeustieteellisen opinnäytteiden vaatimuksista, metodista ja arvostelusta. Edilex 2015/7.
- Kulla, Heikki:* Hallintomenettelyn perusteet. 9. uudistettu painos. Talentum Pro 2015.
- Kurttila, Tuomas:* Onko lapsella oikeusturvaa? Lapsiasiavaltuutetun vuosikirja 2017. Jyväskylä 2017.
- Laakso, Riitta:* Mistä koti huostaanotetulle lapselle? Kunnallisan alan kehittämissäätö. Sastamala 2013.
- Mäenpää, Olli:* Hallintolaki ja hyvän hallinnon takeet. 5. uudistettu painos. Edita Publishing Oy 2016.
- Mäenpää, Olli:* Yleinen hallinto-oikeus. 1. painos. Alma 2017.
- Nieminen, Liisa:* Lasten perus- ja ihmisoikeussuojan ajankohtaisia ongelmia. Lakimies 4/2004. s. 591–621.
- Nyrhinen, Anna:* Sosiaalityön ammatillinen johtaminen. Teoksessa Suvianna Hakalehto – Virve Toivonen (toim.): Lapsen oikeudet lastensuojelussa. Helsinki 2016. s. 58–97.
- Ojanen, Tuomas:* Perusoikeusjuridiikka. Helsinki 2015.
- Porko, Petta – Heino, Tarja – Eriksson, Pia:* Selvitys yksityisistä lastensuojelun yksiköistä. THL Työpaperi 21/2018. Juvenes Print – Suomen Yliopistopaino Oy 2018.
- Räty, Tapio:* Lastensuojelulaki: käytäntö ja soveltaminen. 3. uudistettu painos. Edita 2015.
- Saastamoinen, Kati:* Lapsen oikeus hyvään ja perusoikeuksia kunnioittavaan sijaishuoltoon lastensuojelulaitoksessa. Teoksessa Suvianna Hakalehto – Virve Toivonen (toim.): Lapsen oikeudet lastensuojelussa. Helsinki 2016, s. 134–165.
- Saastamoinen, Kati:* Lapsen asema sijaishuollossa: käsikirja arjen toimintaan. 2. uudistettu painos. Edita Publishing 2010.
- Saastamoinen, Kati:* Lapsi sijaishuollossa. Yhteydenpidon rajoittaminen ja rajoitustoimenpiteet. Keuruu 2018.
- Siltala, Raimo:* Oikeustieteen tieteenteoria. Helsinki 2003.

Tuori, Kaarlo – Kotkas, Toomas: Sosiaalioikeus. 5. uudistettu painos. Talentum pro 2016.

Viljanen, Veli-Pekka: Perusoikeuksien rajoitusedellytykset. Vantaa 2001.

VIRALLISLÄHTEET

Hallituksen esitykset

HE 72/2002 vp: Hallituksen esitys eduskunnalle hallintolaiksi ja laiksi hallintolainkäyttölain muuttamisesta.

HE 13/1983 vp: Hallituksen esitys eduskunnalle lastensuojelulaiksi.

HE 252/2006 vp: Hallituksen esitys eduskunnalle lastensuojelulaiksi ja eräksi siihen liittyviksi laeiksi.

HE 15/2016 vp: Hallituksen esitys eduskunnalle tupakkalaiksi ja eräksi siihen liittyviksi laeiksi.

HE 225/2004 vp: Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi lastensuojelulain muuttamisesta.

HE 309/1993 vp: Hallituksen esitys eduskunnalle perustuslakien perusoikeussäännösten muuttamisesta.

HE 224/1982 vp: Hallituksen esitys eduskunnalle laeiksi lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta ja holhouslain muuttamisesta sekä niihin liittyvien lakien muuttamisesta.

HE 137/1999 vp: Hallituksen esitys eduskunnalle laeiksi sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista sekä sosiaalihuoltolain muuttamisesta ja eräksi niihin liittyviksi laeiksi.

Perustuslakivaliokunta

PeVL 5/2006 vp: Perustuslakivaliokunnan lausunto hallituksen esityksestä laiksi lastensuojelulain muuttamisesta.

PeVM 25/1994 vp: Perustuslakivaliokunnan mietintö n:o 25 hallituksen esityksestä perustuslakien perusoikeussäännösten muuttamisesta.

PeVL 58/2006 vp: Perustuslakivaliokunnan lausunto hallituksen esityksestä lastensuojelulaiksi ja eräksi siihen liittyviksi laeiksi.

Lapsen oikeuksien komitea

CRC/C/GC/14: General Comment No. 14 on the right of the child to have his or her best interest taken as a primary consideration (art. 3, para 1). United Nations 2013.

CRC/C/GC/12: General Comment No. 12. The right of the child to be heard. United Nations 2009.

CRC/GC/2003/5: General Comment No. 5. General measures of implementation of the Convention on the Rights of the Child (arts. 4, 42 and 44, para. 6) United Nations 2003.

CRC/C/FIN/CO/4: Consideration of reports submitted by States parties under article 44 of the Convention. Concluding observations: Finland. United Nations 3.9.2011.

CRC/C/15/Add.272: Consideration of reports submitted by States parties under article 44 of the Convention. Concluding observations: Finland. United Nations 20.10.2005.

Muut virallislähteet

STM: Lastensuojelulain kokonaisuudistustyöryhmän muistio. Sosiaali- ja terveysministeriön selvityksiä 2006:25. Helsinki 2006.

STM: Toimiva lastensuojelu. Selvitysryhmän loppuraportti. Sosiaali- ja terveysministeriön raportteja ja muistioita 2013:19. Helsinki 2013.

STM: Lastensuojelun laatusuositus. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 2014:4. Tampere 2014.

STM074:00/2018: Lausuntopyyntö luonnoksesta hallituksen esitykseksi uudeksi asiakas- ja potilaslaiksi ja eräksi siihen liittyviksi laeiksi.

THL: Lastensuojelu 2016. Tilastoraportti 43/2017.

Valvira Ohje 3/2013, dnro 1731/05.00.00.01/2013, 15.3.2013: Lasten itsemääräämisoikeuden toteutuminen lastensuojelun sijaishuollossa.

Valvira: Lastensuojelun ympärivuorokautinen hoito ja kasvatus. Valtakunnallinen valvontaohjelma 2012–2014. Valvontaohjelmia 4:2012. Helsinki 2012.

Valvira Ohje viranomaisille 7/2012, dnro 7454/05.00.00.01/2012, 27.8.2012: Tupakkalain muutos lastensuojelulaitoksissa.

Valvira: Itsemääräämisoikeuden toteutuminen sosiaalihuollon ympärivuorokautisissa palveluissa. Lastensuojelussa, vammaispalveluissa, mielenterveyspalveluissa ja päihdehuollossa. Selvityksiä 1:2013. Helsinki 2013.

Valvira, Määräys dnro 3344/05.00.00.01/2014, 25.6.2014: Yksityisten sosiaalipalvelujen ja julkisten vanhuspalvelujen omavalvontasuunnitelman sisältöä, laatimista ja seurantaan koskeva määräys.

VTV dnro 321/54/2010: Tuloksellisuustarkastuskertomus – Lastensuojelu. Valtiontalouden tarkastusviraston tarkastuskertomus 6/2012. Helsinki 2012.

EDUSKUNNAN OIKEUSASIAMIES

AOA 31.12.2010 dnro 4138/2/09: Apulaisoikeusasiamiehen päätös 16.4.2009 suoritettuun tarkastukseen. Yksityisessä lastenkodissa käytettiin lainvastaisia rajoitustoimenpiteitä.

AOA 1.11.2013 dnro 2833/4/13: Apulaisoikeusasiamiehen päätös 24.6.2013 kanteluun. Kaupungin lastensuojelun yleinen käytäntö lapsen yhteydenpidon toteuttamisessa oli lainvastainen.

AOA 24.5.2012 dnro 1001/3/12: Apulaisoikeusasiamiehen päätös 21.3.2012 suoritettuun tarkastukseen. Lastensuojelulaitoksen käyttämät rajoitustoimenpiteet eivät perustuneet lakiin.

AOA 6.11.2013 dnro 2777/4/12: Apulaisoikeusasiamiehen päätös 24.7.2012 kanteluun. Kasvatukseen liittyvät säännöt eivät saa olla mielivaltaisia lastenkodissa.

AOA 20.10.2014 dnro 3050/4/14 ja 3119/4/14: Apulaisoikeusasiamiehen päätös kanteluun. Lapsen uskonnollisen vakaumuksen huomioiminen sijaishuollossa.

AOA 10.10.2012 dnro 3572/4/11: Apulaisoikeusasiamiehen päätös 4.10.2011 kanteluun. Nuoren korvausvastuu lastensuojelulaitoksessa tapahtuneesta vahingosta.

AOA 7.3.2013 dnro 1901/2/12 ja 1932–1945/2/12: Apulaisoikeusasiamiehen päätös 31.3.2012 suoritettuun tarkastukseen. Kunnat eivät valvoneet riittävästi lasten sijaishuollon lainmukaisuutta.

AOA 11.10.2012 dnro 4371/4/11: Apulaisoikeusasiamiehen päätös 25.11.2011 kanteluun. Rajoituspäätöksen tekeminen lastensuojelussa sekä oikeus laadultaan hyvään sosiaalihuoltoon.

AOA 9.7.2015 dnro 3001/4/14 ja 3851/4/14 Apulaisoikeusasiamiehen päätös 8.7.2014 ja 31.8.2014 kanteluihin. Rajoitustoimenpiteiden kohdistaminen sijaishuollossa olevaan lapseen.

EOAK 7.2.2018 dnro 356/2018 ja 846/2018: Tarkastuskertomus apulaisoikeusasiamiehen 24.1.2018 ja 31.1.2018 Vuorelan koulukotiin tekemästä tarkastuksesta.

EOAK 3.7.2018 dnro 1353/2018: Pöytäkirja apulaisoikeusasiamiehen 3.7.2018 Nuorten ystävien -palvelut Oy:n ylläpitämään koulukoti Pohjolakotiin tekemästä tarkastuksesta.

EOAK 30.6.2016 dnro 1002/2016: Tarkastuspöytäkirja apulaisoikeusasiamiehen 13.4.2016 Veikkarin erityislastenkotiin tekemästä tarkastuksesta.

EOAK 10.3.2008 dnro 3447/4/05: Apulaisoikeusasiamiehen päätös 21.10.2005 kanteluun. Valokuvaaminen terveyskeskuksen yleisissä tiloissa.

OIKEUSTAPAUKSET

Turun HaO 9.12.2011 t. 11/0764/2

KHO 2015:38

INTERNETLÄHTEET

Etelä-Suomen aluehallintovirasto: Etelä-Suomen aluehallintovirasto selvitti kunnallisten lastensuojeluyksiköiden toimintaa. 14.8.2014. [<https://www.avi.fi/web/avi/-/etela-suomen-aluehallintovirasto-selvitti-kunnallisten-lastensuojeluyksikoiden-toimintaa-etela-suomi-#.WSVXoVPyifU>] (24.5.2017).

Etelä-Suomen aluehallintovirasto: Etelä-Suomen aluehallintoviraston Peruspalvelut, oikeusturva- ja luvat –vastuualueen puheenvuoro hallintokanteluiden käsittelyn yhteydessä havaituista perus- ja ihmisoikeusongelmista. 4.2.2016.

[https://api.hankeikkuna.fi/asiakirjat/41f80564-2ca4-426e-a05d-b11073a3d39c/8e461e22-03d9-469b-8c00-c7a2567a45af/LAU-SUNTO_20170221234500.pdf]. (20.11.2018).

HS.fi: Lastensuojelulaitoksiin on tänä syksynä tehty yllätystarkastuksia, joissa on haluttu kuulla nuoria. Tarkastajat hämmästyivät: laitoksissa väitetään, että nuoret valehtelevat. Julkaistu 6.11.2018. [<https://www.hs.fi/kotimaa/art-2000005889908.html>] (12.12.2018).

Tutkimuseettinen neuvottelukunta: Humanistisen, yhteiskuntatieteellisen ja käyttäytymistieteellisen tutkimuksen eettiset periaatteet ja ehdotus eettisen ennakoarvioinnin järjestämiseksi. Helsinki 2009. [<http://www.tenk.fi/sites/tenk.fi/files/eettisetperiaatteet.pdf>]. 26.10.2017.

Yle Uutiset: Lastensuojelulaki on 12 vuotta vanha, mutta lastenkodeissa on vieläkin vaikeuksia noudattaa sitä – nyt osa työntekijöistä miettii, mitä enää saa tehdä. Julkaistu 17.11.2018. [<https://yle.fi/uutiset/3-10511631>] (20.11.2018).

Lastensuojelun käsikirja: [<https://thl.fi> > Käsikirjat > Lastensuojelun käsikirja] (22.11.2018).

LYHENNELUETTELO

AOA	Eduskunnan apulaisoikeusasiamies
DL	Defensor legis
dnro	diaarinumero
EIOS	yleissopimus ihmisoikeuksien ja perusvapauksien suojaamiseksi (Euroopan ihmisoikeussopimus, SopS 18–19/1990)
EOAK	Eduskunnan oikeusasiamiehen kanslia
HaO	Hallinto-oikeus
HE	Hallituksen esitys
Julkisuuslaki	Laki viranomaisten toiminnan julkisuudesta (621/1999)
KHO	Korkein hallinto-oikeus
Lapsenhuoltolaki	Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta (361/1983)
LM	Lakimies, Suomalaisen lakimiesyhdistyksen aikakauskirja
LOS	YK:n lapsen oikeuksien sopimus (SopS 60/1991)
LSL	Lastensuojelulaki (417/2007)
PL	Suomen perustuslaki (731/1999)
Asiakaslaki	Laki sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista (812/2000)
Valvira	Sosiaali- ja terveysalan lupa- ja valvontavirasto
vp	valtiopäivät
VTV	Valtiontalouden tarkastusvirasto
YK	Yhdistyneet kansakunnat

1 JOHDANTO

1.1 Tutkielman tausta ja tutkimustehtävä

Lastensuojelun asiakasmäärien kehitystrendi on ollut 1990-luvulta lukien pitkälti nousujohteinen. Vuoden 2007 aikana kodin ulkopuolelle oli sijoitettuna yhteensä 16 059 alle 18-vuotiasta lasta ja nuorta. Sen sijaan 15 vuotta ennen tätä vastaava luku oli alle 10 000.¹ Vuonna 2016 kodin ulkopuolelle oli kaikkiaan sijoitettuna 17 330 lasta ja nuorta, mikä tarkoittaa noin 1 %:n osuutta vastaavasta ikäryhmästä. Vuoden lopulla näistä lapsista 6 302 oli lastensuojelulaitoksessa. Muita sijaishuoltopaikkoja ovat perhehoito², ammatillinen perhekoti³ tai harvemmin myös jokin muu järjestely⁴. Muutos perhehoidon ensisijaisuudesta sijaishuoltopaikan valinnassa tuli voimaan vuonna 2012 ja tuon jälkeen perhehoidon osuus sijoituksissa on kasvanut. Laitoshuolto on yhä perhehoidon jälkeen seuraavaksi yleisin sijaishuollon muoto ja on siten korostuneessa asemassa, kun tarkastellaan kaikkien kodin ulkopuolelle sijoitettujen lasten tilanteita.⁵ Viimesijainen toimenpide, lapsen sijoittaminen laitokseen, koskettaa vuositasolla tuhansia lapsia sekä heidän huoltajiaan ja muita läheisiä.

Lastensuojelulaitoksissa järjestetään lapsen hoito ja kasvatus silloin, kun lapsi on huostaanotettu eikä sijaishuollon järjestäminen perhehuollossa ole mahdollista. Vaikka laitos huolehtii lapsen kasvatuksesta ja hoidosta, ei sijaishuoltoa voida monelta osin verrata perhe-elämään. Laitoksen työntekijä ei ole lapsen huoltaja ja toisaalta syyt sijoitukseen puoltavat usein myös tiukempia rajoja ja turvaa, kuin lapsi on ehkä kotonaan saanut. Tämä saattaa toisinaan tarkoittaa jopa sitä, että lapsen itsemääräämisoikeuteen ja perustuslain (PL, 731/1999) turvaamiin perusoikeuksiin puututaan ja näitä oikeuksia rajoitetaan. Lastensuojelulain (LSL, 417/2007) 11 luvussa on kuitenkin yksityiskohtaiset säännökset siitä, millä tavoin ja missä tilanteessa lapsen perusoikeuksia

---

¹ Heino 2013, s. 86–88.

² Perhehoidolla tarkoitetaan, että lapsi on sijoitettuna yksityiseen perheeseen, jonka kanssa kunta on tehnyt toimeksiantosopimuksen. Yksityinen perhe voi olla entuudestaan tuntematon perhe tai lapsen sukulais- tai läheisperhe.

³ Ammatilliset perhekodit tarvitsevat toimintaansa aluehallintoviraston luvan.

⁴ Muu huolto voi olla esimerkiksi sijoitus omaan kotiin vanhemman/vanhempien kanssa tai itsenäisesti tuettu asuminen.

⁵ THL 2017, s. 3 ja 8.

voidaan rajoittaa. Rajoitustoimenpiteiden käytön edellytykset ovat lailla säädettyt ja toimenpiteiden tavoitteena on pitkälti lapsen suojeleminen joko itseään tai muita vahingoittavalta toiminnalta.

Huostaanotetun ja sijoitetun lapsen arkea laitoksessa on kuitenkin rajattava myös päivittäisellä tasolla. Tällainen rajaaminen ja yhteiset pelisäännöt eivät puutu samalla tavoin lapsen perusoikeuksiin kuin laissa säädettyt rajoitustoimenpiteet, mutta epäilyksettä niillä on vaikutusta lapsen päivittäiseen elämään. Rajaaminen tapahtuu laitoksissa usein kasvatuksellisten sääntöjen ja aikataulujen muodossa. Tällaisten talon omien menettelytapojen on tarkoitus rinnastua kotikasvatuksessa käytettäviin kasvatuksellisiin rajoihin. Toisaalta sääntöjen funktiona voi myös olla yleisen viihtyvyyden ja turvallisuuden saavuttaminen usean eri tavoin haastavasti oireilevan lapsen yhteisessä asuinympäristössä.⁶ Tällaisten päivittäisten kasvatukseen aukoton sääntely lain tasolla on käytännössä mahdotonta, sillä lapsen arkinen rajaaminen on todella monimuotoista. Toisaalta myös laitoksen tehtävä lapsen yksilöllisen kasvatuksen ja huollon toteuttajana monimutkaistuisi kohtuuttomasti tätä yritettäessä. Kasvatukselliset säännöt ovat laitostyökohtaisia ja näin ollen laitosten väliset säännöt saattavat erota toisistaan huomattavasti. Käytettävien kasvatuksellisten rajojen välisiin eroihin saattavat vaikuttaa esimerkiksi laitoksen koko, lasten ikä ja kehitystaso sekä huostaanottoon ja sijoitukseen johtaneet syyt. Toisaalta käänköpuolena sääntelyn puutteelle on, ettei rajanveto hyväksyttävän ja kielletyn kasvatukseen välillä ole yksiselitteinen.

Lastensuojelulain mukaiset rajoitustoimenpiteet kirjattiin vanhaan lastensuojelulakiin (683/1983) vuonna 2006 (laki lastensuojelulain muuttamisesta, 583/2006). Tuolloin rajoitustoimenpiteiden laintasaisen kirjaamisen yhtenä keskeisenä tavoitteena oli selkeyttää kasvatussääntöjen ja rajoitustoimenpiteiden välistä rajanvetoa.⁷ Lainvalmisteluasiakirjoissa ei kuitenkaan esitetä mitään kuvauksia toimenpiteiden välisistä eroista. Hyväksyttävän kasvatukseen ainoana ehtona ei voida pitää sitä, ettei tämä kuulu lain mukaisten rajoitustoimenpiteiden piiriin. Tarvitaan tarkempaa käsitystä siitä, mitkä ovat kasvatukseen tarkoitus ja luonne suhteessa

---

⁶ Etelä-Suomen aluehallintovirasto 2014.

⁷ HE 225/2004 vp, s. 4.

rajoitustoimenpiteisiin. Lastensuojelulaitoksen kasvatustehtävälle luovat laatuvaatimuksia ja edellytyksiä lukuisat sosiaalihuoltolain (SHL, 1301/2014), sosiaalihuollon asiakkaiden asemasta ja oikeuksista annetun lain (asiakaslaki, 812/2000) ja lastensuojelulain säännökset sekä esimerkiksi lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta annetun lain (lapsenhuoltolaki, 361/1983) 1 §.

Lastensuojelulaitosten kasvatukseen päätyminen tutkielman aiheeksi johtui pitkälti tekijän omista mielenkiinnon kohteista. Tutkimusaiheen yhteiskunnallinen merkitys sekä käytännön elämässä kohdatut todelliset tulkinnalliset haasteet puoltavat oikeustieteellisen tutkimuksen tekemistä aiheesta. Siitä huolimatta, että lastensuojelutyö ja lastensuojelulaitokset ovat vaihtelevasti esiintyneet uutisotsikoissa rajoittamiseen ja kasvatukseen liittyen, ei aihetta koskevaa oikeustieteellistä tutkimusta tai kirjallisuutta juuri löydy. Aihetta sivutaan joissakin lastensuojelulain mukaisia rajoitustoimenpiteitä koskevissa teoksissa, mutta varsinaista juridista tutkimusta yksin kasvatuksellisesta rajaamisesta ei tiettävästi ole tehty.⁸ Kasvatukseen kohteena ovat haavoittuvassa asemassa olevat alaikäiset lapset ja toiminnan järjestäjänä julkista hallintoa hoitavat laitokset, minkä vuoksi aihe on erityisen merkittävä.

Hyväksyttävien kasvatukseen edellytykset ovat käytännön tasolla nähty haastaviksi, mistä ovat osoituksena esimerkiksi oikeusasiamiehen saamat kantelut koskien lastensuojelulaitosten kasvatuksellisia sääntöjä. Apulaisoikeusasiamies on korostanut ratkaisuihinsa toistuvasti, ettei ero hyväksyttävien kasvatuksellisten rajojen ja toisaalta perusoikeuksien rajoittamisen välillä ole aina selvä.⁹ Tämän lisäksi myös lastensuojelulaitosten toimintaa valvovat aluehallintovirastot ja sosiaali- ja terveystieteiden lupa- ja valvontavirasto (Valvira) ovat tehneet aiheesta selvityksiä ja ohjeistuksia, mikä osoittaa, että tulkintahaasteiden todellisuus on havaittu yhtä lailla muissa

---

⁸ Valvira on vuonna 2013 julkaissut selvityksen, jossa tarkastellaan lastensuojelulaitosten kirjallisia sääntöjä ja toimintakäytäntöjä itsemääräämisoikeuden toteutumisen näkökulmasta. Tämä on ensimmäinen ja tiettävästi ainoa itsemääräämisoikeuden toteutumista ja kasvatussääntöjä tarkasteleva selvitys lastensuojelun ympärivuorokautisissa yksiköissä vuoteen 2018 mennessä. Selvityksessä tarkasteltiin 85 ympärivuorokautisen lastensuojeluyksikön toimintakäytäntöjä ja sääntöjä. *Valvira* 2013, s. 10–11.

⁹ Kts. esim. *AOA 6.11.2013 dnro 2777/4/12* ja *AOA 1.11.2013 dnro 2833/4/13*.

valvontaelimissä.¹⁰ Vuoden 2018 syksyllä keskustelu kasvatuksen ja perus- ja ihmisoikeuksien rajoittamisen välisestä rajanvedosta sekä hyväksyttävien lasta kunnioittavien kasvatukseen käytöstä nousi jälleen pintaan, kun eduskunnan oikeusasiamies toteutti tarkastuskäyntejä useisiin lastensuojelulaitoksiin. Tarkastuskäyntien johdosta eräs laitospäivä oli uutisotsikoissa viikkoja, sillä tarkastuksessa (EOAK 3.7.2018 dnro 1353/2018) ilmeni useita kasvatukseen ja -sääntöjä, jotka olivat lainvastaisia. Utisoinnin yhteydessä näkyväksi tuli myös lastensuojelun ammattilaisten turhautuneisuus lainlausekkeiden haastavuuteen. Jotkin sijaishuollon työntekijöistä kokevat, että voimassa oleva lainsäädäntö estää heitä puuttumasta lasten ongelmiin, koska juuri mitään ei saa tehdä.¹¹ Tämä näkemys lienee kuitenkin jäävuoren huippu ja valtaosassa laitoksista ymmärretään kasvatukseen keskeiset erot suhteessa perusoikeuksien rajoittamiseen, vaikka toisinaan lain tulkinta on erittäin haastavaa. On kuitenkin selvää, että siihen, miten lapsen oikeudet lastensuojelulaitoksessa toteutuvat, vaikuttavat keskeisesti henkilöstön ammattitaito ja asenteet. Sijaishuollon keskeinen, vaativa yhteiskunnallinen tehtävä on vastata erilaisen ja eri taustoista tulevien lasten yksilöllisiin tarpeisiin ja tarjota heille turvallinen kasvuympäristö, joka saa aikaan toivottuja muutoksia lapsen elämässä.¹² Sijoitetut lapset saattavat olla käytökseltään hyvin haasteellisia, jolloin hoito- ja kasvatushenkilöstön ammattitaito ja toimintamahdollisuudet joutuvat ääriarvoilleen. Lapsen oikeuksista huolehtiminen vaatii vaivannäköä.¹³ Lapsen oikeuksien kunnioittaminen sekä oikeuksien rajoittamista koskevien säännösten tunteminen ja soveltaminen ovat keskeinen osa hyvää ammattitaitoista lastensuojelutyötä.

Sosiaali- ja terveysministeriö pyysi 6.7.2018–16.9.2018 lausuntoja uudesta asiakas- ja potilaslaista sekä lastensuojelulain muutoksista. Lakiluonnosten tarkoituksena ja pohjana on asiakkaiden itsemääräämisoikeuden vahvistaminen. Lausuntokierroksella esitetyssä lastensuojelulain luonnoksessa esitettiin uutta säännöstä (LSL 7 §) koskien lapsen oikeutta kasvuun ja kasvatukseen. Ehdotetun säännöksen mukaan tavanomainen kasvatus sisältää siihen liittyvien hyväksyttävien rajojen asettamisen, valvonnan ja huolenpidon lapsen iän, kehitystason, kulttuuritaustan

---

¹⁰ Kts. esim. *Etelä-Suomen aluehallintovirasto* 2014 ja *Valvira Ohje 3/2013, dnro 1731/05.00.00.01/2013, 15.3.2013*.

¹¹ *Yle Uutiset* 2018; *Saastamoinen* 2016, s. 143.

¹² *Hoikkala – Kojo – Tervo – Aaltonen* 2017, s. 7.

¹³ *Saastamoinen* 2016, s. 143.

sekä muiden yksilöllisten tarpeiden mukaisesti. Lapsen kasvatusta ei saa sisältää alistamista, ruumiillista kurittamista eikä muulla tavoin loukkaavaa kohtelua. Lapsen tavanomainen kasvatusta ei sisällä lastensuojelulain 11 luvussa säädettyjä rajoituksia. Yksityiskohtaisissa perusteluissa säännöstä perusteltiin pyrkimyksellä selvittää hyväksyttävän kasvatustavan ja perusoikeusrajoitusten välistä rajanvetoa.¹⁴ Kuten todettua, sama pyrkimys oli lainsäädäntöuudistuksella myös silloin, kun vanhaan lastensuojelulakiin lisättiin edelleen voimassa olevat säännökset rajoitustoimenpiteistä.

Käsillä oleva problematiikka ei siis kohdistu siihen, voidaanko lastensuojelulaitoksissa asettaa yhteisiä kaikkia lapsia koskettavia kasvatuksellisia sääntöjä. Kasvatuksellisten rajojen asettaminen on lastensuojelulaitosten velvollisuus, sillä rajojen avulla turvataan lapsen oikeutta hyvään sijaishuoltoon. Problematiikkaa esiintyy kasvatustavan laadussa, eli siinä, millaisia kasvatuksellisia rajoja lastensuojelulaitos voi toimivaltansa puitteissa lapselle asettaa. Näitä rajapintoja ja kasvatustavan reunaehtoja pyritään selvittämään tässä tutkielmassa. Lisäksi tutkielmassa on tarkoitus selvittää käytettyjen kasvatustavan nykytilaa lastensuojelulaitosten käytännössä. Tältä osin tutkitaan vain lastensuojelulaitosten toimintakäytäntöjä sellaisina kuin ne ilmenevät laitosten kirjallisista säännöistä. Lopulta näiden tutkimuskysymysten johdosta saatujen tietojen avulla pyritään arvioimaan sitä, ovatko lastensuojelulaitosten kirjalliset säännöt lainsäädännön asettamien edellytysten mukaisia.

Tämän pohjalta tutkimuskysymyksiä on muodostunut kolme:

1. *Millaisia edellytyksiä lainsäädäntö asettaa kasvatustavalle lastensuojelulaitoksessa?*
2. *Millaisia kirjallisia sääntöjä lastensuojelulaitoksissa käytetään?*
3. *Ovatko lastensuojelulaitoksissa käytettävät kirjalliset säännöt lainsäädännön asettamien edellytysten mukaisia?*

---

¹⁴ STM074:00/2018. Pyrkimys on sama, kuin lastensuojelulain rajoitustoimenpiteitä koskevan uudistuksen yhteydessä. HE 225/2004 vp, s. 4. Kirjoittajan näkemys on, että rajanvedon selkeyttäminen on tärkeä ja ajankohtainen tavoite, mutta todellisuudessa kasvatuksellista rajaamista ei voida säädellä aukottomasti. Ensiarvoista olisi, että sijaishuollossa ymmärrettäisiin hyväksyttävän kasvatustavan reunaehdot ja suhde perusoikeuksien rajoittamiseen.

1.2 Tutkimusmenetelmät

Asetettujen tutkimuskysymysten luonteen vuoksi tutkielmassa on sekä lainopillinen osuus (tutkimuskysymys 1) että empiiriselle oikeustutkimukselle tyypillinen osuus (tutkimuskysymykset 2 ja 3). Lainopin tehtävänä on voimassa olevan oikeuden tulkinta ja systematisointi.¹⁵ Systematisoinnilla tarkoitetaan pyrkimystä sääntöjen keskinäisten suhteiden määrittelyyn ja tulkinnalla haetaan merkityssisältöjä oikeussääntöjä luoville oikeusnormien teksteille.¹⁶ Sen sijaan empiirisiä menetelmiä hyödyntämällä voidaan esimerkiksi kuvata vallitsevaa oikeudellista tilaa ja sen yhteiskunnallista merkitystä.¹⁷ Sen lisäksi, että oikeustieteilijöiden tärkeänä tehtävänä on systematisoida ja tulkita voimassa olevaa oikeutta, on tarpeellista tietää, kuinka lainsäädäntö toteutuu todellisuudessa, millaisia vaikutuksia lainsäädäntöuudistuksilla on tai miten esimerkiksi kansalaisten oikeusturva toteutuu.¹⁸ Perinteisessä lainopin tutkimuksessa kiinnostuksen kohteena on se, kuinka normistoa tulee tulkita. Empiirisiä menetelmiä hyödyntämällä voidaan selvittää, kuinka normeja on tulkittu.¹⁹ Tässä tutkielmassa molemmat lähtökohdat ovat kiinnostuksen kohteena.

Tässä työssä on tarkoitus selvittää laadullista tutkimusmenetelmää hyödyntäen, millaisia kasvatuksellisia sääntöjä laitoksissa on laadittu ja vastaavatko ne lainsäädännön asettamia edellytyksiä. Lainopin menetelmällä on kuitenkin perinteiseen tapaan keskeisin rooli tutkielmassa. Tulkintalinjaa hyväksyttävien kasvatukseen lainsäädännöllisille edellytyksille selvitetään tulkitsemalla ja systematisoimalla voimassa olevien oikeuslähteiden sisältöä näiden etusijajärjestyksen mukaisesti.

1.3 Tutkielman rakenteesta

Tutkielman johdannossa on pyritty avaamaan tutkielman taustaa ja relevanssia keskeisiltä osin. Johdannossa on esitetty tutkimusongelmat ja kuvattu ne tutkimusmenetelmät, joilla tässä tutkielmassa on pyritty saamaan vastaus asetettuihin kysymyksiin. Samassa on avattu metodologisten

---

¹⁵ *Ervasti* 2012, s. 23.

¹⁶ *Siltala* 2003, s. 328.

¹⁷ *Keinänen – Kilpeläinen – Vääänen* 2010, s. X.

¹⁸ *Ervasti* 2004, s. 12.

¹⁹ *Alvesalo – Ervasti* 2006, s. 47–50.

valintojen syitä ja taustaa. Tutkielman toisessa luvussa pohjustetaan lukijalle lastensuojelun laitoshuollon historiaa ja taustoja tutkielman kannalta olennaisin osin. Toisen pääluvun tarkoituksena on luoda lukijalle käsitys lastensuojelun ja laitoshuollon taustasta ja kehityksestä perusoikeusajattelun muuttumisen mukana. Samassa yhteydessä avataan lapsen asemaa omien oikeuksiansa haltijana ja tämän merkitystä lastensuojelun asiakassuhteessa.

Kolmannessa pääluvussa pureudutaan tarkemmin kasvatuksen toteuttamista koskeviin edellytyksiin. Hyväksyttävien kasvatukseen keinojen reunaehdoista selvitetään muun muassa tarkastellen sosiaalihuoltoa koskettavia oikeusperiaatteita ja laillisuusvalvojan ratkaisukäytäntöä. Kolmanteen päälukuun on nostettu lisäksi muutamia lastensuojelun kasvatukseen liittyviä erityiskysymyksiä, jotka ovat aiheuttaneet keskustelua ja erityisiä tulkintahaasteita. Muita yksittäisiä kasvatukseen keinoihin ja -sääntöihin liittyviä erityiskysymyksiä tarkastellaan pääluvussa neljä, jossa kuvataan ja analysoidaan tutkielmaan kerätty aineisto. Aineisto koostuu Itä-Suomen ja Länsi- ja Sisä-Suomen aluehallintovirastojen alueella toimivien lastensuojelulaitosten kirjallisista kasvatuksellista säännöistä. Lopulta viidennessä pääluvussa kootaan yhteen lainsäädännön kasvatukseen keinoille asettamia reunaehdoista ja pyritään arvioimaan sitä, ovatko lastensuojelulaitosten säännöissä ilmenevät käytännöt edellytysten mukaisia ja minkälaisia ovat mahdolliset ongelmakohdat.

2 LASTENSUOJELUN LAITOSHUOLTO

2.1 Lastensuojelun laitoshuollon kehitys

2.1.1 Vanhempien ja laitoksen vallan alta täysimääräiseksi kansalaiseksi

Lasta ei ole aina pidetty nykypäivän tapaan omien oikeuksiansa haltijana. Lasta koskeva perusoikeusajattelu on alkanut Suomessa toden teolla vasta 1970-luvun alussa, jolloin vuonna 1971 *Mikael Hidén* kirjoitti käännteentekevästä pidetyn artikkelin *Perusoikeudet Hallitusmuodon II luvussa* (Oikeustiede – Jurisprudentia I/1971). Artikkelin ydinajatuksena oli, että perusoikeusuoja koskee jokaista syntyneitä elävää ihmistä. Ennen tämän keskustelun alkamista perusoikeuksien kuulumista lapsille ei oltu edes pohdittu tutkimuksessa tai kirjallisuudessa, sillä näyttettiin pitävän selvänä, etteivät perusoikeudet kosketa lapsia. Laitoksissa asuvia lapsia kosketti

laitosvalta ja kotona asuvat lapset olivat vanhempiensa vallan alaisia.²⁰ Laitosvaltasuhde tarkoitti, että laitokseen sekä suostumuksesta tai tahdosta riippumatta sijoitetun henkilön perusoikeuksia voitiin rajoittaa ilman laintasoista valtuutusta. Perusoikeuksien pitkälle menevätkään rajoitukset eivät ajattelun mukaan edellyttäneet laintasoista sääntelyä, vaan laitoksen omat käytännöt ja säännöt riittivät oikeuttamaan perusoikeuksien rajaamisen. Laitosvaltaoppi hylättiin oikeuskirjallisuudessa ja ylimpien lainvalvojen käytännöissä 1960-luvun lopulla.²¹ Ajattelu jaloitui ja myöhemmin, 1980-luvulla, lasta alettiin pitää täysmääräisenä kansalaisena, jolla oli oikeus tulla kuulluksi itseään koskevissa asioissa. Tosiasiassa lapsi ei kuitenkaan vielä tuolloin saanut aivan täysimääräisen kansalaisen roolia monen perusoikeuskysymyksen suhteen.²² Historiassa esimerkiksi lapsen kurittaminen ruumiillisesti ei ole ollut lainvastaista, mutta viimeistään lapsenhuoltolain säätämisen yhteydessä vuonna 1983 on tullut selväksi, että edes vanhemmalla tai huoltajalla ei ole lapseensa nähden minkäänlaista kuritusvaltaa.²³

Historiallisesti merkittävästä kehityksestä kertoo myös samaan aikaan vuonna 1983 uudistettu lastensuojelulaki (683/1983), jossa lapsen perusoikeuksiin kiinnitettiin jo jossain määrin huomiota. Hallituksen esityksen mukaan lakiuudistuksen tarkoituksena oli kirjaimellisesti lastensuojelun jälkeenjääneisyyden korjaaminen. Lakiin kirjattiin lapsen oikeus jatkuviin ja turvallisiin ihmissuhteisiin, oikeus pitää yhteyttä läheisiin ihmisiin sekä oikeus itseään koskevaan tietoon. Lapsen etu asetettiin perhe- ja yksilökohtaisen lastensuojelun keskeiseksi periaatteeksi. Myös rajoitustoimenpiteistä säädetiin tuolloin ensikertaa lain tasolla. Lapseen ei saanut kohdistaa rajoitteita enempää kuin oli tarpeen lapsen huollon toteuttamiseksi lapsenhuoltolain edellyttämällä tavalla. Voimakkaimmat puuttumiskeinot jäivät mahdollisiksi valtion koulukodeissa, joihin oli siihen aikaan sijoitettuna erityisen vaikeahoitoisina pidettyjä lapsia.²⁴ Koulukotien kovempi kasvatusrooli oli perujaan 1800-luvun laitosjaottelusta, jolloin sosiaalista hätää kärsivien lasten huoltovastuu oli kunnilla, kun sen sijaan pahatapaisten ja norminvastaisesti käyttäytyvien

---

²⁰ *De Godzinsky Oikeus* 2012, s. 580–581.

²¹ *Tuori – Kotkas* 2016, s. 641–642.

²² *De Godzinsky Oikeus* 2012, s. 580–581.

²³ *HE 224/1982 vp*, s. 12.

²⁴ *HE 13/1983 vp*.

lasten suojelukasvatusvastuu oli valtiolla.²⁵ Jo alkanut kehitys lapsen oikeusasemassa sai askelman eteenpäin jälleen 1990-luvun alussa, kun Suomi sitoutui sekä Euroopan Unionin ihmisoikeussopimukseen (EIOS, SopS 18–19/1990) että Yhdistyneiden kansakuntien (YK) lapsen oikeuksien sopimukseen (LOS, SopS 60/1991). Molemmilla on ollut myönteistä vaikutusta lapsen oikeuksien kehittymiseen yhä tähän päivään asti.²⁶

2.1.2 Perusoikeusuudistuksen merkitys

Perus- ja ihmisoikeuksien merkitys oli aina 1980-luvulle saakka Suomen oikeuselämässä varsin vähäinen. Perusoikeuksien konkreettinen vaikutus näkyi tuolloin lähinnä lainsäätäjän toiminnassa rajoittaen tämän toimintavapautta. Perusoikeuksien aseman ja merkityksen kasvu, jopa suoranainen murros, tapahtui 1990-luvun taitteessa. Vuoden 1995 perusoikeusuudistus merkitsi suomalaisen perusoikeusjärjestelmän uudistamista täysin, perusteistaan alkaen. Muutos on käytännössä näkynyt siinä, että perusoikeuksiin viitataan nykyisin aktiivisesti esimerkiksi tuomioistuinten ja laillisuusvalvojen ratkaisuissa. Perusoikeudet ja näiden merkitys on noussut vahvasti keskusteluun ja siirtynyt sivuroolistaan keskeiseksi, perustavanlaatuiseksi osaksi suomalaista oikeuselämää.²⁷

Lasten oikeuksien kannalta oli merkittävää, että perusoikeusuudistuksen keskeisenä tarkoituksena oli asettaa kaikki henkilöryhmät yhdenvertaiseen asemaan perusoikeusturvan suhteen.²⁸ Tähän uudistukseen vaikuttivat keskeisesti kansainväliset ihmisoikeussopimukset, joihin Suomi oli liittynyt.²⁹ Hallituksen esityksessä nähtiin myös tarpeelliseksi torjua kokonaan käsitys laitostalta-ajattelusta, vaikka tosiasiallisesti ajattelutavasta oli luovuttu jo huomattavasti aiemmin. Perusoikeudet koskettavat kaikkia henkilöryhmästä, iästä tai kansalaisuudesta riippumatta. Siten esimerkiksi laitoksessa asuvan lapsen perusoikeuksien rajoittaminen edellyttää aina laintasoista

---

²⁵ *De Godzinsky* Oikeus 2012, s. 581. Lienee todennäköistä, että historiastaan johtuen valtion koulukotien ajatellaan monesti yhä edelleen olevan ankarampia ja olosuhteiltaan kurjempia laitoksia, vaikka tänä päivänä kaikkia lastensuojelun ympärivuorokautisen laitoshuollon yksiköitä koskettavat samat säännökset.

²⁶ *Nieminen* LM 2004, s. 593–594.

²⁷ *Ojanen* 2015, s. 14–15.

²⁸ *HE 309/1993 vp*, s. 25.

²⁹ *Ojanen* 2015, s. 27.

säännöstä ja rajoitusten hyväksyttävyyks tulee arvioida erikseen kunkin oikeuden osalta, kussakin tapauksessa.³⁰

2.1.3 Lastensuojelulain kokonaisuudistus ja nykypäivä

Vuonna 2005 asetettiin työryhmä valmistelemaan ehdotus lastensuojelulain kokonaisuudistukseksi. Lastensuojelulain kokonaisuudistuksen tarkoituksena oli turvata lapsille ja perheille heidän tarvitsemansa tukitoimet sekä lapsen edun huomioiminen lastensuojelua toteutettaessa. Uudistuksen tavoitteena oli myös varhaisempi puuttuminen perheiden ja lasten ongelmiin sekä työskentelyn suunnitelmallisuuden ja vaikuttavuuden parantaminen. Tämän lisäksi lapsen ja vanhempien oikeusturvan parantaminen lastensuojelun päätöksenteossa oli keskeinen tarkoitus.³¹ Ennen kokonaisuudistusta, vuonna 2006, edeltävään lastensuojelulakiin tehtiin muutoksia lastensuojelun sijaishuollon rajoitustoimenpiteitä koskien. Rajoitustoimenpiteitä koskevaa sääntelyä uudistettiin ja erityisesti täsmennettiin. Vanhaa lastensuojelulakia oli tuohon mennessä uudistettu useaan otteeseen ja huolimatta vastikään tehdystä rajoitustoimenpiteitä koskevatavasta muutoksesta, nähtiin kokonaisuudistus tarpeelliseksi kahden vuosikymmenen aikana tapahtuneiden lainsäädännöllisten ja yhteiskunnallisten muutosten vuoksi. Vanha lastensuojelulaki oli rakenteellisesti sekä painoalueiltaan vanhentunut. Tärkeää oli saattaa lastensuojelulaki ajan tasalle suhteessa uudistettuun perustuslakiin sekä Suomessa vuonna 1991 voimaan tulleen lapsen oikeuksien sopimukseen.³² Voimassa olevan lapsioikeuden keskeiseksi sisällöksi ovat kehityksen myötä muodostuneet lapsen asema omien oikeuksiensa subjektina, lapsen oikeus tulla kuulluksi ja huomioituksi itseään koskevissa asioissa ja ehkä tärkeimpänä lapsen edun ensisijaisuus päätöksenteon pohjana. Tärkeä oivallus on ollut, etteivät lapsen etu ja tämän tarpeet ole aina yhtenevät vanhempien tai perheen edun kanssa.³³

Lastensuojelulain uudistamisen jälkeen, vuonna 2012 Valtiontalouden tarkastusvirasto (VTV) teki selvityksen lastensuojelun toteutumisesta. Selvitystä varten tehdyillä aluehallintovirastojen

---

³⁰ HE 309/1993 vp, s. 25. Perusoikeuksien rajoitusedellytyksistä tarkemmin luvussa 2.3.

³¹ STM 2006, s. 3.

³² HE 252/2006 vp, s. 6.

³³ De Godzinsky Oikeus 2012, s. 584.

toteuttamalla tarkastuskäynneillä havaittiin, ettei rajoitustoimenpiteitä koskevia säännöksiä tunnettu tuolloin kaikissa sijaishuoltopaikoissa riittävästi. Eräänä merkittävänä haasteena nähtiin se, ettei yksikön omien sääntöjen ja rajoitustoimenpiteiden välisiä eroja tunnistettu kaikissa laitoksissa ja toisaalta myös rajoitustoimenpiteiden käytön lainmukaisuudessa oli puutteita. Rajoitustoimenpiteiden puutteellinen kirjaaminen myös vaikeutti osaltaan seurantaa. Huolta herättivät sekä laitokset, joissa talon omat säännöt olivat tehty erittäin tiukoiksi ja näiden rikkomisesta saattoi seurata kurinpitotoimia sekä toisaalta se, että joissain laitoksissa talon omat säännöt olivat asetettu hyvin väljiksi, jolloin huolenaiheena saattoi olla lapsen sijoituksen tarkoituksenmukainen onnistuminen.³⁴ Selvityksen perusteella lastensuojelun rajoitustoimenpiteiden käyttöä koskevan sääntelyn uudistaminen tuotti käytännön työssä soveltamishaasteita, mitkä osin johduivat siitä, ettei säännösten sisältöä tunnettu riittävän hyvin.

Sittemmin, tarkastusten seurauksena, Valvira laati ohjeen lasten itsemääräämisoikeuden toteutumisesta sijaishuollossa.³⁵ Myös Sosiaali- ja terveysministeriö (STM) julkaisi vuonna 2014 Lastensuojelun laatusuosituksen.³⁶ Etelä-Suomen aluehallintovirasto selvitti vuonna 2014 alueellansa toimivien kunnallisten lastensuojeluyksiköiden toiminnan tilaa. Tuolloin selvityksessä ilmeni, että Valviran itsemääräämistä koskettavaa yleisohjetta noudatetaan varsin hyvin. Eräistä laitoksista puuttuivat kuitenkin yhä rajoitustoimenpiteitä koskevat ohjeistukset sekä kirjalliset talon säännöt. Lisäksi talojen omissa säännöissä ilmeni yhä joitain epäkohtia.³⁷ Tämän jälkeen vuonna 2015 valmistui selvitys saman alueen yksityisissä laitoksissa käytetyistä rajoitustoimenpiteistä vuoden 2014 aikana³⁸, mutta tämän jälkeen kattavia selvityksiä lain mukaisista rajoitustoimenpiteistä ja kasvatuksellisten sääntöjen tilasta ei ole ilmeisesti tehty. Näin ollen täysin ajankohtaista tietoa kasvatussääntöjen ja rajoitustoimenpiteiden käytöstä laitoksissa ei ole saatavilla. Tieto kasvatukseen suhteesta rajoitustoimenpiteisiin on kuitenkin kasvanut lastensuojelulaitoksissa Valviran ja aluehallintovirastojen toimien myötä.

---

³⁴ *VTV drno 321/54/2010*, s. 83–84.

³⁵ *Valvira Ohje 3/2013, dnro 1731/05.00.00.01/2013, 15.3.2013*.

³⁶ *STM 2014*.

³⁷ *Etelä-Suomen aluehallintovirasto 2014*.

³⁸ *Etelä-Suomen aluehallintovirasto 2016, s. 2*.

2.1.4 Laitoshuollon palveluiden järjestämisessä tapahtuneet muutokset

Perustuslain 124 §:n mukaan julkinen hallintotehtävä voidaan antaa vain lailla tai lain nojalla muun kuin viranomaisen hoidettavaksi. Yksityisistä sosiaalipalveluista säädetään tänä päivänä laissa yksityisistä sosiaalipalveluista (922/2011). Lain 3.1 §:n 1 kohdan (1321/2014) mukaan yksityisillä sosiaalipalveluilla tarkoitetaan sosiaalihuoltolain mukaisia palveluita sekä niiden järjestämiseen liittyvää sosiaalialan ammatillista ohjausta ja neuvontaa, joita yksityinen henkilö, yhteisö tai säätiö taikka julkisyhteisön perustama liikeyritys tuottaa korvausta vastaan liike- tai ammattitoimintaa harjoittamalla. Lastensuojelun ympärivuorokautinen laitoshuolto on mainitun lain 7 §:n mukainen luvanvarainen palvelu. Lupaa haetaan aluehallintovirastolta. (laki yksityisistä sosiaalipalveluista 8 §.)

Vielä 1980-luvulle asti lähinnä vakiintuneet yleishyödylliset yhteisöt tuottivat laitoshuollon palveluja kunnallisten laitosten rinnalla. Laitoshuollon kehitysmurros tapahtui 2000-luvulla, kun kentälle astui yhä enemmän yksityisiä yrityksiä. Vielä vuonna 1988 yksityisten yritysten osuus lastensuojelulaitoksista oli 23 %, mutta tänä päivänä vastaava osuus on yli 90 %. Yleishyödyllisten yhdistysten osuus yksityisestä palveluntuottamisesta on enää alle 10 %.³⁹ Lukemat ovat kääntyneet pääläelleen. Palveluntuottajien määrä on kasvanut ja tämä on edesauttanut sijaishuoltomarkkinoiden syntyä ja kiihdyttänyt kilpailua alan toimijoiden kesken. Sama ilmiö on tuttu myös esimerkiksi Ruotsissa.⁴⁰

Kunnat hankkivat sijaishuoltopalveluita kilpailuttamalla näitä julkisista hankinnoista ja käyttöoikeussopimuksista annetun lain (1397/2016) mukaisesti. Palveluiden kilpailuttamisella tarkoitetaan tarjousmenettelyä, jossa palveluntarjoajien jättämistä tarjouksista valitaan tarjouspyynnössä esitetyn perusteiden joko hinnaltaan edullisin tai kokonaistaloudellisesti hinta-laatusuhteiltaan paras tarjous. Kilpailutuksen tarkoituksena on tehostaa julkisten varojen käyttöä, edistää laadukkaiden hankintojen tekemistä sekä turvata tasapuolinen kohtelu hankinnoissa kaikille tar-

---

³⁹ *Porko – Heino – Eriksson* 2018, s. 4.

⁴⁰ *Hoikkala – Lavikainen* 2015 s. 8.

jouksen tehneille. Kääntöpuolena ja kilpailutuksen uhkakuvana on nähty se, että sijaishuolto- paikan valintaa eivät enää ohjaakaan ensisijaisesti lapsen tarpeet vaan muut ulkoiset taloudelliset ja kilpailutukseen liittyvät tekijät.⁴¹

Riitta Laakson tekemässä tutkimuksessa ilmenee, että huostaanotetun lapsen sijaishuolto- paikan valikoitumisen keskeisenä ongelmana on pidetty erityisesti sitä, ettei lapselle löydy hänen tarpeitansa vastaavaa paikkaa. Laakso toteaa tutkimuksessaan, ettei sijaishuoltopalveluiden yksityistyminen ole ratkaissut palveluiden kohdentumattomuuden ongelmaa. Erityisesti haastavassa asemassa ovat vammaiset lapset tai nuoret, joiden tuen tarpeet linkittyvät keskeisesti vakaviin päihde- tai mielenterveysongelmiin. Lisäksi Laakso toteaa, että huostaanotetut lapset ovat alueellisesti hyvin eriarvoisessa asemassa sen suhteen, missä määrin sijaishuolto- paikan valinta voidaan tehdä lapsen tarpeista lähtien. Alueellisen palvelutarjonnan lisäksi ratkaisevia ovat esimerkiksi kunnan taloudelliset tekijät, palveluiden hankintakäytännöt ja esimerkiksi kuntien asettamat ensisijaisuusperiaatteet laitosten välillä.⁴² Lähtökohtaisesti kaikkien lasten tulisi olla yhdenvertaisessa asemassa lastensuojelupalveluiden suhteen (PL 7 § ja SHL 1.1,3 §), mutta käytännössä tämän yhdenvertaisuuden toteutumiseen vaikuttavat useat tekijät. Sijaishuolto- paikan soveltuvuudessa eräitä olennaisia tekijöitä ovat myös tutkielman aiheena olevat kasvatukseen ja -säännöt. Lapsen tuen tarve määrittää keskeisesti sitä, kuinka tiivistä valvontaa ja millaisia rajoja hän tarvitsee.

2.2 Lapsen huostaanotto ja sijoittaminen lastensuojelulaitokseen

2.2.1 Lastensuojelun asiakkuus

Sosiaalihuollon asiakkaalla tarkoitetaan sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista annetun lain 3 §:n 1 kohdan mukaan sosiaalihuoltoa hakevaa tai käyttävää henkilöä. Lain esitöissä on todettu, että sosiaalihuollossa asiakkuus on monitahoinen käsite ja se tulee nähdä laajasti. Asiakkaita ovat esimerkiksi myös sellaiset henkilöt, jotka saavat palveluja koskevaa ohjausta

---

⁴¹ Hoikkala – Lavikainen 2015, s. 8.

⁴² Laakso 2013, s. 9–10.

tai neuvontaa. Asiakkuus itsessään aktualisoituu toimenpiteen, hakemuksen, päätöksen, ilmoituksen tai palvelun kautta. Määritelmän alle lukeutuvat myös ne asiakassuhteet, joissa asiakas tulee sosiaalihuollon piiriin omasta tahdostaan riippumatta.⁴³

Lastensuojelun asiakkuus alkaa, kun sosiaalityöntekijä toteaa palveluntarpeen arvioinnin perusteella, että lapsi tarvitsee lastensuojelulain mukaisia palveluja. Lastensuojelun asiakkuus voi alkaa myös silloin, kun lastensuojeluasian vireille tulon johdosta ryhdytään kiireellisiin toimiin lapsen terveyden ja kehityksen turvaamiseksi tai kun lapselle tai tämän perheelle muutoin annetaan lastensuojelulain tarkoittamia palveluja tai tukea ennen palvelutarpeen arvioinnin valmistumista. (LSL 27.1–2 §, 1302/2014.) Lastensuojelun asiakkaana olevalle lapselle on laadittava lastensuojelulain 31 §:n 1 momentin (1302/2014) mukaan asiakassuunnitelma. Asiakassuunnitelma tulee laatia, ellei ole ilmeistä estettä, yhteistyössä lapsen ja huoltajan sekä tarvittaessa muiden lapsen hoidosta ja kasvatuksesta vastaavan tai lapselle läheisen henkilön kanssa. Asiakassuunnitelmaan kirjataan ne olosuhteet ja asiat, joihin pyritään vaikuttamaan, lapsen ja hänen perheensä tuen tarve, palvelut ja muut tukitoimet, joilla tuen tarpeeseen pyritään vastaamaan, sekä arvioitu aika, jonka kuluessa tavoitteet pyritään toteuttamaan. Huostaanotettua lasta koskevaan asiakassuunnitelmaan kirjataan lisäksi sijaishuollon tarkoitus ja tavoitteet, erityisen tuen ja avun järjestäminen lapselle, hänen vanhemmilleen, huoltajilleen tai muille lapsen hoidosta ja kasvatuksesta vastaaville henkilöille. (LSL 30.2–3 §.) Asiakassuunnitelma ohjaa sijaishuollon toteuttamista ja on siksi luonteeltaan keskeinen asiakirja myös lastensuojelulaitokselle sijaishuollon toteutuksessa. Asiakassuunnitelmaa voidaan täydentää tarvittaessa erillisellä hoito- ja kasvatussuunnitelmalla. (LSL 30.5 §.) Hallituksen esityksen mukaan hoito- ja kasvatussuunnitelma voi olla aiheellista laatia erityisesti silloin, kun lapsi on sijoitettu lastensuojelulaitokseen.⁴⁴

Lastensuojelussa asiakkaana ovat näin ollen epäilyksettä sekä lapsi että tämän huoltajat. Toimenpiteet kohdistuvat kuitenkin huostaanottotilanteessa merkittävimmin lapseen, mikäli hänet sijoitetaan kodin ulkopuolelle asumaan. Lasta ei aina ole huostaanotettu ja sijoitettu tämän

---

⁴³ HE 137/1999 vp, s. 18–19.

⁴⁴ HE 252/2006 vp, s. 149.

omasta toiveesta, vaan joissain tilanteissa tämä joudutaan tekemään julkista valtaa käyttäen, vastoin lapsen tahtoa.⁴⁵ Pakon käyttämisen mahdollisuudesta johtuu, etteivät lapsi ja vanhemmat välttämättä aina ole lastensuojelun asiakkaita sillä tavoin vapaaehtoisesti kuin monen muun sosiaalihuollon palvelun osalta on tavanomaista. Useimmiten, eli 72 %:ssa tapauksista, lastensuojeluasia lähtee liikkeelle virallisesta lastensuojeluilmoituksesta. Näistä ilmoituksista valtaosan tekee viranomainen tai muu palveluntuottaja. Lastensuojelun asiakkuus alkaa siten harvemmin perheen sisäisestä aloitteesta.⁴⁶ Tämän voidaan nähdä luovan lastensuojelupalveluille erityisiä laatuvaatimuksia.

2.2.2 Sijaishuolto turvaa lapsen oikeutta huolenpitoon

Ensisijainen vastuu lapsen hyvinvoinnista on tämän vanhemmilla tai muilla huoltajilla. Lastensuojelun velvollisuus on kuitenkin tarvittaessa ryhtyä toimiin tukeakseen vanhempia tässä tehtävässä. Tuella tarkoitetaan erilaisten palvelujen ja tukitoimien järjestämistä lapsen ja perheen tarpeista riippuen. Mikäli tilanne niin edellyttää, voidaan lapsi ottaa huostaan ja sijoittaa kodin ulkopuolelle asumaan. (LSL 2 §.) Kodin ulkopuolelle sijoittamisella, eli sijaishuollolla tarkoitetaan huostaanotetun, kiireellisesti sijoitetun tai hallinto-oikeuden antaman väliaikaismääräyksen nojalla sijoitetun lapsen hoidon ja kasvatuksen järjestämistä kodin ulkopuolella. (LSL 49 §, 88/2010.)

Lapsella on oikeus valtion tarjoamaan erityiseen suojeluun sellaisessa tilanteessa, jossa lapsi on tilapäisesti tai pysyvästi vailla perheen turvaa tai jonka edun mukaista ei ole pystyä perheensä luona. (LOS 20 art.) Huostaanotto ja sijaishuolto on järjestettävä, mikäli lastensuojelulain 40 §:n mukaiset lapsen kehitystä ja turvallisuutta uhkaavat edellytykset täyttyvät. Näin on silloin, kun puutteet lapsen huolenpidossa tai kasvuolosuhteissa uhkaavat vakavasti vaarantaa lapsen terveyttä tai kehitystä, tai jos lapsi vaarantaa vakavasti terveyttään tai kehitystään käyttämällä päihteitä, tekemällä muun kuin vähäisenä pidettävän rikollisen teon tai muulla näihin rinnastettavalla käyttäytymisellä. Lisäksi huostaanottoon voidaan ryhtyä vain, jos avohuollon toimet eivät ole lapsen edun mukaisen huolenpidon toteuttamiseksi sopivia, mahdollisia tai mikäli ne

---

⁴⁵ Saastamoinen 2016, s. 138.

⁴⁶ Heino 2013, s. 96.

ovat osoittautuneet riittämättömiksi ja sijaishuolto arvioidaan lapsen edun mukaiseksi. (LSL 40 §.) Huostaanoton perusteet on näin jaettu kahteen ryhmään sen perusteella, johtuuko huostaanotto lapsen puutteellisista kasvuoloista vai lapsen omasta vahingollisesta käyttäytymisestä. Kasvuoloihin liittyvissä huostaanoton perusteissa riittää lapsen terveyden ja kehityksen vakavan vaarantumisen uhka. Näin ollen huostaanotto voidaan toteuttaa jo ennen kuin kehitys on viivästynyt tai terveys tosiasiallisesti vaarantunut, mutta näitä tekijöitä koskettavan uhan on oltava silti todellinen ja konkreettinen. Lapsen oman käyttäytymisen kohdalla pelkkä uhka ei muodosta lain sanamuodon mukaan riittävä perustetta huostaanotolle, vaan käytöksen tulee ylittää vakavan vaarantamisen kynnyksen, jotta perusteet huostaanotolle ovat olemassa.⁴⁷

Huostaanotto on lastensuojelun toimenpiteistä vaikutuksiltaan laajin. Huostaanotto tarkoittaa voimakasta puuttamista perhe-elämän suojaan, joka on osa perustuslain 10 §:n turvaamaa yksityiselämän suojaa.⁴⁸ Perustuslain 19.1 §:n mukaan jokaisella on kuitenkin oikeus välttämättömään toimeentuloon ja huolenpitoon. Tämä oikeus on subjektiivinen eli välittömästi toteutettava yksilöllinen oikeus. Säännös turvaa kaikkein heikoimmassa asemassa oleville vähimmäis-suojan, joka on pystyttävä takaamaan kaikissa yhteiskunnan olosuhteissa.⁴⁹ Kun lastensuojelulaissa säädetyt kodin ulkopuolisen sijoituksen edellytykset täyttyvät, on lapsella oikeus tulla huostaanotetuksi ja sijoitetuksi kodin ulkopuoliseen hoitoon. Lastensuojelulain 40 §:n säännös huostaanotosta on säädetty velvoittavaan muotoon. Sijaishuolto on järjestettävä, jos lapsen huolenpidossa tai muissa kasvuolosuhteissa on edellä esitettyjä puutteita. Huostaanoton hyväksyttävyys pohjautuu siihen, että toimenpiteellä suojataan lapsen henkilökohtaisen koskemattomuuden, turvallisuuden ja välttämättömän huolenpidon oikeuksien toteutumista. (PL 7 ja 19 §.)⁵⁰ Vaikka toimenpiteellä puututaan vahvasti perustuslain 7 §:n mukaiseen henkilökohtaiseen vapauteen, sillä on samalla tarkoitus turvata saman säännöksen turvaamia oikeuksia henkilökohtaiseen koskemattomuuteen ja turvallisuuteen, joiden vaarantuminen on perusteena huostaanotolle.⁵¹

---

⁴⁷ Saastamoinen 2010, s. 23.

⁴⁸ HE 309/1993 vp, s. 53.

⁴⁹ HE 309/1993 vp, s. 35.

⁵⁰ PeVL 58/2006 vp, s. 3.

⁵¹ Kyseessä on perusoikeuksien kollisio, joka edellyttää perusoikeuspunnintaa. Tästä enemmän luvussa 2.3.1.

Huostaanoton seurauksena sosiaalihuollosta vastaavalle toimielimelle siirtyy oikeus päättää huostaanoton tarkoituksen toteuttamiseksi lapsen olinpaikasta sekä hoidosta, kasvatuksesta, valvonnasta ja muusta huolenpidosta. (LSL 45.1 §.) Sijaishuolto voidaan järjestää perhehoitona, laitoshuoltona tai muulla lapsen tarpeiden edellyttämällä tavalla. (LSL 49.1 §.) Lapsen sijaishuolto tulee pyrkiä ensisijaisesti järjestämään joko perhehoidossa tai muulla tavoin, jolloin laitoshuolto tulee kyseeseen vasta silloin, kun muut sijoitusmuodot eivät ole lapsen edun mukaisia. (LSL 50 §.) Huostaanotto on aina toistaiseksi voimassa oleva toimenpide. On kuitenkin nähty tarpeelliseksi, että mikäli lapsen sijaishuollon aikana huoltajan elämäntilanteessa ei kohtuullisessa ajassa tapahdu muutosta, tulee lapsen olosuhteet pyrkiä vakiinnuttamaan. Tällaisessa tilanteessa pyritään turvaamaan lapselle pysyvien ja turvallisten ihmissuhteiden kehittyminen sekä kotiutuminen sijaishuoltopaikkaan.⁵²

2.2.3 Kotikasvatuksen ja laitoshuollon keskeiset erot

Lapsen huostaanotto ja sijoittaminen kodin ulkopuolelle ovat merkittävää julkisen vallan käyttöä.⁵³ Laitoshuollossa järjestettävä sijaishuolto on julkinen hallintotehtävä. Näin on huolimatta siitä, mikä taho laitoksen toimintaa ylläpitää. Tämä on keskeisin tekijä, joka luo eroja laitoksessa ja perheessä toteutettavan kasvatuksen välille, sillä kaikessa julkisessa toiminnassa on perustuslain 2.3 §:n mukaan noudatettava tarkoin lakia. Lastensuojelulaitoksen henkilöstöä koskevat hallintolain säännökset (HL 2.3 §.) ja tämän lisäksi kasvatustehtävälle luovat laatuvaatimuksia lukuisat sosiaalihuoltolain, sosiaalihuollon asiakaslain ja lastensuojelulain säännökset. Sijaishuoltoa toteutettaessa ollaan jatkuvasti tekemisissä lapsen oikeusturvaan ja itsemääräämisoikeuden toteutumiseen liittyvien kysymysten kanssa.⁵⁴ Tästä syystä lastensuojelulaitoksessa asuvan lapsen oikeuksien toteutumiseen on kiinnitettävä erityistä huomiota. Esimerkiksi kasvatuksellisen rajaamisen osalta lapsia ei voida verrata omissa kodeissaan asuviin lapsiin, puhumattaakaan perusoikeusrajoituksista.⁵⁵ Lähtökohdat ovat erilaiset, sillä kotona asuvan lapsen kasvatuksesta vastaa huoltaja, jolla ei ole viranomaisen vastuita ja velvollisuuksia. Kotikasvatusta on

---

⁵² HE 252/2006 vp, s. 91.

⁵³ Saastamoinen 2016, s. 134.

⁵⁴ Hoikkala – Kojon – Tervo – Aaltonen 2017, s. 11.

⁵⁵ Saastamoinen 2016, s. 138.

säännelty väljästi ja tämä sääntely perustuu lähinnä lapsenhuoltolakiin. Kasvatuksen tarkoitus ja lähtökohdat ovat siten samat, sillä myös laitoshuollossa lapsen kasvatusta tulee toteuttaa lapsenhuoltolain 1 §:n mukaisesti. Huoltaja voi kuitenkin rajoittaa lapsensa perusoikeuksia tekemättä lapselle tästä rajoittamisesta kirjallisia rajoituspäätöksiä. Lapsella ei ole oikeutta saattaa huoltajansa tekemiä perusoikeusrajoituksia riippumattoman tuomioistuimen ratkaistavaksi. Huoltajaa koskettaa luonnollisesti tilanteen niin edellyttäessä rikoslain (RL, 39/1889) mukainen rikosvastuu, mutta virkavastuuseen verrattavaa vastuuta ei huoltajalle muodostu.

Lastensuojelulaitoksessa henkilöstön lainvastainen toiminta tai velvollisuuksien laiminlyöminen voi johtaa virkavastuun toteutumiseen, jolloin kyseeseen saattavat tulla esimerkiksi virkasuhteen päättäminen, rikosoikeudellinen virkavastuu ja vahingonkorvausvastuu.⁵⁶ Hallintolain 53 a §:n (368/2014) mukaan viranomaisen, siihen palvelussuhteessa olevan tai muun julkista hallintotehtävää hoitavan lainvastaisesta menettelystä tai velvollisuuden täyttämättä jättämisestä voi jokainen tehdä hallintokantelun toimintaa valvovalle viranomaiselle. Hallintokantelun johdosta valvottavalle voidaan antaa hallinnollista ohjausta, ellei teko luonteensa tai vakavuutensa perusteella anna aiheutta ryhtyä toimenpiteisiin muussa laissa säädetyn menettelyn käynnistämiseksi (HL 53 c §, 368/2014), kuten esimerkiksi edellä todetun rikosoikeudellisen virkavastuun toteutumiseksi. Lisäksi sosiaalihuollon ammattihenkilöillä on työssään sosiaalihuollon ammattihenkilöistä annetun lain (817/2015) mukainen vastuu. Siten sosiaalihuollon ammattihenkilön virheellisen menettelyn ei tarvitse olla rikosoikeudellisesti tuomittavaa, jotta ammattihenkilö joutuisi epäammattimaisesta toiminnastaan vastuuseen. Myös lievemmästä velvollisuuksien laiminlyömisestä tai muusta epäammattimaisesta ai virheellisestä toiminnasta voidaan määrätä ammattihenkilölle hallinnollisia seuraamuksia⁵⁷. (laki sosiaalihuollon ammattihenkilöistä 20.1 §.)⁵⁸

---

⁵⁶ Kulla 2015, s. 368.

⁵⁷ Näitä hallinnollisia toimenpiteitä ovat huomion kiinnittäminen asianmukaiseen ammattitoimintaan, kehottaminen puutteen korjaamiseen, huomautus, määräys ammattitoimintaa varten, ammatinharjoittamisoikeuden rajoittaminen tai poistaminen määräajaksi tai toistaiseksi sekä ammatinimikkeen käytön kieltäminen määräajaksi tai toistaiseksi. (laki sosiaalihuollon ammattihenkilöistä 20.2–3 §.)

⁵⁸ Vastaavalla tavalla on säädetty myös terveydenhuollon ammattihenkilöistä (laki terveydenhuollon ammattihenkilöistä, 559/1994).

2.3 Perusoikeuksien rajoittaminen lastensuojelulaitoksissa

2.3.1 Perusoikeuksien turvaaminen ja rajoittaminen

Lasta koskettavat lähtökohtaisesti syntymästään lähtien samat perus- ja ihmisoikeudet kuin aikuisiakin.⁵⁹ Perustuslain 6.3 §:n mukaan lapsia tulee kohdella tasa-arvoisesti yksilöinä ja heidän tulee saada vaikuttaa itseään koskeviin asioihin kehitystään vastaavasti. Yhdenvertaisuuden turvaaminen on sekä tuomioistuinten, viranomaisten että lainsäätäjien velvollisuus.⁶⁰ Perustuslain esitöiden mukaan säännös lapsen kohtelusta tasa-arvoisena yksilönä sisältää toisaalta myös ajatuksen siitä, että lapset tarvitsevat heikompana ryhmänä erityistä suojelua ja huolenpitoa. Tarvittaessa tasa-arvon toteuttaminen aikuisväestöön nähden voi edellyttää positiivista erityiskohdelua.⁶¹ Aikuisväestöllä on näin ollen erityinen velvollisuus lapsen tasa-arvon ja oikeuksien toteutumisen varmistamisessa. Erityisesti julkista tehtävää toteutettaessa korostuu velvollisuus pyrkiä perusoikeusmyönteiseen tulkintaan. Perustuslain 106 §:n mukaan tuomioistuimen on annettava perustuslain säännökselle etusija tilanteessa, jossa eduskuntalain soveltaminen johtaisi tämän kanssa ilmeiseen ristiriitaan. Siten, vaikka perustuslain 106 § ei suoraan kosketa muutoin hallintoviranomaisia heidän soveltaessaan lainsäädäntöä, on näilläkin mahdollisessa ristiriitalanteessa velvollisuus pyrkiä antamaan lain säännökselle perustuslakimyönteinen tulkinta. Tämä velvollisuus perustuslakimyönteiseen tulkintaan voidaan johtaa perustuslain 22 §:stä, jonka mukaan viranomaisen on turvattava perusoikeuksien toteutuminen.⁶²

Perusoikeuksien ehdottomuudella ei kuitenkaan tarkoiteta sitä, ettei niitä voisi missään olosuhteissa tai missään laajuudessa rajoittaa. Yleisen perusoikeusturvan kannalta pidetään silti ehdottoman tärkeänä, että perusoikeuksia rajoitetaan mahdollisimman vähän.⁶³ Perusoikeuksien

---

⁵⁹ HE 209/1993 vp, s. 23–24. Ks. myös: Hakalehto-Wainio 2011, s. 510: ”Lapsilla on lainsäädännön tasolla lähes samat oikeudet kuin aikuisillakin, mutta heidän mahdollisuutensa tuntee oikeutensa ja käyttää niitä riippuvat aikuisten halusta ja kyvystä toteuttaa oikeudet.”; Saastamoinen 2016, s. 139: ”Keskeisintä on muistaa, että lapsella on syntymästään lähtien samat perus- ja ihmisoikeudet kuin aikuisillakin ja PL 22 §:n mukaan julkisen vallan on turvattava näiden perusoikeuksien ja ihmisoikeuksien toteutuminen (myös lapsen sijaishuollossa).”

⁶⁰ Ojanen 2015, s. 17.

⁶¹ HE 309/1993 vp, s. 44.

⁶² Tuori–Kotkas 2016, s. 148.

⁶³ HE 309/1993 vp, s. 29.

rajoittamista saattavat edellyttää esimerkiksi toisten ihmisten perusoikeudet tai muut yhteiskunnallisesti painavat intressit. Tilannetta, jossa kaksi tai useampi perusoikeutta ovat keskenään vastakkain, kutsutaan perusoikeuskollisioksi. Kollisiotilanteet tulee ratkaista punninnalla, mikä tarkoittaa, että asiaan pyritään löytämään ratkaisu, joka mahdollisimman hyvin turvaa kaikkien keskenään kilpailevien perusoikeuksien samanaikaisen toteutumisen. Kollisiotilanteita tulee vastaan sekä lakeja säädettäessä että konkreettisissa lainsoveltamistilanteissa.⁶⁴

2.3.2 Perusoikeuksien yleiset rajoitusedellytykset

Perusoikeusrajoitusten sallittavuus tulee ratkaistavaksi ensisijaisesti lainsäädäntövaiheessa, jonka aikana selvitetään, kuinka pitkälle meneviä rajoituksia voidaan säätää tavallisessa lainsäätämisyjärjestyksessä hyväksytyllä lailla.⁶⁵ Tässä keskeinen rooli on perustuslakivaliokunnalla, jonka perustuslain 74 §:n mukainen tehtävä on antaa lausuntoja lakiehdotusten perustuslainmukaisuudesta.

Perustuslakivaliokunta on antanut perusoikeuksien rajoitusedellytyksistä seitsenkohtaisen luettelon. Tämän mukaan perusoikeuksia koskevien rajoitusten tulee perustua eduskuntalakiin ja näiden tulee ilmetä säännöksistä tarkkarajaisina ja täsmällisinä. Tavallisella lailla ei voida säätää perusoikeuksien ytimeen ulottuvista rajoituksista. Rajoitusperusteiden tulee olla yleisesti hyväksyttäviä ja yhteiskunnallisen tarpeen vaatimia. Hyväksyttävyyden arvioinnissa tulee huomioida myös ihmisoikeussopimusten määräykset rajoitusperusteista, eivätkä rajoitukset saa olla ristiriidassa kansainvälisten ihmisoikeusvelvoitteiden kanssa. Rajoitusten tulee olla välttämättömiä hyväksyttävien päämäärien saavuttamiseksi, eikä rajoittaminen saa mennä pidemmälle kuin on perusteltua taustalla olevien intressien turvaamiseksi. Tämän lisäksi perusoikeuksien rajoittamisessa on huomioitava riittävien oikeusturvajärjestelyiden toteutuminen.⁶⁶ Osa perusoikeussäännöksistä on kaikesta edellä esitetystä huolimatta kirjattu niin ehdottomiksi, ettei lainsäätäjälle jää mitään harkintavapautta tai liikkumisvaraa säätää toisin. Tällaisia perusoikeuksia ovat esimerkiksi kuolemanrangaistuksen, kidutuksen ja muun ihmisarvoa loukkaavan kohtelun

---

⁶⁴ *Viljanen* 2001, s. 12–13.

⁶⁵ *Viljanen* 2011, s. 13.

⁶⁶ *PeVM* 25/1994 vp, s. 5.

kielto (PL 7.2 §).⁶⁷ Ihmisarvoa loukkaavat toimenpiteet eivät ole lastensuojelulaitoksessa missään tilanteessa sallittuja.

2.3.3 Lastensuojelulain mukaiset rajoitustoimenpiteet

Lastensuojelulaitoksessa asuvan lapsen kannalta tietyt perusoikeudet nousevat keskeiseen rooliin siksi, että näitä oikeuksia ja oikeuksien turvaamista koskevat kysymykset tulevat yksiköissä vastaan jopa päivittäin. Laitoshuollon luonteen vuoksi lapsen oikeus yksityiselämään ja yksityisyyden suojaan, henkilökohtaiseen vapauteen ja koskemattomuuteen, liikkumisvapauteen, omaisuuden suojaan ovat keskeisiä perusoikeuksia, joihin myös kasvatukseen saadaan puuttua. Jo laitoshuollon toteuttaminen itsessään puuttuu lapsen henkilökohtaiseen vapauteen ja liikkumisvapauteen, sillä lapsi asuu sosiaalihuollosta vastaavan toimielimen määrittelemässä sijaishuoltopaikassa.

Lisäksi lastensuojelulaitoksessa voidaan toteuttaa tarvittaessa lastensuojelulain 11 mukaisia rajoitustoimenpiteitä. Rajoitustoimenpiteet puuttuvat lapsen perusoikeuksiin ja näitä säädettäessä edellä mainittua punnintaa rajoitustoimenpiteiden sallittavuudesta on tehty hallituksen sekä perustuslakivaliokunnan toimesta. Perustuslakivaliokunnan mukaan rajoitustoimenpiteiden käytössä on viimekädessä kyse lapsen oikeudesta elämään ja henkilökohtaiseen turvallisuuteen. Näin ollen lastensuojelulain rajoitustoimenpiteet turvaavat lapselle perustuslain 19.1 §:n mukaista oikeutta välttämättömään huolenpitoon sekä 19.3 §:n mukaista tehtävää tukea perheen ja muiden lapsen huolenpidosta vastaavien mahdollisuuksia turvata lapsen hyvinvointi ja yksilöllinen kasvu.⁶⁸ Lastensuojelulain 64 §:ssä (88/2010) on säädetty rajoitustoimenpiteiden käyttämisen yleisistä edellytyksistä. Säännöksen mukaan toimenpiteitä saa käyttää vain siinä määrin kuin on tarpeellista lapsen tai muiden henkilöiden turvallisuuden varmistamiseksi ja sijaishuollon tarkoituksen toteuttamiseksi. Lisäksi toimenpiteiden toteuttaminen on tehtävä mahdollisimman turvallisesti ja lapsen ihmisarvoa kunnioittaen.

Lastensuojelulain 11 luvun mukaisia perusoikeuksien rajoituksia ovat yhteydenpidon rajoittaminen (62–63 §), aineiden ja esineiden haltuunotto (65 §), henkilöntarkastus ja -katsastus (66

---

⁶⁷ *Viljanen* 2001, s. 13.

⁶⁸ *PeVL 5/2006 vp*, s. 2.

§), omaisuuden ja lähetysten tarkastaminen ja lähetysten luovuttamatta jättäminen (67 §), kiinnittäminen (68 §), liikkumisvapauden rajoittaminen (69 §), eristäminen (70 §) sekä erityinen huolenpito (71–73 §). Ainoastaan lastensuojelun laitoshuollossa voidaan käyttää kaikkia lastensuojelulain 11 luvun mukaisia rajoitustoimenpiteitä. Yhteydenpidon rajoittamista koskevia säännöksiä voidaan soveltaa myös perhehoidossa. (LSL 61 §.) Lastensuojelulaitokseen saattaa olla sijoitettuna lapsia myös avohuollon tukitoimena. Tällaisessa tapauksessa lapseen ei saa kohdistaa mitään lastensuojelulain mukaisia rajoitustoimenpiteitä. (LSL 61 §, 49 §.) Vaikka ero sijoituksen perusteella on huomioitava rajoitustoimenpiteiden käytössä, ei lapsien asema laitoshuollossa ole kasvatuksen ja hoidon osalta erilainen. Siten, huolimatta siitä, onko lapsi huostaanotettu, kiireellisesti sijoitettu vai avohuollon tukitoimena sijoitettu laitokseen, voidaan tähän kohdistaa kasvatuksellista rajaamista ja laitoksen kasvatukselliset säännöt koskettavat lapsia yhtäläisesti.

Lastensuojelulain 11 luvun mukaisten rajoitustoimenpiteiden käyttöä ei voida milloinkaan perustella normaalina kasvatukseen tai laitoksen yleisillä säännöillä. Silloin kuin kunkin rajoitustoimenpiteen toimivaltasäännöksen tunnusmerkit ja rajoitustoimenpiteen käyttöä koskevat edellytykset täyttyvät, kyse on lain mukaisesta perusoikeuksien rajoittamisesta, ei tavanomaisesta kasvatuksesta. Lastensuojelulain 11 luvun mukaisten rajoitustoimenpiteiden käytön tulee perustua aina yksilölliseen tapauskohtaiseen harkintaan. Siten sijaishuoltopaikassa ei myöskään voi olla sellaisia sääntöjä, jotka edellyttävät rajoitustoimenpiteiden käyttöä. Esimerkiksi käytäntö, jossa lapseen kohdistetaan lastensuojelulain mukaisia rajoitustoimenpiteitä aina, kun hän saapuu yksikköön, on lainvastainen, sillä tämä ei perustu yksilön tilanteeseen perustuvaan tapauskohtaiseen harkintaan rajoittamisen tarpeellisuudesta.

2.4 Lapsen erityiset oikeudet sijaishuollossa

2.4.1 Oikeus asiakassuunnitelmaan ja sen mukaiseen sijaishuoltoon

Kuten edellä luvussa 2.2.1 on todettu, on lastensuojelun asiakkaana olevalla lapsella oikeus asiakassuunnitelmaan, jossa kuvataan, millä tavoin lapsen haasteisiin pyritään puuttumaan. (LSL 30 §.) Lisäksi erityisesti lastensuojelulaitokseen sijoitetun lapsen kohdalla voi olla tarve

erillisen hoito- ja kasvatussuunnitelman laatimiseen, asiakassuunnitelmaan kirjoitettujen tavoitteiden ja keinojen tarkentamiseksi. Nämä kaksi asiakirjaa ohjaavat sijaishuollon tarkoituksen toteutumista. Lapsen kasvatus lastensuojelulaitoksessa perustuu siten asiakassuunnitelmaan ja mahdolliseen hoito- ja kasvatussuunnitelmaan. Nämä suunnitelmat korostavat myös lapsen yksilöllistä kasvatusta ja hoitoa.

Lapsella on oikeus tarpeidensa mukaiseen sijaishuoltoon ja lapsen sijoittanut kunta on vastuussa siitä, että lapselle valitaan sellainen sijaishuolto, jossa lapsen tarpeiden mukainen hoito ja kasvatus voidaan järjestää. Laissa ei ole ikärajoja tai ehdottomia kriteerejä sille, milloin esimerkiksi laitoshuolto tulee kyseeseen. Kyse on aina lapsen tarpeen ja edun mukaisista ratkaisuista.⁶⁹ Lastensuojelun käsikirjassa on muistilista, johon on koottu 16 tekijää, jotka tulee ottaa huomioon sijaishuoltopaikan valinnassa. Näitä tekijöitä ovat esimerkiksi se, millainen problematiikka muilla sijaishuoltopaikoissa olevilla lapsilla on ja minkälainen koulutus, kokemus ja osaaminen sijaishuoltopaikan henkilöstöllä on suhteessa lapsen tarpeisiin.⁷⁰ Selvää on, että sijaishuoltopaikalla on keskeistä merkitystä siihen, pystytäänkö lapsen kasvatus toteuttamaan lapsen tarpeiden edellyttämällä tavalla. Näin ollen sijaishuoltopaikalla on myös kasvatuskeinojen ja -sääntöjen näkökulmasta merkitystä. Laitoshuollossa voidaan lisäksi tarvittaessa toteuttaa lastensuojelulain mukaisia rajoitustoimenpiteitä. Laitoshuollon valinta sijoituspaikaksi puoltaa lapsen erityistä tarvetta ammatilliseen kasvatukseen ja hoitoon sekä tarvittaessa myös lastensuojelulain mukaiseen perusoikeuksien rajoittamiseen. Kuitenkin myös laitopsykiatrit eroavat toisistaan erityisosaamiseltaan ja painotuksiltaan merkittävästi⁷¹, minkä vuoksi ole yhdenmukaista, mihin laitokseen lapsi sijoitetaan, vaan valinnassa on otettava huomioon ensisijaisesti lapsen etu ja tarpeet.⁷²

---

⁶⁹ Saastamoinen 2010, s. 102–103.

⁷⁰ *Lastensuojelun käsikirja*, kohta Työprosessit > Sijaishuolto > Sijaishuoltopaikan valinta > Muistilista: sijaishuoltopaikan valinta.

⁷¹ Merkitystä voi olla esimerkiksi sillä, minkä ikäisiä lapsia laitokseen on sijoitettu, missä laitos sijaitsee ja minkälaista erityisosaamista laitoksessa on (esimerkiksi päihdetyö).

⁷² Huolestuttavaa on 2010-luvulla ollut tieto siitä, että sijaishuoltoon on sijoitettu terveydenhuollon hoitopaikkojen puuttuessa lapsia, joilla on psykiatrista hoitoa vaativa ongelma, muttei lastensuojelun tarvetta. Tämä on erityisen ongelmallista siksi, ettei läheskään kaikilla lastensuojelulaitoksilla ole käytössään lapsi- tai nuorisopsykiatrian osaamista. Listoilla saattaa olla yksi psykiatrinen sairaanhoitaja, jolloin laitoksella katsotaan olevan psykiatrista

2.4.2 Oikeus pitää yhteyttä ja tavata läheisiä

Sijaishuollossa lapselle on turvattava hänen kehityksensä kannalta tärkeät, jatkuvat ja turvalliset ihmissuhteet. Lapsella on oikeus tavata vanhempiaan, sisarusiaan ja muita hänelle läheisiä henkilöitä vastaanottamalla vieraita tai vierailemalla sijaishuoltoajan ulkopuolella sekä pitää heihin muuten yhteyttä käyttämällä puhelinta tai lähettämällä ja vastaanottamalla kirjeitä tai niihin rinnastettavia muita luottamuksellisia viestejä taikka muita lähetyksiä. Sosiaalihuollosta vastaavan toimielimen ja lapsen sijaishuoltoajan on tuettava ja edistettävä lapsen ja hänen vanhempiensa sekä lapsen ja muiden hänelle läheisten henkilöiden yhteydenpitoa. (LSL 54.1–2 §.) Lastensuojelussa oikeus yhteydenpitoon on lapsenhuoltolaissa säädettyä laajempi. Lapsenhuoltolain 2.1 §:n mukaan lapsella on oikeus pitää yhteyttä ja tavata vanhempia, jonka luona lapsi ei asu. Lapsenhuoltolaissa ei ole säännöksiä lapsen oikeudesta pitää yhteyttä muihin hänelle tärkeisiin ja läheisiin henkilöihin kuten lastensuojelulaissa. Lapsen oikeus yhteydenpitoon on nähty sijaishuollossa yhdeksi tärkeimmistä oikeuksista. Jo päätös lapsen kodin ulkopuolisesta sijoituksesta rajoittaa tietyllä tasolla lapsen yhteydenpitoa, minkä vuoksi suhteita läheisiin henkilöihin on erityisen tärkeää vaalia. Toisaalta sijoituksen tarkoituksen toteutuminen puoltaa usein sitä, ettei lapsella ole täysin rajoittamatonta oikeutta yhteydenpitoon.⁷³

Läheisen ihmisen määritelmä ei ole yksiselitteinen, vaan se tulee arvioitavaksi kunkin lapsen kohdalla erikseen. Hallituksen esityksessä todetaan ympäröivästi, että vanhempien ja huoltajien lisäksi lapselle tärkeitä henkilöitä voivat olla esimerkiksi muut sukulaiset, lastenkodin lähikasvattaja, tukihenkilö tai muu henkilö.⁷⁴ Apulaisoikeusasiamies on todennut päätöksessään AOA 18.9.2012 dnro 1558/4/12, että sijaishuollossa olevan lapsen kannalta voi olla tärkeää muodostaa uusia, hänen etunsa mukaisia ihmissuhteita. Toisaalta lapselle voi olla tärkeää se, että hänen katkoksissa olleita ihmissuhteita pyritään sijaishuollon aikana elvyttämään. Yhteydenpidon edistämismuutokset voi siis sijaishuollossa kohdistua myös sellaisiin henkilöihin, jotka eivät juuri sijoituksen alkaessa ole aktiivisesti lapsen elämässä. Siksi sijaishuollossa on

---

osaamista. *VTV drno 321/54/2010*, s. 65, 203–204. Mikäli psykiatrista hoitoa vaativa lapsi sijoitetaan lastensuojelulaitokseen, jossa ei ole lainkaan lapsi- ja nuorisopsykiatrian osaamista, ei laitoksella ole edellytyksiä suoriutua tehtävästä lapsen tarpeita vastaavalla tavalla.

⁷³ *Saastamoinen 2010*, s. 135–136.

⁷⁴ *HE 252/2006 vp*, s. 25.

tulkittava lapsen yhteydenpito-oikeutta laajasti ja tehtävä päätös yhteydenpidon rajoittamisesta aina, kun asiasta syntyy erimielisyyksiä, joita ei voida toteuttaa asianomaisten toivomalla tavalla. Näin asianosaisille jää mahdollisuus saattaa asia hallinto-oikeuden käsiteltäväksi.

2.4.3 Oikeus saada tietoa ja tavata sosiaalityöntekijä

Lastensuojelulain keskeisiin periaatteisiin kuuluu lapsen mahdollisuus osallistumiseen ja vaikuttamiseen itseään koskevissa asioissa. (LSL 4.2,6 §.) Lapselle on hänen ikäänsä ja kehitystasoaan vastaavalla tavalla turvattava oikeus saada tietoa häntä koskevassa lastensuojeluasiassa ja mahdollisuus esittää siinä mielipiteensä. Lastensuojelua toteutettaessa on kiinnitettävä erityistä huomiota lapsen mielipiteisiin ja toiveisiin. (LSL 5 §.) Lain esitöiden mukaan kaikenikäisille lapsille tulisi mielipiteen selvittämisen yhteydessä antaa tietoa iän ja kehitystason mukaisesti heitä itseään koskevista suunnitelmista, toimenpiteistä ja niiden aikatauluista. Ainoastaan sellaisia tietoja, jotka voivat olla vahingoksi lapsen kehitykselle tai ovat muutoin vastoin lapsen etua, ei saa antaa lapselle. (LSL 20.4 §.) Vahingollisia tietoja ei ole tarkemmin säännelty, jolloin asian arvioiminen jää lastensuojelun työntekijän tapauskohtaiseen harkintaan. Lapsen kehitystä saattaa vaarantaa esimerkiksi sellainen tieto, jonka vastaanottamiseen lapsi ei ole kyllin kehittynyt ja joka saattaisi järkyttää lapsen elämää syvästi.⁷⁵ Lapsen mielipiteen selvittämisen tapa ja pääasiallinen sisältö on kirjattava lasta koskeviin asiakasasiakirjoihin. (LSL 20 §.)

Sijaishuollossa olevalle lapselle on järjestettävä asiakassuunnitelmaan kirjatulla tavalla riittävän usein mahdollisuus tavata henkilökohtaisesti asioistaan vastaavaa sosiaalityöntekijää muiden läsnä olematta ja keskustella häntä itseään koskevista ja sijaishuollon toteuttamista koskevista asioista. (LSL 53.2 §.) Säännöksellä on tarkoitus turvata lastensuojelun lapsikeskeistä työskentelytapaa. Lasten kokemusten kuunteleminen ja huomioiminen on tärkeä osa ammatillista lastensuojelutyötä.⁷⁶ Henkilökohtaisilla tapaamisilla turvataan lapsen mahdollisuus keskustella asioistaan vastaavan sosiaalityöntekijän kanssa itseään ja sijaishuoltoaan koskevista asioista luottamuksella. Henkilökohtaiset tapaamiset sosiaalityöntekijän kanssa tuottavat sijoittaneelle

---

⁷⁵ Saastamoinen 2010, s. 123.

⁷⁶ HE 252/2006 vp, s. 146–147.

kunnalle ensiarvoisen tärkeää tietoa siitä, kuinka lapsen kasvatus ja hoito toteutuvat sijaishuollossa. Tämä tieto on tärkeää siksi, että lastensuojelulain 79 §:n (1380/2010) mukaan lapsen sijoittaneella kunnalla on ensisijainen velvollisuus valvoa, että sijoitus laitoshuoltoon toteutuu lastensuojelulain mukaisesti. Tapaamisten järjestäminen on sosiaalityöntekijän vastuulla eikä se saa jäädä lapsen oma-aloitteisuuden varaan. Tämän lisäksi mahdollisuus henkilökohtaiseen keskusteluun tulee järjestää aina, kun lapsi näin toivoo.⁷⁷

2.4.4 Oikeus käyttövaroihin

Lastensuojelulain 55.1 §:n mukaan lapsen ollessa sijoitettuna kodin ulkopuolelle avohuollon tukitoimena, sijaishuoltoon tai jälkihuoltoon, on kunnan huolehdittava, että hänen opintojaan ja harrastuksiaan tuetaan tarvittaessa taloudellisesti. Lisäksi säännöksen 2 momentin mukaan lapselle on annettava kuukausittain käyttövaroja iästä ja kasvuympäristöstä riippuen omaan käyttöön, henkilökohtaisia tarpeita varten. Mainitun säännöksen mukaan alle 15-vuotiaalle lapselle maksetaan määrä, joka vastaa hänen yksilöllistä tarvettaan ja 15 vuotta täyttäneelle lapselle vähintään määrä, joka vastaa yhtä kolmasosaa elatustukilain (580/2008) 9 §:ssä säädetystä yhdelle lapselle suoritettavasta elatustuen määrästä. Alaikäisellä on oikeus itse päättää varojen käytöstä sen estämättä, mitä holhoustoimesta annetussa laissa (442/1999) säädetään. (LSL 55.3 §.) Edes lapsen huoltajalla ei ole oikeutta määrätä lasta käyttövarojen käytössä. Myöskään sijaishuoltopaikalla ei ole oikeutta puuttua lapsen käyttövarojen määrään tai käyttöön missään tilanteessa, ei myöskään kasvatuksellisen seuraamuksen luonteisesti. Käyttövarojen tarkoitus on opettaa lapselle itsenäistä rahankäyttöä.⁷⁸ Lapsen sijoituspaikalla on velvollisuus pitää kirjaa lapselle maksetuista käyttövaroista. Nämä kirjaukset tulee lähettää hänen asioistaan vastaavalle sosiaalityöntekijälle vuosittain. (LSL 55.4 §, 88/2010.) Lastensuojelulain 55.2 §:n mukaan maksettavat käyttövarat on tarkoitettu maksettavaksi lapselle sen lisäksi, mitä 1 momentissa säädetään harrastuksia ja opiskelua koskevasta taloudellisesta tuesta. Kyse on taskurahan kaltaisista varoista.⁷⁹ Käyttövaroja ei ole myöskään tarkoitettu sellaisten hygieniatuotteiden hankkimiseen, joiden katsotaan kuuluvan osaksi laitoshuoltoa.⁸⁰

⁷⁷ Saastamoinen 2010, s. 124–125.

⁷⁸ HE 252/2006 vp, s. 180–181.

⁷⁹ HE 252/2006 vp, s. 180.

⁸⁰ Lastensuojelun käsikirja, kohta Työprosessit > Sijaishuolto > Hoito ja kasvatus sijaishuollossa > Lapsen oikeudet sijaishuollossa.

Vahingonkorvaustilanteet ovat muodostaneet käyttövarojen suhteen tulkintahaasteita sijaishuollossa.⁸¹ Näissä tilanteissa lapsen aiheuttamaa vahinkoa on peritty lapsen kanssa tehdyin sopimuksin tai yksin sijaishuoltopaikan päätöksestä hänen lainmukaisista käyttövaroistaan. Vahingonkorvauslain (412/1974) 2 luvun 1 §:n mukaan se, joka tahallisesti tai tuottamuksesta aiheuttaa sijaishuollon aikana vahingon, on velvollinen sen korvaamaan. Mainitun luvun 2 §:n mukaan silloin, kun vahingon aiheuttaja on alle 18-vuotias, on hän velvollinen korvaamaan vahingosta sellaisen määrän, joka hänen ikäänsä ja kehitystasoonsa, teon laatuun, vahingon aiheuttajan ja vahingon kärsineen varallisuusoloihin sekä muihin olosuhteisiin nähden katsotaan kohtuulliseksi. Myös lapsi on siten velvollinen korvaamaan aiheuttamansa vahingon.

Vahingonkorvauksen sopimisessa alaikäisen kanssa on kuitenkin muistettava, että lapsella ei ole oikeutta tehdä sopimuksia tai muita oikeustoimia, elleivät nämä ole luonteeltaan olosuhteisiin nähden tavanomaisia tai merkitykseltään vähäisiä. (holhoustoimilaki 23–24 §.) Sellainen oikeustoimi, jonka tekemiseen lapsella ei ole ollut oikeutta, ei sido häntä, ellei hänen huoltajansa ole antanut siihen suostumustaan. (holhoustoimilaki 26.1 §.) Lapsella ei ole oikeutta päättää siten myöskään vahingonkorvauksesta, ellei tämä korvaus ole lain edellyttämällä tavoin merkitykseltään hyvin vähäinen. Vahingonkorvausta ei voida periä lapsen käyttövaroista, ellei korvauksesta ole tehty sopimusta yhdessä lapsen huoltajan kanssa.

2.4.5 Oikeus palveluihin

Sijaishuollossa olevalla lapsella on oikeus saada sijoituskunnalta hänen hoitonsa ja huoltonsa kannalta tarpeelliset palvelut ja tukitoimet. Palvelut järjestetään yhdessä sijoittaneen kunnan kanssa, joka vastaa sijoituksesta johtuvista kustannuksista. (LSL 16b §, 1380/2010.) Terveystenhuoltolain (1326/2010) 69 §:n (1303/2014) 1 momentin mukaan kotikunnan ulkopuolelle sijoitetulla lapsella on oikeus tarvitsemiinsa terveydenhuollon palveluihin siinä kunnassa, jossa sijaishuoltopaikka sijaitsee. Lapsella on oikeus myös perusopetuslain (628/1998) mukaiseen perusopetukseen sijoituskunnassaan. Palveluiden saamista koskevien säännösten tarkoituksena on

---

⁸¹ Ks. mm. *AOA 10.10.2012 dnro 3572/4/11*.

turvata sijaishuollossa oleville lapsille heidän tarvitsemansa palvelut kaikissa tilanteissa yhdenvertaisesti. Lastensuojeluviranomaiset eivät pysty toteuttamaan lapsen hyvinvointia turvaavaa tehtävää yksinään, erillään muista kunnan palvelujärjestelmistä.⁸² Sijaishuolto ei poista oikeuksia muihin yhteiskunnan palveluihin, vaan nämä on turvattava laitoshuollossa olevalle lapselle sillä tavoin kuin näitä järjestetään muillekin kunnassa asuville lapsille. Myös laitoshuollon kasvatuksessa ja siitä johtuvassa rajaamisessa on huomioitava osaltaan lapsen oikeus palveluihin. Kasvatuksellinen rajaaminen ei voi koskaan johtaa siihen, että lapsi ei tosiasiallisesti saa niitä palveluita, joihin hän on oikeutettu. Kasvatukseen liittyvät syyt eivät voi olla perusteena rajoittaa esimerkiksi lapsen oikeutta koulunkäyntiin tai terveydenhuollon palveluihin.

3 KASVATUKSEN TOTEUTTAMINEN LAITOSHUOLLOSSA

3.1 Lastensuojelutyötä ohjailevat periaatteet

3.1.1 Lapsen edun ensisijaisuus

YK:n lapsen oikeuksien sopimuksen 3 artiklan 1 kohdan mukaan kaikissa julkisen tai yksityisen sosiaalihuollon, tuomioistuinten, hallintoviranomaisten tai lainsäädäntöelimien toimissa, jotka koskevat lapsia, on ensisijaisesti otettava huomioon lapsen etu. Lapsen oikeuksien komitea on määritellyt lapsen edun ensisijaisuuden olevan yksi sopimuksen neljästä yleisperiaatteesta. Muut sopimuksen yleisperiaatteet ovat lapsen oikeus syrjimättömyyteen, oikeus elämään ja kehitykseen sekä oikeus tulla kuulluksi.⁸³ Lapsen edun ensisijaisuus on eräs vain lapsille kuuluvista erityisistä oikeuksista. Lapsen oikeuksien sopimuksessa on tunnustettu, että lapselle kuuluu myös muita tämän asemasta johtuvia erityisiä oikeuksia, joita aikuisille ei ole nähty tarpeelliseksi turvata.⁸⁴

---

⁸² HE 252/2006 vp, s. 69–70.

⁸³ CRC/C/GC/12 2009, s. 5.

⁸⁴ Näitä ovat lapsen oikeus lepoon, leikkiin ja vapaa-aikaan (LOS 31 art.), sekä lapsen oikeus erityiseen suojeluun (LOS art. 3).

Lapsen oikeuksien komitea on ollut toistuvasti huolissaan siitä, ettei lapsen etu toteudu täysimääräisesti suomalaisten viranomaisten ja tuomioistuinten toiminnassa ja ettei periaatetta kunnioiteta sillä tavoin, että se voisi käytännössä toteutua edellytysten mukaisesti.⁸⁵ Lapsen edun periaate sisältyi ennen 2011 annettuja komitean päätelmiä vain ulkomaalaislakiin (301/2004) ja lastensuojelulakiin. Vuoden 2011 päätelmien seurauksena lapsen edun käsite sisällytettiin myös adoptiolakiin (22/2012) ja isyyslakiin (11/2015). Lapsen edun periaatteen tulisi kuitenkin sisältyä lähtökohtaisesti kaikkeen lapsia koskettavaan lainsäädäntöön, joskin myös tämän lisäksi olisi pidettävä huolta siitä, että periaate myös tosiasiallisesti toteutuu käytännössä edellytysten mukaisesti.⁸⁶ Lapsen edun ensisijaisuutta ei edelleenkään mainita esimerkiksi perusopetuslaissa (628/1998), jolla on hyvin keskeinen rooli lasten elämässä. Syksyllä 2018 voimaan tulleessa uudessa varhaiskasvatuslaissa (540/2018) lapsen etu asetettiin keskiöön. Kehitystrendi on edelleen hidaskasvu, minkä vuoksi lapsen oikeuksien komitealta on odotettavissa huomautuksia samoista asioista myös yhä tulevaisuudessa.

Osasyynä lapsen edun periaatteen omaksumisen ja täytäntöönpanon vaikeuksista voinee johtua siitä, että periaatteen sisältö ei ole yksiselitteisesti avattavissa. Lapsen edun käsitteellä ei ole itsenäistä aineellista sisältöä, vaan se on luonteeltaan muodollinen normatiivinen käsite. Muodollinen normatiivinen käsite merkitsee sitä, että käsite saa erilaisia merkityksiä lain tulkinnassa sen mukaan, millaisista oikeudellisesti suojatuista intresseistä on kulloinkin kysymys. Lapsen edun käsitteellä halutaan ohjata lapsen oikeuksien merkitystä ja huomioimista kaikessa lapsia koskevassa päätöksenteossa. Ongelmallista käsitteen luonteelle on se, että se antaa useissa säännöksissä lain soveltajalle mahdollisuuden punnita asiaa moraalista näkökulmasta. Tällöin ollaan kaukana yksiselitteisestä määritelmästä. Keskustelussa vallitsee aina erimielisyys siitä, mitä lapsen edun edistäminen merkitsee ja mikä ratkaisu on kussakin tilanteessa lapsen edun mukainen. Kun vedotaan lapsen etuun, on henkilön kyettävä perustelemaan ratkaisunsa taustalla vaikuttavat kriteerit. Esimerkiksi sosiaalityöntekijällä on tällainen erityinen perusteluvollisuus, sillä he ovat ammattinsa puolesta koulutettuja esittämään perusteltuja arvioita lapsen edun

---

⁸⁵ *CRC/C/FIN/CO/4* 2011, s. 2 ja 6. Vuonna 2011 komitea totesi, ettei useita vuonna 2005 (*CRC/C/15/Add.272*) annettuja kehotuksia ole huomioitu riittävästi, mukaan lukien lapsen edun toteutuminen viranomaistoiminnassa.

⁸⁶ *Hakalehto Oikeus* 2017, s. 494.

ensisijaisuuden toteutumisesta. Lapsen edun ensisijaisuudelle joudutaan väistämättä antamaan tarkempi sisältö tapauskohtaisesti periaatteen soveltajan omista tai hänen yhteisönsä arvoista lähtien.⁸⁷ Yksinkertaistetusti lapsen etu toteutuu, kun kaikki lapsen oikeuksien sopimuksessa turvatut oikeudet toteutuvat mahdollisimman täysimääräisesti. Tämä on lapsen oikeuksien komitean antama ohjeistus lapsen edun periaatteen käytännön toteuttamisessa. Aikuisen käsitys lapsen parhaasta edusta ei voi mennä lapsen oikeuksien kunnioittamisen edelle.⁸⁸ Lapsen etu on siis käsite, joka edellyttää viranomaista harkitsemaan lasta koskevaa päätöksentekoa kaikista tämän oikeuksista lähtien, sekä perustelemaan päätöksensä näihin viitaten.

Lastensuojelulain 4 §:ssä tiivistyvät lastensuojelun keskeiset periaatteet, joihin lukeutuu myös lapsen edun turvaaminen. Säännöksen mukaan lastensuojelun on edistettävä lapsen suotuisaa kehitystä ja hyvinvointia, tuettava vanhempia, huoltajia ja muita lapsen kasvatuksesta vastaavia henkilöitä heidän kasvatustehtävässään, pyrittävä ehkäisemään lapsen ja perheen ongelmia ja puututtava riittävän varhain havaittuihin ongelmiin. Kaikessa lastensuojelutoiminnassa on ensisijaisesti otettava huomioon lapsen etu. (LSL 4.1 §.) Lain esitöissä todetaan, että lapsen etua tulisi arvioida aina yksittäisissä lasta koskevissa julkisen vallan päätöksissä, mutta myös yleisemmällä tasolla tulisi arvioida sitä, millaisia vaikutuksia päätöksillä on lapsiin. Lasten kanssa työskentelevien henkilöiden kehittämistyössä ja koulutuksessa tulisi lisätä tietämystä siitä, mitä asioita lapsen etua arvioitaessa tulee huomioida.⁸⁹ Näin ollen myös sellaisissa lasta koskevissa päätöksissä, jotka eivät ole luonteeltaan julkisen vallan käyttöä, tulisi olla lähtökohtana lapsen edun toteutuminen. Siksi myös lapsen kasvatuksen ja sitä koskettavien rajojen tulisi perustua lapsen edun ensisijaisuuteen. Lastensuojelulaissa on esitetty seitsenkohtainen luettelo asioista, joita päätöksenteossa tulisi ainakin huomioida.

Lastensuojelulain 4.2 §:n mukaan lapsen etua arvioitaessa on kiinnitettävä huomiota siihen, miten eri toimenpidevaihtoehdot ja ratkaisut turvaavat lapselle:

1) tasapainoisen kehityksen ja hyvinvoinnin sekä läheiset ja jatkuvat ihmissuhteet;

---

⁸⁷ *Aer* 2012, s. 24–25.

⁸⁸ *CRC/C/GC/14* 2013, s. 3.

⁸⁹ *HE 252/2006 vp*, s. 42.

- 2) mahdollisuuden saada ymmärtämystä ja hellyyttä sekä iän ja kehitystason mukaisen valvonnan ja huolenpidon;
- 3) taipumuksia ja toivomuksia vastaavan koulutuksen;
- 4) turvallisen kasvuympäristön ja ruumiillisen sekä henkisen koskemattomuuden;
- 5) itsenäistymisen ja kasvamisen vastuullisuuteen;
- 6) mahdollisuuden osallistumiseen ja vaikuttamiseen omissa asioissaan; sekä
- 7) kielellisen, kulttuurisen ja uskonnollisen taustan huomioimisen.

Hallituksen esityksen mukaan kaikilla säännöksessä mainituilla eri kohdilla tulisi olla merkitystä lapsen etua koskevaa kokonaisarviota tehtäessä.⁹⁰

3.1.2 Itsemääräämisoikeus

Suomen perustuslain 2 luvun mukaisissa perusoikeussäännöksissä ei ole suoraa mainintaa itsemääräämisoikeudesta. Itsemääräämisoikeus pohjautuu kuitenkin kahteen perusoikeussäännökseen, perustuslain 7 §:n mukaiseen henkilökohtaiseen vapauteen, sekä 10 §:n turvaamaan yksityiselämän suojaan. Perustuslain esitöissä henkilökohtainen vapaus esitetään luonteeltaan yleisperusoikeutena, jonka on määrä suojata ihmisen fyysistä vapautta sekä tämän tahdonvapautta ja itsemääräämisoikeutta. Itsemääräämisoikeudella tarkoitetaan henkilön vapautta määrätä itseltään ja toimistaan.⁹¹ Asiakkaan itsemääräämisen periaate on saanut yhä keskeisemmän sijan sekä lainsäädännössä että sosiaalihuollon käytännössä. Itsemääräämisperiaate korostaa vapaaehtoisuuden ensisijaisuutta sosiaalipalveluihin hakeutumisessa. Se painottaa asiakkaan suostumusta toimenpiteiden edellytyksenä.⁹²

Asiakkaan itsemääräämisoikeuden turvaaminen on sosiaalihuollon asiakaslain keskeinen tavoite. (asiakaslaki 8 §.) Lisäksi itsemääräämisoikeutta pidetään eräänä sosiaalihuollon oikeusperiaatteena.⁹³ Lastensuojelulaissa on useita säännöksiä, joilla pyritään turvaamaan lapsen osallisuutta ja itsemääräämistä. (mm. LSL 4 §, 20 §.) Myös valmistelussa olevilla asiakas- ja poti-

---

⁹⁰ HE 252/2006 vp, s. 117.

⁹¹ HE 309/1993 vp, s. 42 ja 46.

⁹² Tuori – Kotkas 2016, s. 507 ja 513.

⁹³ Tuori – Kotkas 2016, s. 200.

laslailla sekä lastensuojelulain uudistuksilla pyritään vahvistamaan entisestään itsemääräämisoikeutta sosiaalihuollon lähtökohtana. Keskeistä itsemääräämisoikeuden toteutumisen vahvistamisessa on tämän oikeuden rajoittamisen selkeä ja kattava sääntely.⁹⁴ Esimerkiksi lastensuojelulain 11 luvun rajoitustoimenpiteillä voidaan puuttua lapsen itsemääräämisoikeuteen. Valviran itsemääräämisoikeuden toteutumista koskevan ohjeen mukaan on selvää, että lasten itsemääräämisoikeuden toteuttaminen ja turvaaminen eivät merkitse sitä, etteikö lapsille olisi mahdollista asettaa tarvittavia ikäkautensa mukaisia velvollisuuksia, vastuuta ja rajoja. Lasten käyttäytymisen valvominen ja kasvatuksellisten rajojen asettamisen tulee kuitenkin perustua myönteiselle suhteelle lapsiin. Koska kasvatukseen ei puututa sillä tavoin lapsen perusoikeuksiin, kuin lain tarkoittamilla rajoitustoimenpiteillä, ei kysymys ole samassa suhteessa itsemääräämisoikeuteen puuttuvasta toimenpiteestä. Henkilöstöllä on velvollisuus asettaa lapsia kunnioittavat ja heidän kasvuun tukevat turvalliset, johdonmukaiset ja ymmärrettävät rajat. Lapsen itsemääräämisoikeuteen ei tule puuttua perusteetta.⁹⁵

AOA 24.5.2012 dnro 1001/3/12: Apulaisoikeusasiamies suoritti tarkastuksen yksityiseen lastensuojelulaitokseen. Tarkastuksessa ilmeni muun ohella, että laitoksella on käytössään sääntöjä, joiden mukaan lapsilta on kielletty näkyvissä olevat lävistykset ja hiusten värjäminen räikeillä väreillä. Lisäksi tyttöjen pukeutumiselle oli omia sääntöjä, joiden mukaan minihameet, avokaulaiset paidat tai lyhyet paljastavat shortsit olivat kiellettyjä. Apulaisoikeusasiamies totesi, että lävistykset, pukeutuminen ja hiusten värjäys kuuluvat keskeisesti henkilön ulkonäköön ja oman identiteetin ilmaisemisen muotoihin. Mainituilla säännöillä puututaan siten lapsen itsemääräämisoikeuteen eli oikeuteen määrätä vapaasti omasta kehosta ja ulkonäöstään. Apulaisoikeusasiamiehen mukaan tällaisten kasvatuksellisten sääntöjen kohdalla kyse on ensisijaisesti siitä, edistävätkö nämä laitoksen, kyseessä olevan tai muiden lasten turvallisuutta ja ovatko kiellot tämän turvallisuuden toteutumisen kannalta välttämättömiä. Apulaisoikeusasiamies korosti, että pukeutumista ja ulkonäköä koskevat määräykset ovat hyväksyttäviä ainoastaan silloin, kun ne perustuvat yksilölliseen arviointiin ja ne ovat välttämättömiä lapsen sijaishuollon järjestämiseksi. Laitoksen säännöillä ei voida puuttua lapsen itsemääräämisoikeuteen enempää, kuin on välttämätöntä hyväksyttävän tavoitteen toteutumiseksi. Yleiset kiellot lävistyksien pitämisestä sekä muut pukeutumiseen ja ulkonäköön liittyvät rajoitukset puuttuvat siten lapsen itsemääräämiseen lakiin perustumattomalla tavalla.

---

⁹⁴ STM074:00/2018.

⁹⁵ Valvira Ohje 3/2013, dnro 1731/05.00.00.01/2013, 15.3.2013, s. 4–5.

Lapsen itsemääräämiseen puuttuvat toimenpiteet eivät aina rajaudu lain mukaisiin rajoitustoimenpiteisiin, vaan myös kasvatukselliset rajat saattavat puuttua lapsen itsemääräämisoikeuteen ei-hyväksyttävällä tavalla. Kuten apulaisoikeusasiamies on edellä esitetystä ratkaisusta todennut, voivat kasvatukselliset säännöt puuttua lapsen itsemääräämisoikeuteen lainvastaisella tavalla esimerkiksi silloin, kuin lapsen ulkonäköä koskien asetetaan sääntöjä, joille ei ole esittää lapsen turvallisuutta ja sijaishuollon toteutumista turvaavaa hyväksyttävää tarkoitusta.

3.1.3 Julkisuusperiaate ja salassapitovelvollisuus

Kaikessa viranomaisten toiminnassa on lähtökohtana hallussa olevien asiakirjojen ja muiden tallenteiden julkisuus. Kaikki viranomaisen hallussa olevat asiakirjat ovat julkisia, jollei niiden julkisuutta ole välttämättömien syiden vuoksi lailla erikseen rajoitettu. Jokaisella on oikeus saada tieto julkisesta asiakirjasta tai tallenteesta. (PL 12.2 §.) Sosiaalihuollon toteuttamiseen kuuluu kuitenkin paljon sellaisia henkilöiden yksityisyyteen kuuluvia tietoja, joiden vuoksi useat sosiaalihuollon asiakirjat ovat salassa pidettäviä. Viranomaisten toiminnan julkisuudesta annetussa laissa (julkisuuslaki 621/1999) säädetään yksityiskohtaisemmin asiakirjojen julkisuudesta ja toisaalta sellaisista asiakirjoista, jotka ovat välttämättömien syiden vuoksi salassa pidettäviä. Mainitun lain 24 §:n 1 momentin 25 kohdan (1060/2002) mukaan asiakirjat, jotka sisältävät tietoja sosiaalihuollon asiakkaasta sekä tämän saamasta etuudesta tai tukitoimesta taikka sosiaalihuollon palvelusta, ovat salassa pidettäviä, ellei erikseen toisin säädetä. Asiakaslain 14 §:n 1–2 momentin mukaan sosiaalihuollon asiakirjat, jotka sisältävät tietoja sosiaalihuollon asiakkaasta tai muusta yksityisestä henkilöstä ovat salassa pidettäviä, eikä tällaista asiakirjaa tai sen kopiota tai tulostetta saa näyttää eikä luovuttaa sivulliselle nähtäväksi tai käytettäväksi. Salassapitoon liittyy vaitiovelvollisuus ja hyväksikäyttökielto, jotka tarkoittavat, ettei sosiaalihuollossa työskennellyt henkilö saa paljastaa salassa pidettävän asiakirjan sisältöä tai siinä olevia tietoja eikä muita tehtävissään tietoonsa saamiaan seikkoja, joista lailla on säädetty vaitiovelvollisuus. Vaitiovelvollisuus jatkuu myös palvelussuhteen päättymisen jälkeen. Hyväksikäyttökielto tarkoittaa, ettei edellä tarkoitettu henkilö saa käyttää salassa pidettäviä tietoja omaksi tai toisen hyödyksi taikka toisen vahingoksi. (asiakaslaki 15 § 1–3 mom.)

Salassa pidettäviä tietoja voidaan antaa sivulliselle asiakkaan nimenomaisella suostumuksella tai suostumuksesta riippumatta toiselle sosiaalihuollon viranomaiselle tietyissä tarkoin säädettyissä ja välttämättömissä tilanteissa. (asiakaslaki 16–18 §.) Asiakkaan suostumuksen merkitys voi kuitenkin käytännön työssä tuottaa ongelmia silloin, kun asianosainen on vajaavaltainen.⁹⁶ Näin on lastensuojelulaitoksessa, jossa lähtökohtaisesti asiakkaat ovat alaikäisiä lapsia, jotka ovat juridisesti vajaavaltaisia. (holhustoimilaki 2 §.)

Koska jo tieto siitä, että henkilö on sosiaalihuollon asiakas, voi paljastaa hänestä arkaluonteisen seikan, ulottuu sosiaalihuollon salassapito kaikkiin asiakasta koskeviin tietoihin. Sosiaalihuollon palveluiden toteuttamisessa ja päätöksenteossa on kyse sellaisesta toiminnasta, johon ulkopuolisilla ei ole oikeutta osallistua.⁹⁷ Lastensuojelulaitoksessa tosiasiallista hoitoa ja kasvatusta on usein mahdotonta toteuttaa siten, ettei paikalla ole ulkopuolisia, sillä muut lapset ovat aina toistensa asioihin nähden ulkopuolisia. Heillä ei ole oikeutta toistensa salassa pidettäviin tietoihin. Lastensuojelulaitoksessa tulee siksi erityisen tarkoin varmistua siitä, että kasvatuksellista rajaamista ja toisaalta lastensuojelulain 11 luvun mukaista rajoittamista koskevat päätökset ja niistä käytävät keskustelut toteutetaan lapsen yksityisyyttä ja salassapitoa kunnioittaen ilman muiden lasten läsnäoloa. Kyse on myös luottamuksellisen huoltosuhteen turvaamisesta, joka ei voi syntyä eikä säilyä, ellei sosiaalihuollon asiakkaalla ole varmuutta siitä, että hänen arkaluonteiset tietonsa eivät leviä sivullisille.⁹⁸

3.1.4 Hyvän hallinnon perusteet

Oikeusperiaatteet kuuluvat oikeussääntöjen ohella oikeusnormeihin. Säännöillä ja periaatteilla on kuitenkin merkittäviä käyttöön liittyviä eroavaisuuksia. Oikeusperiaatteen keskeisin ero oikeussääntöön nähden on, että periaate saattaa väistyä toisen, painavamman periaatteen tieltä. Oikeussääntöä sitä vastoin on noudatettava kaikissa soveltamisalaan kuuluvissa tilanteissa. Periaatteet voivat toisaalta olla vertailun alla samanaikaisesti, ilman, että mikään niistä menettää

---

⁹⁶ Tuori – Kotkas 2016, s. 728.

⁹⁷ HE 137/1999 vp, s. 30.

⁹⁸ Tuori – Kotkas 2016, s. 726.

pätevyyttään. Sosiaaliturvan alueella sovellettaviksi tulevat hallinto-oikeuden yleiset periaatteet sekä sosiaali-oikeuden oikeudenalakohtaiset periaatteet.⁹⁹

Hyvä hallinto perustuu oikeudellisena käsitteenä perustuslain 21.2 §:n säännökseen, jonka mukaan hyvän hallinnon takeet on turvattu lailla. Hallintolain 2 luvun hyvän hallinnon perusteet toimivat myös lastensuojelulaitosten toiminnan perustana. Periaatteet on otettava huomioon kaikessa käytännön lastensuojelutyössä, ei pelkästään päätöksenteossa. Hallintolain 6 §:n mukaan hallinnossa asioivia tulee kohdella tasapuolisesti (*yhdenvertaisuus*), viranomaisen toimintaa tulee käyttää yksinomaan lain mukaan hyväksyttäviin tarkoituksiin (*tarkoituksenmukaisuus*) ja toimien tulee olla puolueettomia (*puolueettomuus*), oikeassa suhteessa tavoiteltuun päämäärään nähden (*suhteellisuus*) ja niiden on suojattava oikeusjärjestyksen perusteella oikeutettuja odotuksia (*luottamuksensuoja*). Hyvän hallinnon perusteet ovat hallintotoiminnan laadullisia vähimmäisvaatimuksia.¹⁰⁰ Perusteet täydentävät hallintoasiassa noudatettavaa menettelyä, eli ne tulee ottaa huomioon menettelysäännösten rinnalla. Hyvän hallinnon perusteita sovelletaan laajasti.¹⁰¹

Yhdenvertaisuusperiaate pohjautuu perustuslakiin, jonka 6.1 §:n mukaan jokainen ihminen on yhdenvertainen lain edessä. Yhdenvertaisuus tarkoittaa ihmisten tasapuolista, kohtelua. Jokaista kohdellaan samanlaisissa tilanteissa samalla tavoin. Yhdenvertaisuuden soveltamishaasteet johtuvat pitkälti siitä, ettei yksikään tapaus lopulta tarkalleen ottaen ole koskaan täysin samanlainen. Ratkaisija joutuu tekemään valintoja siinä, mitkä tapaukset hän näkee keskenään samanlaisiksi ja mitkä erilaisiksi. Toisaalta mutkikkuutta lisää myös se, että yhdenvertaisuuden vaatimuksesta joudutaan toisinaan poikkeamaan, kun poikkeamiseen on hyväksyttävä syy.¹⁰² Yhdenvertaisuuslain (1325/2014) 11.1 §:n mukaan erilainen kohtelu ei ole syrjintää silloin, kun kohtelu perustuu lakiin ja sillä on hyväksyttävä tavoite ja keinot tavoitteen saavuttamiseksi ovat oikeasuhtaisia. Säännöksen 2 momentin mukaan erityisesti julkisen hallintotehtävän hoitamisessa tai julkisen vallan käytössä erilaisen kohtelun lakiperusteisuus on ehdoton.

---

⁹⁹ Tuori–Kotkas 2016, s. 179–180; Arajärvi 2011, s. 85–86.

¹⁰⁰ HE 72/2002 vp, s. 41.

¹⁰¹ Kulla 2015, s. 93.

¹⁰² Kulla 2015, s. 96–87.

Tarkoitussidonnaisuusperiaate rajoittaa käytettäviä keinovalikoimia. Tarkoituksen ei ole tule pyhittää kaikkia keinoja vaan ainoastaan ne, jotka ovat hyväksyttäviä. Viranomaisen toiminnan tulee perustua lain mukaan hyväksyttäviin tarkoituksiin. Tärkeää on selvittää ensin, minkä tarkoituksien toteuttamiseksi viranomaiselle on annettu lainsäädännöllä päätösvaltaa tai toimivaltaa ja sen jälkeen tutkia, onko viranomaisen toiminut näiden tarkoitusten toteuttamiseksi. Viranomaisen sinänsä hyväksyttävä ja lainmukainen keino saattaa siten osoittautua lainvastaiseksi, mikäli tällä ei ole laissa säädettyä hyväksyttävää tarkoitusta.¹⁰³

Puolueettomuus linkittyy vahvasti yhdenvertaisuuteen ja sillä tarkoitetaan, että näkemys tai kannanotto on riippuvainen vain tarkasteltavasta asiasta, ei tarkasteltavasta henkilöstä. Puolueettomuuden vastakohtana voidaan pitää mielivaltaa, josta on kyse silloin, kun näkemyksen esittäjä nojaa subjektiivisiin mielijohteisiinsa sen sijaan, että perustaisi käsityksensä yleisesti hyväksytyihin perusteisiin ja lain sääntöihin. Puolueettomuus ymmärretään myös virkamiehen velvollisuuden toimia asiallisesti ja kykynä perustella oma näkemyksensä. Viranomaisen sympatia tai antipatia, eivätkä hänen omat etunsa saa vaikuttaa hänen toimintaansa.¹⁰⁴ Laitosten kasvatuksellisten sääntöjen kohdistaminen mielivaltaisesti vain joihinkin lapsiin merkitsee ainakin puolueettomuusperiaatteen ja yhdenvertaisuusperiaatteen vastaista menettelyä. Eduskunnan apulaisoikeusasiamiehen ratkaisu AOA 6.11.2013 dnro 2777/4/12 on nimetty osuvasti: *”Kasvatussäännöt eivät saa olla mielivaltaisia”*.

AOA 6.11.2013 dnro 2777/4/12: Lastensuojelulaitokseen sijoitetun lapsen vapaa-ajan viettoa kaupungilla oli rajattu edellispäivänä tapahtuneen myöhästymisen vuoksi. Lapselle oli myöhästymisestä johtuen annettu mahdollisuus lähteä kaupungille vain joko aamupäivällä tai illalla. Lapsen huoltaja oli erimielinen käytetyistä kasvatukseenkeinoista ja piti lapsen liikkumisen rajaamista rajoituspäätöstä edellyttävänä toimenpiteenä. Lastensuojelulaitos katsoi toimenpiteen olleen kasvatuksellista ja rajojen asettamisen taustalla vaikuttaneen lapsen aikaisempi käyttäytyminen ja tehdyt valinnat. Apulaisoikeusasiamies totesi ratkaisussaan, että kasvatuksellisilla säännöillä suojataan lapsen turvallisuutta, terveyttä ja kehitystä. Tämän lisäksi sääntöjen tarkoitus on opettaa lasta sekä ymmärtämään yhteiskunnan vaatimuksia että tekemään kehitystasonsa mukaisia valintoja. Säännöt eivät saa olla liiallisia tai mielivaltaisia ja niitä asetettaessa on otettava huomioon lapsen

---

¹⁰³ Kulla 2015, s. 100–101.

¹⁰⁴ Kulla 2015, s. 104–105.

yksilölliset olosuhteet ja tarpeet. Sääntöjen kesto, intensiteetti tai toteuttamistavat eivät saa poiketa olennaisesti niistä säännöistä, joita ikäryhmän lapsille tavanomaisesti asetetaan.

Suhteellisuusperiaatteen keskeisenä sisältönä voidaan pitää viranomaisen velvollisuutta valita toimensa voimakkuus suhteessa tavoiteltuun päämäärään nähden. Viranomaisen käyttämän toimen tulee olla asianmukainen, tarpeellinen ja oikein mitoitettu. Suhteellisuusperiaatteen merkitys on korostunut erityisesti tapauksissa, joissa viranomainen joutuu harkitsemaan asiakkaan kannalta epäedullisia oikeudellisia seuraamuksia. Esimerkiksi viranomaisella, jolla on oikeus voimakeinojen käyttöön, on erityinen velvollisuus näiden suhteellisuusperiaatteen mukaiseen valintaan kussakin tilanteessa.¹⁰⁵ Viranomaisen ei tule milloinkaan rajoittaa yksityisen oikeuksia enempää, kuin on tarpeellista toiminnan tarkoituksen toteutumiseksi. Suhteellisuus edellyttää sekä toimien soveltuvuutta ja tarpeellisuutta. Toiminnassa tulee käyttää vain sellaisia keinoja, joilla tavoite voidaan saavuttaa ja toisaalta näistä toimivista keinoista valitaan se, joka rajoittaa henkilöiden oikeuksia mahdollisimman vähän.

AOA 7.3.2013 dnro 1901/2/12 ja 1932–1945/2/12: Ratkaisussa oli kyse yksityisen lastensuojelulaitoksen käyttämien rajoitus- ja kasvatustoimenpiteiden välisestä rajanvedosta. Apulaisoikeusasiamies korosti hyväksyttävien lasta kunnioittavien kasvatuksellisten rajojen olevan oikeassa suhteessa tavoitteeseensa nähden. Kasvatuksellinen rajoittaminen ei saa mennä pidemmälle eikä kestää pidempään, kuin on hyväksyttävää ja välttämätöntä tavoitteen saavuttamiseksi.

Luottamuksensuojan periaate rajoittaa edunsuovien päätösten peruuttamista taannehtivin vaikutuksin ja yleisesti ottaen päätösten muuttamista yksityiselle kielteiseen suuntaan. Viranomaisen päätöksentekoon ja sen virheettömyyteen sekä pysyvyyteen tulee voida luottaa. Luottamuksensuoja koskettaa kuitenkin vain niitä tilanteita, joissa yksityinen on toiminut vilpittömässä mielessä eikä päätöksen virhe ole aiheutunut tämän vilpillisestä menettelystä. Oikeusjärjestyksen perusteella oikeutettuja odotuksia suojellaan viranomaisen päätöksenteossa, mutta luottamuksensuoja ei ulotu esitetyllä tavalla viranomaisen käsityksiin tai lupauksiin, jotka eivät siten saa

---

¹⁰⁵ HE 72/2002 vp, s. 60.

aikaan sellaista oikeudellisesti perusteltua odotusta, johon yksityinen voisi vedota.¹⁰⁶ Tämä ei kuitenkaan tarkoita, että viranomaisen neuvot eivät koskaan sitoisi tätä tai ettei hallinnollinen yleisohje voisi koskaan olla luottamusvaatimuksen perusteena. Asia on moniulotteinen. Luottamusedellytys kohdistuu perusteltuihin viranomaistoimintaan kohdistuviin odotuksiin.¹⁰⁷ Siten luottamuksen suojan arviointi perustuu viime kädessä tapauskohtaiseen harkintaan, jossa punnittavaksi tulee yksityisen luottamus suhteessa julkiseen etuun.¹⁰⁸

3.1.5 Sosiaalihuollon oikeusperiaatteet

Sosiaalihuollon oikeusperiaatteet pohjautuvat asiakaslakiin, sosiaalihuoltolakiin ja sosiaalihuollon erityislakeihin sekä näiden esitöihin. Sosiaalihuollon oikeusperiaatteita on vakiintunut yhdeksän.¹⁰⁹ Näistä edellä luvuissa 3.1.2 ja 3.1.3 on tarkasteltu asiakkaan itsemääräämisoikeutta sekä luottamuksellisuutta. Kaikkia periaatteita ei ole tässä yhteydessä tarkoituksenmukaista avata laajemmin. Tämän tutkielman puitteissa esille on aihetta nostaa integriteettiperiaate ja omatoimisuuden edistämisen periaate.

Integriteettiperiaatteen tarkoitus on turvata asiakkaan ihmisarvon, kulttuuritaustan, persoonan ja yleisemmin yksilöllisyyden huomioiminen sosiaalihuollon toteutuksessa.¹¹⁰ Jo lapsen sijaishuoltopaikan valinnassa tulee lastensuojelulain 50 §:n mukaan ottaa huomioon sekä kielelliset, kulttuurilliset että uskonnolliset seikat. Myös kasvatuksessa tulee kunnioittaa lapsen integriteettiä. Lastensuojelulaitoksen kasvatussäännöt eivät voi olla luonteeltaan sellaisia, että ne loukkaavat lapsen integriteettiä.

AOA 20.10.2014 dnro 3050/4/14 ja 3119/4/14: Tapauksessa oli kyse lapsen uskonnollisen kasvatuksen järjestämisestä sijaishuollossa. Apulaisoikeusasiamies totesi päätöksessään, että lapsen huoltajilla on oikeus

---

¹⁰⁶ HE 72/2002 vp, s. 60–61.

¹⁰⁷ Kulla 2015, s. 112.

¹⁰⁸ HE 72/2002 vp, s. 61.

¹⁰⁹ Tuori – Kotkas 2016, s. 195–197. Laajentavan tulkinnan kielto päätettäessä tahdosta riippumattomista toimenpiteistä, hakijalle myönteisen tulkinnan ensisijaisuus etuuspäätöksissä, tarveperiaate, asiakkaan itsemääräämisoikeus ja osallistuminen, asiakkaan integriteetin kunnioittaminen, yleisten sosiaalipalveluiden ensisijaisuus, asiakkaan omatoimisuuden edistäminen, ryhmätason osallistuminen ja vaikuttaminen sekä luottamuksellisuus.

¹¹⁰ Tuori–Kotkas 2016, s. 200.

myös sijaishuollon aikana päättää lapsen uskontokunnasta ja uskonnollisen kasvatuksen järjestämisestä. Sijaishuoltoa järjestettäessä on siten huolehdittava siitä, ettei lapselle annettava kasvatusta loukkaa lapsen ja hänen huoltajiensa oikeuksia päättää uskonnollisesta kasvatuksesta.

Omatoimisuuden edistämisen periaate voidaan liittää kasvatukseen tarkoituksiin ja tavoitteisiin. Kasvatuksellisia sääntöjä asettamalla pyritään tukemaan lapsen kehittymistä vastuunotossa ja siten myös omatoimisuudessa. Sosiaalihuoltolain 4.1,2 §:n mukaan sosiaalihuollossa pyrittävä turvaamaan asiakkaan omatoimisuuden vahvistuminen. Lastensuojelulain 4.2,5 §:n mukaan toimenpiteiden valinnassa on otettava huomioon se, miten erilaiset ratkaisut turvaavat muun muassa lapsen itsenäistymistä ja kasvamista vastuullisuuteen. Kasvatuksen pohjalla vaikuttaa siten aina pyrkimys opettaa lapselle valmiuksia pärjätä yhteiskunnassa ja elämässä aikuistuttuaan.

3.2 Kasvatuksellista rajaamista, perusoikeuksien rajoittamista vai jotain muuta

3.2.1 Kasvatuksen tarkoitus ja yleiset edellytykset

Lastensuojelulain 58 §:n 1 momentin mukaan lapsen hoidossa, kasvatuksessa ja kasvuolojen järjestämisessä tulee noudattaa, mitä lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta annetun lain 1 §:ssä on säädetty. Lapsenhuoltolain 1 §:n 1 momentin mukaan huollon tarkoituksena on turvata lapsen tasapainoinen kehitys ja hyvinvointi lapsen yksilöllisten tarpeiden ja toivomusten mukaisesti sekä turvata myönteiset ja läheiset ihmissuhteet erityisesti lapsen ja hänen vanhempiansa välillä. Säännöksen 2 momentin mukaan lapselle tulee turvata hyvä hoito ja kasvatusta sekä hänen ikäänsä ja kehitystasoonsa nähden tarpeellinen valvonta ja huolenpito. Lapselle on pyrittävä antamaan turvallinen ja virikkeitä antava kasvuympäristö sekä lapsen taipumuksia ja toivomuksia vastaava koulutus. Lisäksi mainitun säännöksen 3 momentin mukaan lapsen kasvatusta tulee toteuttaa siten, että hän saa osakseen ymmärtämystä, turvaa ja hellyyttä. Lasta ei saa alistaa, kurittaa ruumiillisesti eikä kohdella muulla tavoin loukkaavasti. Kasvatuksessa tulee tukea ja edistää lapsen kasvamista vastuullisuuteen ja aikuisuuteen. (lapsenhuoltolaki 1.3 §.) Lapsenhuoltolain 1 § muodostaa keskeiset lähtökohdat sille, mitä lastensuojelulaitoksessa annettavalta kasvatukselta, hoidolta ja huolenpidolta vaaditaan ja toisaalta nostaa esille ne keskeiset toimitukset, joita ei voida pitää missään tilanteessa hyväksyttävänä.

Ero hyväksyttävien kasvatustoimenpiteiden ja perusoikeuksien rajoittamisen välillä ei ole aina selkeä. Eduskunnan apulaisoikeusasiamies on kuitenkin pyrkinyt selventämään tätä rajanvetoa toteamalla esimerkiksi ratkaisussaan AOA 9.7.2015 dnro 3001/4/14 ja 3851/4/14, että lastensuojelulaitoksen kasvatustoimenpiteiden tarkoitus, kesto ja intensiteetti eivät voi vastata lain tarkoittamaa rajoitustoimenpidettä. Kasvatukselliset rajat voivat kuitenkin kohdistua samoihin oikeuksiin, joita lastensuojelulain mukaisilla rajoitustoimenpiteillä rajoitetaan.

AOA 31.12.2010 dnro 4138/2/09: Apulaisoikeusasiamies totesi tarkastuskertomuksessaan lastensuojelulaitoksen erityisen hoidon käytäntöjen olevan rinnastettavissa lastensuojelulain mukaiseen eristämiseen. Eriytisessä hoidossa olevat lapset oli sijoitettu yksikössä huoneeseen, joka oli erillään muista lapsista ja henkilökunnasta. Huoneen ovi ei ollut lukittu, mutta lasta oli tosiasiallisesti estetty poistumasta, sillä tämän tuli koputtaa oveen halutessaan poistua huoneesta. Lapsen liikkumista valvottiin intensiivisesti. Apulaisoikeusasiamies totesi, ettei lastensuojelulain mukainen eristäminen edellytä, että eristäminen toteutetaan lukitussa tilassa, vaan keskeistä on nimenomaan sosiaalisten yhteyksien katkaiseminen.

Apulaisoikeusasiamiehen ratkaisusta ilmenee hyvin, kuinka rajoitustoimenpiteitä koskevia säännöksiä saatetaan toisinaan tulkita kirjaimellisesti ja mustavalkoisesti. Vahvaa valvontaa ja sosiaalisten yhteyksien katkaisemista ei ole nähty lastensuojelulain 70 §:n mukaisena eristämisenä, sillä ovi ei ollut lukittuna. Keskeistä on kuitenkin se, millä tavoin toimenpiteet tosiasiasa puuttuvat lapsen perusoikeuksiin ja tässä tapauksessa kyse on selvästi näiden oikeuksien rajoittamisesta. Lasten käyttäytymisen valvonnan ja rajojen asettamisen tarkoituksena on tukea ja auttaa lasta sekä kasvattaa häntä vastuullisuuteen. Sen sijaan lastensuojelulain 11 luvun mukaisen rajoitustoimenpiteiden tarkoituksena suojata sijaishuollon tarkoituksen toteutumista sekä lapsen ja muiden henkilöiden turvallisuutta. (LSL 64 §.) Näillä toimenpiteillä on erilaiset tavoitteet ja tarkoitus, mitkä on muistettava aina kaikenlaisia rajoja asetettaessa. Kasvatuksen tulee lähteä lapsen tarpeista ja lähtökohdista, jolloin rajaamisen taustalla tulee aina olla lapsen kasvua ja kehittymistä tukevia syitä. Kuten rajoitustoimenpiteet, ei kasvatukseen voi koskaan tähdätä itsetarkoituksellisesti lapsen rankaisemiseen.¹¹¹

---

¹¹¹ *Valvira* 2013, s. 20.

Hyväksyttävän kasvatuksen ehtona ei kuitenkaan ole se, että lapsi tämän hyväksyy. Kasvatusvastuu sisältää myös sellaisten rajojen asettamista, jotka eivät lasta miellytä ja joita hän ehkä vastustaa. Lapsenhuoltolain 1 §:n mukainen velvollisuus tukea ja edistää lapsen kasvamista vastuullisuuteen ja aikuisuuteen ei voi toteutua ilman lapselle asetettavia rajoja, eikä lapsen oma mielipide tällaisessa konfliktitilanteessa ole ratkaiseva. Usein lastensuojelulaitokseen sijoitetun lapsen keskeisenä haasteena on kotona ollut rajattomuus, minkä vuoksi sijaishuollon tarkoituksen toteutuminen erityisesti edellyttää tiettyjen rajojen asettamista lapselle.¹¹² Henkilöstöllä on velvollisuus asettaa lapsille turvalliset, johdonmukaiset ja ymmärrettävät rajat lasten ei-hyväksyttävälle käyttäytymiselle.¹¹³

Toisaalta kasvatuksellisten sääntöjen tarkoituksena voidaan nähdä olevan laitoksen yleisen järjestyksen ja viihtyvyyden turvaaminen.¹¹⁴ Laitoshuollossa käytettävät kasvatussäännöt auttavat lasta tunnistamaan omaa ei-hyväksyttävää käytöstään ja näiden avulla opetetaan lapselle yhteisössä elämisen pelisääntöjä. Selvää on, että laitoksen säännöt voivat asettaa lapsille vastuita arkipäivän toimissa esimerkiksi ylösnousemisen, nukkumaanmenon tai kodinhoitotöiden osalta.¹¹⁵ Laitoksen yleisten kasvatussääntöjen tulee siten lähtökohtaisesti koskettaa kaikkia laitokseen sijoitettuja lapsia yhdenvertaisesti. Sijaishuollossa lapselle on tarkoitus opettaa sääntöjen ja sopimusten tekemistä ja noudattamista sillä tavoin, että hän saisi parhaat mahdolliset valmiudet itsestään huolehtimiseen.¹¹⁶ Kasvatuksellisten seuraamusten kirjaaminen ja läpikäyminen lasten kanssa on tärkeää.¹¹⁷ Mikäli lapsen kanssa ei keskustella niistä syistä, jotka ovat johtaneet kasvatukselliseen rajaamiseen, ei kasvatuksen tarkoitus välttämättä täysimääräisesti toteudu. Kasvatuskeskustelulla ja perusteluilla varmistutaan siitä, että lapsi ymmärtää, mikä hänen käyttöksessään on johtanut rajaamiseen. Käydystä keskustelusta tehdään kirjaukset lasta koske-

---

¹¹² *Gottberg DL 2008*, s. 332–333.

¹¹³ *Valvira 2013*, s. 20.

¹¹⁴ *Etelä-Suomen aluehallintovirasto 2014*.

¹¹⁵ *Valvira Ohje 3/2013, dnro 1731/05.00.00.01/2013, 15.3.2013*, s. 4.

¹¹⁶ *Valvira 2012*, s. 53.

¹¹⁷ *Valvira 2013*, s. 18.

viin asiakirjoihin, sillä kaikki lastensuojelutoimenpiteiden järjestämisen, suunnittelun, toteuttamisen ja seurannan kannalta tarpeelliset tiedot on kirjattava lastensuojeluasian vireille tulosta lukien. (LSL 33 §.)

3.2.2 Kasvatus- ja toimintatavat sekä kirjalliset säännöt

Valviran antaman ohjeistuksen mukaan lastensuojelulaitoksilla on oltava selkeät, kirjalliset ohjeet ja menettelytavat sekä kasvatuskeinoista että rajoitustoimenpiteiden käytöstä. Jos laitoksen sääntöjä ja ei-toivotusta käyttäytymisestä johtuvia seuraamuksia ei ole kirjallisesti nähtävissä, voi olla riskinä, ettei lapsi ole varma, millaista käytöstä häneltä odotetaan ja mitä mistäkin käyttäytymisestä seuraa. Työntekijöiden lisäksi sekä lasten että heidän huoltajiensa tulee olla tietoisia siitä, millaisia menettelytapoja yksikössä käytetään. Lastensuojelulaitosten yksiköissä on ymmärrettävä hyväksyttävien kasvatuskeinojen ja lakiin perustuvien rajoitustoimenpiteiden väliset erot.¹¹⁸

Valviran linjauksen mukaan lastensuojelun laitousyksiköllä tulee olla kirjalliset, julkisesti nähtävissä olevat yhdessä henkilökunnan kanssa laaditut kasvatus- ja toimintasäännöt. Säännöt tulee selittää ymmärrettävästi lapsille ja lähettää lapsen asioista vastaavalle sosiaalityöntekijälle. Myös sijoittajatahon tulisi olla tietoinen laitoksessa käytettävistä kasvatuksellisista seuraamuksista sekä niiden käyttöön liittyvistä kriteereistä.¹¹⁹ Sosiaalihuollosta vastaavalla toimielimellä on ensisijainen vastuu lapsen hoidon ja huollon järjestämisestä ja sijaishuollon toteutumisen valvomisesta (LSL 45 §, 79.1 §), minkä vuoksi yksikössä käytettävien kasvatuskeinojen tunteminen on ensiarvoisen tärkeää.

Siitä huolimatta, että lastensuojelulaitosten odotetaan muodostavan yksikön kirjalliset toimintasäännöt, on kasvatuksessa aina huomioitava kukin lapsi myös yksilönä. Kasvatussääntöjen tiukka yleistäminen voi toisinaan olla ongelmallista, sillä lasten tarpeet ja sijaishuollon järjestämiseen johtaneet syyt ovat erilaisia. Valvira toteaa, että kasvatussääntöjen ja aikataulujen yhteydessä on tärkeää tuoda esille tarvittaessa myös yksilöllisen harkinnan mahdollisuus.¹²⁰

---

¹¹⁸ Valvira 2013, s. 13.

¹¹⁹ Valvira 2012, s. 20 ja 52.

¹²⁰ Valvira 2013, s. 18–19.

EOAK 7.2.2018 356/2018 ja 846/2018: Apulaisoikeusasiamies totesi koulukotia koskevassa tarkastuskertomuksessaan, että esimerkiksi aikaistettu huoneeseen meno seuraamuksena pienestäkin lapsen laiminlyönnistä tai muusta hänen menettelystään voi olla kaavamaisesti toteutettuna rangaistuksen luonteinen. Apulaisoikeusasiamies korosti, että kasvatukseen liittyvissä säännöissä on aina kyse sellaisista valinnoista, joita voidaan pitää perustellusti tarpeellisina suhteessa lapsen yksilölliseen ja tarpeenmukaiseen sijaishuollon järjestämiseen.

3.3 Kasvatukseen liittyviä erityiskysymyksiä laitoshuollossa

3.3.1 Tupakka

Lastensuojelussa on ollut pitkään, jopa rajoitustoimenpiteitä koskevan lainsäädäntöuudistuksen voimaantulosta asti, epätietoisuutta siitä, kuinka lastensuojelulain 11 luvun mukaisia rajoitustoimenpiteitä voidaan soveltaa lapsen hallussa oleviin tupakkatuotteisiin. Käytännön kysymykseksi on noussut se, miten sijaishuollossa on suhtauduttava tupakkatuotteisiin ja ovatko lapsen hallussa olevat tupakkatuotteet sellaisia lastensuojelulain tarkoittamia aineita ja esineitä, jotka voidaan tai tulisi ottaa sijaishuoltopaikan haltuun. Toisaalta on esitetty myös kannanottoja, joiden mukaan tupakkatuotteiden pois ottaminen lapselta lukeutuu sijaishuoltopaikassa hyväksyttävien kasvatukseen piiriin. Lastensuojelulain säännökset eivät anna kysymyksiin yksiselitteistä vastausta, minkä vuoksi lastensuojelulaitoksissa on yhä tänä päivänä kirjavia käytäntöjä tupakkatuotteita koskien. Epätietoisuutta lisää erityisesti se, että Turun hallinto-oikeuden tupakkatuotteita koskevat päätökset ovat osaltaan ristiriidassa Valviran 2012 antaman tupakkalain uudistusta koskevan ohjeen kanssa.¹²¹

Turun HaO 9.12.2011 t. 11/0764/2: Ratkaistavana oli kysymys, onko lastensuojelulaitokseen sijoitetulta huostaanotetulta lapselta voitu ottaa haltuun tupakka-aski. Turun hallinto-oikeus totesi päätöksessään, että lastensuojelulakia koskevan hallituksen esityksen (HE 252/2006 vp) mukaan lain 65 § vastaa lastensuojelulain (683/1983) 31 §:ää siinä muodossa, jollaiseksi se on muutettu lastensuojelussa sovellettavia rajoituksia ja rajoitustoimenpiteitä koskevien lastensuojelulain muutosten yhteydessä. Näitä muutoksia koskevan hallituksen esityksen (HE 225/2004 vp) mukaan lapselta tulee lähtökohtaisesti aina ottaa haltuun aineet tai esineet, joiden hallussapito muun lainsäädännön nojalla on kiellettyä. Hallituksen esityksessä todetaan

---

¹²¹ Saastamoinen 2018, s. 64.

muun muassa edelleen, että lapsen oikeusturvan kannalta on perusteltua, että aineiden tai esineiden ottamisesta laitoksen haltuun tehdään valituskelpoinen hallintopäätös, mikäli pois otettua ainetta tai esinettä ei arvioida voitavan hänelle heti palauttaa. Tupakkalain 11 §:n mukaan, sellaisena kuin se on 1.10.2010 voimaan tullessa laissa, tupakkatuotteiden hallussapito on kielletty alle 18-vuotiaalta. Turun hallinto-oikeus katsoi, että koska alaikäisellä ei lain mukaan voi olla hallussaan tupakkatuotteita, savukerasia on voitu ottaa laitoksen haltuun.

Tupakkalakia on uudistettu edellä esitetyn päätöksen jälkeen vuonna 2016. Tupakkalain (549/2016) 1 §:n mukaan lain tavoitteena on tupakkatuotteiden ja muiden nikotiinipitoisten tuotteiden käytön loppuminen. Säännöstä koskevissa perusteluissa todetaan, että tavoitteeseen pyritään muun muassa ehkäisemällä nuoren tupakoinnin aloittamista ja tukemalla tupakoinnin lopettamista.¹²² Voimassa olevan tupakkalain 118 §:n mukaan alle 18-vuotias henkilö ei saa pitää hallussaan tupakkatuotetta tai nikotiinineestettä.¹²³

Valviran 27.8.2012 päivätty ohje viranomaisille tupakkalain muutoksesta lastensuojelulaitoksissa ottaa tupakkatuotteiden haltuunottoon päinvastaisen kannan. Ohjeessa todetaan, että lastensuojelulain rajoitustoimenpiteitä saa käyttää vain siihen tarkoitukseen kuin lastensuojelulaissa on säädetty, eikä tupakkatuotteita voida pitää lastensuojelulain 65.1 §:n tarkoittamana päihtymistarkoitukseen käytettävänä aineena. Näin ollen Valviran kanta on, ettei tupakkatuotteen haltuunotto lastensuojelulain perusteella ole mahdollista. Vaikka tupakkatuotteiden hallussapito on tupakkalain perusteella kielletty alle 18-vuotiaalta lapselta, hallussapitokiellon rikkomisesta ei ole säädetty tupakkalaissa rangaistusta tai muutakaan seuraamusta. Näin ollen Valvira katsoo, ettei lastensuojelulaitoksen henkilökunta tai poliisikaan voi tupakkalain perusteella ottaa tupakkatuotteita pois alaikäisen lapsen hallusta.¹²⁴

---

¹²² HE 15/2016 vp, s. 39.

¹²³ Ennen uudistusta tupakkatuotteiden hallussapito oli kiellettyä alle 18-vuotiailta, mutta alaikäiset saivat pitää hallussaan nikotiinineesteitä. Tämän todettiin uudistuksen yhteydessä olevan epä johdonmukaista, sillä myös nikotiinineesteet ovat myrkyllisiä ja aiheuttavat voimakasta riippuvuutta, minkä lisäksi niiden käyttötapa vastaa läheisesti tupakointia. Näin ollen uudistuksen yhteydessä myös nikotiinineesteiden hallussapito säädettiin kielletyksi alle 18-vuotiaille. HE 15/2016 vp, s. 44 ja 132.

¹²⁴ Valvira Ohje viranomaisille 7/2012, dnro 7454/05.00.00.01/2012, 27.8.2012, s. 4.

Laitoksella on tupakkalain 74.1 §:n mukaan velvollisuus kieltää tupakointi laitoksen sisätiloissa. Lisäksi laitoksella on mahdollisuus kieltää tupakointi laitoksen välittömässä läheisyydessä. Järjestyssäännön luontoinen määräys ei kuitenkaan laajenna laitoksen oikeuksia ottaa haltuun tupakkatuotteita.¹²⁵ Valviran ohjeessa todetaan, että lastensuojelulaitoksissa lapsille tarkoitettuja sisä- ja ulkotiloja koskettaa tupakointikielto, jonka toteutuminen edellyttää, että laitoksen hoito- ja kasvatushenkilöstö reagoi aktiivisesti tupakointikiellon rikkomuksiin käytettävissään olevin tavanomaisen elämän kohtuullisin kasvatuskeinoin. Valvira pitää tärkeänä, että lastensuojelulaitokset muutoinkin kaikin käytettävissään olevin keinoin tukevat lapsia pyrkimyksessä tupakoimattomuuteen.¹²⁶ Valviran ohjeet linjaavat sosiaalihuollon käytäntöjä ja niitä on noudatettava. Epäselväksi ja tulkinnanvaraiseksi kuitenkin jää, millä tavoin tupakointiin voidaan Valviran mukaan lastensuojelulaitoksessa kasvatuksellisesti puuttua.

Oikeuskirjallisuudessa lapsen hallussa olevien tupakkatuotteiden haltuunotto on myös toisinaan katsottu perustuvan lapsen iän mukaiseen kasvatukseen. Tapio Rätty on todennut, että mikäli kyse on pienestä lapsesta, tupakkatuotteiden haltuunotto perustuu lähinnä kotikasvatukseen.¹²⁷ Kati Saastamoinen on todennut, että sijaishuoltoapaikkojen tupakointituotteita koskettavat käytännöt eivät ole yhtenevät ilman selvää normitukea ja ohjeistusta. Saastamoinen toteaa, että mikäli lainsäätäjän tarkoituksena on, että lasten tupakointiin puututaan vain kasvatuksellisin seuraamuksin, tulisi tämän olla selkeästi todettu lastensuojelulaissa tai sen esitöissä. Lisäksi sijaishuoltoapaikoilla tulisi olla selkeä ohjeistus ja käsitys siitä, miten tämä kasvatuksellinen rajaaminen tupakan osalta toteutetaan.¹²⁸ Huolimatta siitä, että edellä todetut tupakkaa koskevat kysymykset ovat olleet lastensuojelulaitosten haasteena jo useita vuosia, on todettava, että tupakointia koskettava sääntely on yhä tulkinnanvaraista, eikä yhtenäistä valtakunnallista tulkintalinjaa ole olemassa.

---

¹²⁵ Rätty 2015, s. 568.

¹²⁶ *Valvira Ohje viranomaisille 7/2012, dnro 7454/05.00.00.01/2012, 27.8.2012*, s. 5.

¹²⁷ Rätty 2015, s. 568.

¹²⁸ *Saastamoinen 2018*, s. 75–76.

3.3.2 Matkapuhelin

Matkapuhelimien yleistyminen, jopa arkipäiväistyminen, ja toisaalta mainitun älylaitteen luonteen muuttuminen yhä monipuolisemmaksi, on lisännyt myös puhelinta koskevia haasteita lastensuojelun sijaishuollossa. Lastensuojelulaitoksissa koetaan erityisen haastavana se, kuinka paljon lapsen matkapuhelimen käyttöä voidaan rajoittaa kasvatuksellisin keinoin ja milloin matkapuhelimen käyttöön kohdistuvissa rajoituksissa on kyse lastensuojelulain 11 luvun mukaisesta rajoitustoimenpiteestä.¹²⁹ Mikäli lastensuojelulaitos rajoittaa lapsen matkapuhelimen käyttöä rajoitustoimenpitein, voi kyseeseen tulla joko lastensuojelulain 62 §:n mukainen yhteydenpidon rajoittaminen tai 65 §:n mukainen aineiden ja esineiden haltuunotto.

AOA 6.11.2013 dnro 2777/4/2: Apulaisoikeusasiamies otti ratkaisussaan kantaa matkapuhelinta koskeviin kasvatuksellisiin sääntöihin. Apulaisoikeusasiamies piti hyväksyttävänä kasvatukseen liittyvänä sääntönä ja rajoituksena esimerkiksi sellaista menettelyä, jossa lasten matkapuhelimien käyttöä rajoitetaan öiseen aikaan, mikäli näin turvataan lapsen tarvitsema riittävä lepo yöllä tai mikäli sille on muu hyväksyttävä peruste. Vastaavia hyväksyttäviä kasvatukseen kuuluvia puhelimen käyttöön liittyviä rajoituksia voidaan antaa myös esimerkiksi aikoina, joina lapsi käy koulua, lukee läksyjä, osallistuu laitoksen ohjattuun toimintaan tai esimerkiksi yhteisissä juhlissa tai ruokailutilanteissa. Kysymys on tällöin apulaisoikeusasiamiehen mukaan tavanomaisista kasvatukseen tai hyvien tapojen omaksumiseen ja opetteluun liittyvistä käyttäytymissäännöistä. Tällaiset säännöt toteuttavat sosiaalihuollosta vastaavalle toimielimelle kuuluvaa velvollisuutta huolehtia lapsen hyvästä hoidosta sekä kasvatuksesta. Sen sijaan laitoksen asettama yleinen matkapuhelimen käyttökielto voi rajoittaa lapsen oikeutta pitää yhteyttä hänelle läheisiin henkilöihin siten kuin lastensuojelulaissa säädetään. Käyttökiellolla rajoitetaan tosiasiaa lapsen oikeutta päättää ja valita yhteydenpitotapa.

Jokaisella lapsella on oikeus tuoda lastensuojelulaitokseen oma matkapuhelin sijaishuollon alkaessa. Tänä päivänä ihmisten välinen kommunikointi ja viestintä tapahtuvat pääsääntöisesti matkapuhelimien välityksellä. Myös sijaishuollossa olevat lapset pitävät yhteyttä läheisiinsä pitkälti oman henkilökohtaisen matkapuhelimensa avulla. Lastensuojelulaitoksilla ei voi olla sääntöjä tai käytäntöjä, joilla kielletään laitoksessa yleisesti henkilökohtaisten matkapuhelimien käyttö. Näin ei voi olla edes silloin, kun lapsella on sijaishuollon aikana oikeus käyttää laitoksen puhelinta yhteydenpitoon.¹³⁰ Kuten eduskunnan apulaisoikeusasiamies toteaa edellä esitetystä

¹²⁹ Saastamoinen 2018, s. 79.

¹³⁰ Saastamoinen 2018, s. 79.

ratkaisussa, voidaan matkapuhelimen käyttöön kohdistaa kasvatuksellisia rajoituksia tarvittaessa. Rajojen tulee kuitenkin olla perusteltuja lapsen kasvatuksen ja sijaishuollon tarkoituksen toteutumisen näkökulmasta. Matkapuhelimen käytön kasvatuksellinen rajaaminen ei missään tilanteessa saa johtaa siihen, että lasta kuunnellaan tämän soittaessa henkilökohtaisia puheluitaan. Eduskunnan apulaisoikeusasiamies on todennut ratkaisussaan EOAK 30.6.2016 dnro 1002/2016, että mikäli lapsen puheluita kuunnellaan, on tosiasiallisesti kyse päätöstä edellyttävästä yhteydenpidon rajoittamisesta.¹³¹

Lapsen matkapuhelimen pitkäkestoinen takavarikoiminen voi tosiasiallisesti vaikuttaa tämän yhteydenpidon toteuttamisen aikoihin ja tapoihin huolimatta siitä, että lapsella on mahdollisuus käyttää yksikön puhelinta soittoihin. Lapsi ei voi tällöin pitää yhteyttä kaikilla nykyajan yhteydenpitotavoilla ja toisaalta soittaminen edellyttää mainitussa tilanteessa lupaa henkilökunnalta. Näin ollen mainitussa tilanteessa yhteydenpidon rajoittamista koskeva päätös on tehtävä, mikäli asianosaiset ovat tyytymättömiä yhteydenpitotapoihin tai aikoihin. Lastensuojelulain esitöissä on todettu, että vaikka ensisijaisesti lapsen ja hänen läheistensä välisestä yhteydenpidosta tulee sopia asiakassuunnitelmassa, on yhteydenpidon rajoittamisesta tehtävä valituskelpoinen hallintopäätös aina, kun asianosaisten kesken syntyy vähäisintäkin erimielisyyttä yhteydenpidon toteuttamisen määrästä tai toteuttamistavasta.¹³² Lastensuojelulaitoksella saattaa apulaisoikeusasiamiehen kannanottojen mukaan olla velvollisuus tehdä myös hyväksyttävästä ja suhteellisuusperiaatteen mukaisesta kasvatuksellisesta rajaamisesta muutoksenhakukelpoinen päätös. (AOA 6.11.2013 dnro 2777/4/12.) Laitoksissa oleskelevat henkilöt ovat vahvasti riippuvaisia henkilökunnasta ja juuri tämän riippuvuussuhteen vuoksi laitoksissa olevien henkilöiden oikeusturvakysymyksiin tulisi kiinnittää erityistä huomiota.¹³³

---

¹³¹ Tässä yhteydessä on kuitenkin korostettava, että vaikka lapsen yhteydenpitoa olisi rajoitettu yhteydenpidon rajoittamista koskevalla päätöksellä, ei lastensuojelulaki mahdollista puheluiden kuuntelemista kaiuttimen avulla. KHO 2015:38.

¹³² HE 225/2004 vp, s. 74.

¹³³ Tuori-Kotkas 2016, s. 643.

Kati Saastamoisen näkemys on, että koska matkapuhelimen käyttö ja sosiaalisen median palvelut kuuluvat tänä päivänä luonnollisena ja merkittävänä osana lasten elämään, tulee lasta kasvattaa siten, että hän osaa toimia verkossa oikein ja vastuullisesti. Tämä ei onnistu ainoastaan rajoittamalla lapsen matkapuhelimen ja sosiaalisen median käyttöä.¹³⁴ Kasvatuksessa on viimeistään silloin, kun matkapuhelimen käyttöä on tarvetta rajoittaa, tärkeää keskittyä siihen, että lapsi tiedostaa ne uhkat ja riskit mitä esimerkiksi sosiaalisen median käyttöön liittyy. Myös matkapuhelimen käyttöä rajattaessa on tärkeää varmistua siitä, että lapsi tietää, mikä hänen käytöksessään on johtanut rajaamiseen. Tämä on aivan keskeistä kasvatuksen tarkoituksen toteuttamiseksi kaikessa kasvatustyössä.

3.3.3 Liikkumisen rajaaminen

Lapsen oikeus liikkua lastensuojelulaitoksen alueen ulkopuolella liittyy hänen perusoikeutena (PL 7 §) turvattuun henkilökohtaiseen vapauteensa. Lapsen vapaata liikkumista laitoksen ulkopuolella voidaan edellytysten täytyessä rajoittaa lastensuojelulain 69 §:n mukaisella liikkumisvapauden rajoittamispäätöksellä. Toisaalta lapsen itsenäistä liikkumista laitosalueen ulkopuolella tulee rajata myös kasvatuksellisesti, jotta sijaishuollon tarkoitus voisi toteutua.

AOA 11.10.2012 dnro 4371/4/11: Apulaisoikeusasiamies otti päätöksessään kantaa muun muassa lapsen liikkumisen rajoittamiseen lastensuojelulaitoksessa. Apulaisoikeusasiamies totesi, että lastensuojelulaitoksella on vastuu lapsen hyvinvoinnista, kasvatuksesta, huolenpidosta ja valvonnasta. Arvioitaessa lapsen mahdollisuuksia liikkua itsenäisesti sijaishuoltopaikan ulkopuolella, on otettava huomioon huostaanoton ja sijaishuollon järjestämiseen liittyvät syyt, lapsen ikä ja kehitystaso sekä se, missä ja kenen kanssa lapsi liikkuu.

Apulaisoikeusasiamiehen antama ratkaisu ei anna vastausta siihen, millä tavoin lapsen liikkumista voidaan kasvatuksellisesti rajata, mutta hän antaa päätöksessään näkökulmia siihen, millä tavoin asetettavia rajoja tulisi harkita. Näiden seikkojen valossa on selvää, että esimerkiksi kotiintuloajat kuuluvat hyväksyttävään kasvatukseen. Kotiintuloaikoihin vaikuttavat kuitenkin keskeisesti esimerkiksi lapsen ikä ja kehitystaso. Mikäli laitoksessa on hyvin eri ikäisiä lapsia,

---

¹³⁴ Saastamoinen 2018, s. 88.

on arvioitava erikseen, millä tavoin heidän liikkumistaan laitosalueen ulkopuolella on tarpeellista rajata.

Liikkumisen rajaaminen voi herkästi olla luonteeltaan lastensuojelulaissa tarkoitettua perusoikeuksien rajoittamista, jos rajaamisen kesto, intensiteetti ja tarkoitus vastaavat rajoitustoimenpidettä. Siksi lapsen kasvatuksellisessa liikkumisen rajaamisessa tulee tarkoin varmistua siitä, ettei kyse ole lastensuojelulain tarkoittamasta liikkumisvapauden rajoittamisesta. Saastamoisen mukaan ”*Selvänä kasvatuksellisena rajaamisena voidaan pitää myös esimerkiksi sitä, (...) että lapsen kanssa keskustelun jälkeen toteutetaan perustellusta syystä yksi sisälläolopäivä ilman erillistä rajoitustoimenpidettä.*”¹³⁵ Lapsen liikkumista laitoksen ulkopuolella voidaan siis rajata myös kasvatuksellisesti lyhyen aikaa. On kuitenkin huomioitava, että myös lapsen liikkumiseen liittyvien kasvatustoimien tulee olla suhteellisuusperiaatteen mukaista. Kasvatuksellinen rajaaminen ei saa mennä pidemmälle eikä kestää pidempään kuin on sen hyväksyttävän tavoitteen saavuttamiseksi välttämätöntä. Siten lapsen liikkumisen rajaaminen täydelliseen sisälläoloon sillä tavoin kuin Saastamoinen asian esittää, ei liene pääsääntöisesti tarpeellista. Riittävällä henkilöstöllä turvataan lapsen ulkoilu aikuisen seurassa myös tällaisen yksittäisen kasvatuksellisen ”sisälläolopäivän” aikana.

3.4 Lapsen oikeusturva ja sen merkitys kasvatuksen näkökulmasta

3.4.1 Mitä oikeusturvalla tarkoitetaan

Oikeusturva kuuluu kansallisiin perusoikeuksiimme ja se on turvattu perustuslain 21 §:ssä. Säännöksen mukaan jokaisella on oikeus saada oikeuksiaan ja velvollisuuksiaan koskeva päätös tuomioistuimen tai muun riippumattoman lainkäyttöelimen käsiteltäväksi. Oikeusturva kuuluu sellaisenaan sekä lapsille että aikuisille. Oikeusturvalla tarkoitetaan kaikkia toimia, joilla varmistetaan oikeuksien toteutuminen käytännössä. Kirjaimellisesti tällä tarkoitetaan yksilön oikeuksien turvaamista suhteessa viranomaisen toimintaan. Oikeusturvakeinojen tarkoituksena on suojata yksilön oikeuksia ja etuja suhteessa hallintoon. Mikäli oikeuksia loukataan, oikeussuo-

---

¹³⁵ Saastamoinen 2016, s. 157.

jakeinolla voidaan pyrkiä loukatun oikeuden palauttamiseen tai korjaamiseen. Mikäli oikeustilaa ei voida enää palauttaa, voidaan oikeusturvakeinoin saada korvausta tai hyvitystä virheellisestä päätöksestä. Usein oikeusturva siis mielletään jälkikäteiksi muutoksenhakukeinoiksi, joilla tapahtunut virhe voidaan jälkikäteen korjata tai hyvittää. Tämän lisäksi puhutaan kuitenkin myös ennakkollisesta oikeusturvasta, jolla tarkoitetaan oikeudellista sääntelyä, menettelyjä ja muita toimenpiteitä, joiden tavoitteena on ennaltaehkäistä oikeudenloukkauksia. Kun menettely ja päätöksenteko toteutetaan asianmukaisesti, on myös oikeudenloukkausten todennäköisyys pienempi. Hallintolaki ja julkisuuslaki luovat keskeiset menettelylliset ennakkollisen oikeusturvan takeet.¹³⁶

3.4.2 Lapsen erityisen aseman merkitys

Lapsi on omien oikeuksiensa haltija, ja siten hänellä on oikeus vaatia oikeuksiensa toteutumista. Lapsen aikuisia haavoittuvampi asema asettaa kuitenkin vanhemmille, huoltajille ja viranomaisille erityisen velvoitteen huolehtia lapsen oikeuksien toteutumisesta. Lapsen oikeuksien sopimuksen 20 artiklan mukaan huostaanotetuilla lapsilla on erityinen oikeus julkisen vallan antamaan suojeluun ja tukeen. Ikänsä vuoksi lapsi ei ole täysin oikeustoimikelpoinen¹³⁷ eikä välttämättä myöskään riittävän kypsä ymmärtämään omia oikeuksiaan. Esimerkiksi päätöksiin liitettävät valitusosoitukset ovat lähtökohtaisesti samanlaisia huolimatta siitä, annetaanko ne lapselle vai aikuiselle, eli sellaisenaan lapselle erittäin vaikeasti ymmärrettävä.¹³⁸ Lasten erityinen ja riippuvainen asema luo heille todellisia vaikeuksia käyttää oikeusturvakeinojaan, mikäli heidän oikeuksiaan on loukattu.¹³⁹

Suomalaiseen hallintokulttuuriin kuuluu tyypillisesti ennakkollisen oikeusturvan korostunut rooli ja vahva luottamus sen toimivuuteen. Oikeuksien luotetaan toteutuvan sen vuoksi, että niistä on säädetty ja tästä johtuen virkamiehillä on velvollisuus toimia säännösten mukaisesti. Erityisesti

---

¹³⁶ *Mäenpää* 2017, s. 411–412.

¹³⁷ Holhoustoimesta annetun lain (442/1999) 2 §:n mukaan alle 18-vuotias henkilö on vajaavaltainen. Lapsella on kuitenkin 12 vuotta täytettyään oikeus käyttää huoltajan tai laillisen edustajan ohella erikseen puhevaltaa itseään koskevassa lastensuojeluasiassa. (LSL 21 §.) Vain 12 vuotta täyttänyt lapsi saa hakea muutosta itseään koskevissa lastensuojeluasioissa. Tätä nuoremman lapsen kohdalla muutoksenhakuoikeus on vain lapsen huoltajalla. (LSL 89 §, 88/2010.)

¹³⁸ *Kurttila* 2017, s. 13 ja 29.

¹³⁹ *CRC/GC/2003/5* 2003, s. 7.

lapsen aseman kannalta tämä ajattelumalli on ongelmallinen, sillä Suomessa ei ole toistaiseksi olemassa lapsia varten kehitettyjä oikeusturvakeinoja, saati oikeudellisia neuvontapalveluita. Sen lisäksi, mitä edellä on todettu lapsen muutoksenhakuoikeudesta, on kaikenikäisillä lapsilla oikeus kannella laillisuusvalvojalle kokemistaan epäkohdista. Tätäkään oikeusturvakeinoja ei kuitenkaan luonnollisesti ole suunniteltu lapsen näkökulmasta ja tietoisuus järjestelmästä tai sen toiminnasta on lapsien keskuudessa puutteellista. Oikeusasiamies on ottanut vuonna 2017 käyttöönsä lapsille suunnatut verkkosivut, joilla neuvotaan oikeusturvakeinoista, kuten hallintokantelun tekemisessä.¹⁴⁰ Epäselvää on, kuinka moni alle 18-vuotias lastensuojelulaitoksessa asuva lapsi tietää näistä verkkosivuista tai muutoin käytettävissään olevista oikeusturvakeinoista.

3.4.3 Päätöksenteon muoto ja sen vaikutus oikeusturvan toteutumisessa

Lastensuojelulaitoksissa voidaan tehdä lukuisia päätöksiä, joilla on vaikutuksia lapsen ja perheen perus- ja ihmisoikeuksiin. Viranomainen käyttää päätöksiä tehdessään merkittävää harkintavaltaa, mistä johtuu, että lastensuojelutyö on tarkoin lailla säädeltyä.¹⁴¹ Lapsen oikeutta, etua tai velvollisuutta koskevat päätökset ovat julkisen vallan käyttöä, jotka edellyttävät hallintopäätöksen tekemistä.¹⁴² Hallintolain 7 luvussa määritellään asian ratkaisemiseen ja tehtyyn päätökseen liittyviä muodollisia perusvaatimuksia. Hallintopäätös on tehtävä kirjallisesti (HL 43 §), se on perusteltava (HL 45 §) ja siihen on liitettävä oikaisuvaatimusohje tai valitusosoitus, mikäli näitä oikeusturvakeinoja on mahdollista käyttää (HL 46 §, 581/2010 – 47 §). Esimerkiksi lastensuojelulain 69 §:n mukainen liikkumisvapauden rajoittaminen edellyttää hallintopäätöksen tekemistä ja toimenpide on luettavissa julkisen vallan käytöksi. Päätöksestä on lisäksi muutoksenhakuoikeus (LSL 89.4 §). Muutoksenhakuoikeudella tarkoitetaan asianosaisen oikeutta saattaa hallintopäätös hallintotuomioistuimen tai riippumattoman lainkäyttöelimen ratkaistavaksi, ja kuten edellä todettu, tämä oikeus lukeutuu perusoikeusjärjestelmäämme (PL 21.1 §).

Hallinnon tehtävien mukaiseen jaotteluun liittyy lisäksi ero hallintoasian ratkaisemisen ja tosiasiallisen hallintotoiminnan välillä. Kaikki hallinnon toiminta ei edellytä kirjallista hallintopäätöstä. Tällaista tosiasiallista hallintotoimintaa sisältyy erityisesti koulutuksen, terveydenhuollon

---

¹⁴⁰ Hakalehto Oikeus 2017, s. 497

¹⁴¹ Nyrhinen 2016, s. 63–64.

¹⁴² Rätty 2015, 519.

ja sosiaalihuollon käytännön toteuttamiseen.¹⁴³ Tosiasiallisen päivittäisen hoidon ja huolenpidon järjestämisessä ei käytetä julkista valtaa.¹⁴⁴ Huolimatta siitä, että tosiasiallisessa hallinto-toiminnassa päätös tehdään kirjallisen menettelyn sijaan tosiasiallisessa toiminnassa, sovelletaan tähän päätöksentekoon muilta osin samoja hallintolain säännöksiä kuin kirjallisen hallintopäätöksen tekoon. Vaikka päätöstä ei tehdä kirjallisesti, tulee sosiaalihuollon asiakkaan oikeuksiin vaikuttavat toimenpiteet kuitenkin kirjata asianmukaiseen järjestelmään.¹⁴⁵ Lastensuojelulaitosten kasvatukselliset säännöt lukeutuvat kasvatuksen, hoidon ja huollon konkreettista toteuttamista koskeviin ratkaisuihin ja ovat täten tosiasiallista hallintotoimintaa.

Jälkikäteisten oikeusturvakeinojen käytössä on ratkaisevaa, millainen päätös asiasta on tehty. Muutoksenhaussa sääntelykohteena on yleensä hallintopäätös.¹⁴⁶ Koska tosiasiallisesta hoidon ja huolenpidon järjestämisestä ei tavanomaisesti tehdä tällaista kirjallista muutoksenhakukelpoista päätöstä, jää asianosaisen oikeusturvaksi tilanteessa hallintokantelu, joka voidaan tehdä viranomaisen tai muun julkista hallintotehtävää hoitavan lainvastaisesta menettelystä tai velvollisuuden laiminlyönnistä. (HL 53 a §, 368/2014). Laillisuusvalvoja voi tarvittaessa antaa toimijalle huomautuksen tai ryhtyä toimiin viranomaistoiminnan kehittämiseksi. (HL 53c §, 368/2014). Hallintokantelu ei ole muutoksenhakukeino, eikä laillisuusvalvoja voi suoraan puuttua viranomaisen toimintaan, vaikka se olisi selvästi virheellistä tai jopa lain vastaista. Tilanteen niin edellyttäessä kantelun alainen toiminta voi kuitenkin johtaa virkavastuun toteutumiseen, jolloin kyseeseen voivat tulla esimerkiksi virkasuhteen päättäminen, rikosoikeudellinen virkavastuu ja vahingonkorvausvastuu.¹⁴⁷

---

¹⁴³ *Mäenpää* 2016, s. 305.

¹⁴⁴ *Räty* 2015, 519.

¹⁴⁵ *Mäenpää* 2016, s. 305.

¹⁴⁶ *Kulla* 2015, s. 27–28.

¹⁴⁷ *Kulla* 2015, s. 368. Vuoden 2018 aikana apulaisoikeusasiamiehen tekemät tarkastukset lastensuojelulaitoksiin poikivat varsin laajan, useita työntekijöitä koskevan tutkinnan aloittamisen yhdessä lastensuojelulaitoksessa. Keskusrikospoliisin mukaan tutkinta on laajuudessaan täysin poikkeuksellinen, sillä tavanomaisesti tutkintapyynnöt tekevät nuoret tai heidän vanhempansa yksittäisistä työntekijöistä. Keskusrikospoliisi selvittää parhaillaan, ovatko kyseisen laitoksen toiminnassa mukana olleet ihmiset syyllistyneet pahoinpitelyyn vapaudenriistoon tai virkavelvollisuuden rikkomiseen. *HS.fi* 2018.

Lastensuojelulaitoksessa useat päätökset kuuluvat tosiasialliseen hallintotoimintaan, joka ei edellytä kirjallista, muutoksenhakukelpoista päätöstä. Tällaisia päätöksiä tehdään esimerkiksi nimenomaan lapsen kasvatusta toteutettaessa. Tätä vastoin lastensuojelulain 11 mukaiset rajoitustoimenpiteet ovat hallintopäätöksiä, jotka edellyttävät kirjallisen päätöksen tekemistä, vaikka kaikista rajoitustoimenpiteistä ei kuitenkaan ole muutoksenhakuoikeutta. Lastensuojelulain 11 luvun mukaisten rajoitustoimenpiteiden kirjaamisesta on säännelty tarkoin (LSL 74 §), mutta kasvatuksessa käytettävien rajojen ja sääntöjen kirjaaminen asiakasasiakirjoihin jää tarkemmalta laadultaan lastensuojelulaitoksen henkilöstön harkinnan varaan. Lastensuojelulaitoksella on kuitenkin vastuu kirjata lasta koskeviin asiakasasiakirjoihin lastensuojelutoimenpiteiden järjestämiseen vaikuttavat tiedot sekä toimenpiteiden suunnittelun, toteuttamisen ja seurannan kannalta tarpeelliset tiedot. (LSL 33 §.) Kaiken dokumentoinnin huolellinen toteuttaminen on ensiarvioisen tärkeää sekä asiakkaan että työntekijän oikeusturvan näkökulmasta. Hallinto-oikeudessa ja laillisuusvalvojan työssä asioiden ratkaiseminen perustuu pitkälti kirjalliseen käsitteelyyn, jolloin asiakasasiakirjoilla on keskeinen merkitys päätöksenteossa. Kasvatusta koskevan työn tarkka dokumentointi on tärkeää myös siksi, että sillä tällä turvataan suunnitelmallista työtapaa ja tehdään näkyväksi kollegoille tehtyjen toimien taustalla vaikuttavat tekijät, mikä parantaa työn jatkuvuutta ja jäsentämistä.¹⁴⁸

AOA 6.11.2013 dnro 2777/4/12: Ratkaisussa oli muun ohella kyse lapsen ja huoltajan oikeusturvasta. Lastensuojelulaitos oli rajannut lapsen liikkumista kasvatuksellisesti. Hyväksyttävä ja suhteellisuusperiaatteen mukainen kasvatussääntö ei ratkaisun mukaan suoranaisesti edellytä kirjallista rajoituspäätöstä, mutta tiettyissä tilanteissa lapsen ja huoltajan oikeusturvan toteutuminen voi tätä edellyttää. Merkitystä oli kuitenkin apulaisoikeusasiamiehen mukaan annettava asiassa ilmenneelle erimielisyydelle ja sille, että lapsi ja tämän huoltajansa pitivät laitoksen toimintaa laittomana. Lapsen ja huoltajan oikeusturvaa olisi toteuttanut paremmin menettely, jossa toimenpiteestä olisi kirjattu lastensuojelulain mukainen liikkumisvapauden rajoittaminen ja asianosaiset olisivat siten voineet saattaa asian hallinto-oikeuden käsiteltäväksi.

AOA 1.11.2013 dnro 2833/4/13: Apulaisoikeusasiamies totesi yhteydenpitoa koskevassa ratkaisussaan, että lapsen ja hänen yhteydenpitoon oikeutetun läheisensä oikeusturva edellyttää, että tilanteessa tehdään päätös yhteydenpidon rajoittamisesta aina silloin, kun yhteydenpidosta tai sen määrästä tai toteuttamistavasta ei

---

¹⁴⁸ *Lastensuojelun käsikirja*, kohta Työprosessit > Dokumentointi lastensuojelussa.

ole voitu päästä yhteisesti sopimukseen. Apulaisoikeusasiamies korostaa, että vaikka asiasta olisikin sovittu asiakassuunnitelmassa, on yhteydenpitoon oikeutetulla henkilöllä aina oikeus muuttaa mielipiteensä asiakassuunnitelmasta sovitusta ja tarvittaessa siis vaatia lisää tapaamisia tai tapaamisen toteuttamistapoihin muutoksia. Mikäli tällaisessa tilanteessa asiakassuunnitelmaa ei voida esitetyn vaatimuksen mukaisella tavalla muuttaa, on asiassa edellä sanotun mukaisesti tehtävä viimekädessä yhteydenpidon rajoittamista koskeva päätös.

Esimerkiksi lapsen oikeus yhteydenpitoon läheistensä kanssa on keskeinen lapsen ja toisaalta hänen läheistensä oikeus. Lastensuojelulakia koskevissa esitöissä on todettu, että vaikka ensisijaisesti lapsen ja hänen läheistensä välisestä yhteydenpidosta tulee sopia asiakassuunnitelmassa, on yhteydenpidon rajoittamisesta tehtävä valtiuskelpoinen hallintopäätös aina, kun asianosaisten kesken syntyy vähäisintäkin erimielisyyttä yhteydenpidon toteuttamisen määrästä tai toteuttamistavasta.¹⁴⁹ Lastensuojelulaitoksella saattaa edellä esitettyjen apulaisoikeusasiamiehen kannanottojen mukaan olla velvollisuus tehdä myös hyväksyttävästä ja suhteellisuusperiaatteen mukaisesta kasvatuksellisesta rajaamisesta muutoksenhakukelpoinen päätös. Laitoksissa oleskelevat henkilöt ovat vahvasti riippuvaisia henkilökunnasta ja juuri tämän riippuvuussuhteen vuoksi laitoksissa olevien henkilöiden oikeusturvakysymyksiin tulisi kiinnittää erityistä huomiota.¹⁵⁰ Eron tekeminen hyväksyttävien kasvatustoimenpiteiden välillä on lastensuojeluasiakkaan oikeusturvan ja itsemääräämisoikeuden toteutumiseksi välttämätöntä.¹⁵¹

3.4.4 Lapsen oikeus osallisuuteen itseään koskevissa asioissa

Perustuslain 6.3 §:n mukaan lapsia on kohdeltava tasa-arvoisesti yksilöinä ja heidän tulee saada vaikuttaa itseään koskeviin asioihin kehitystään vastaavasti. YK:n lapsen oikeuksien sopimuksen 12 artiklan 1 kohdan mukaan sopimusvaltioiden tulee taata lapselle, joka kykenee muodostamaan omat näkemyksensä, oikeuden vapaasti ilmaista nämä näkemyksensä kaikissa häntä koskevissa asioissa. Lisäksi säännös velvoittaa ottamaan lapsen näkemykset huomioon tämän iän ja kehitystason edellyttämällä tavalla.

---

¹⁴⁹ HE 225/2004 vp, s. 74.

¹⁵⁰ Tuori–Kotkas 2016, s. 643.

¹⁵¹ Valvira 2013, s. 12.

Lapsen oikeuksien sopimusta koskevassa lapsen oikeuksien komitean yleiskommentissa (nro 12) todetaan, että lapsen kuulemisen ja mielipiteen selvittäminen ovat keskeisiä tekijöitä lapsen osallisuuden toteutumisessa. Lapsen osallisuuden ja tämän kuulemisen tulisi olla lähtökohta kaikessa lapsen elämän kannalta keskeisessä menettelytapojen, ohjelmien ja toimenpiteiden kehittämisessä.¹⁵² Erityisesti lastensuojelussa lapsen osallisuuden ensisijaisena tavoitteena tulee olla lapsen ja aikuisten välinen luonteva ja jatkuva vuoropuhelu, eikä ainoastaan satunnainen lain velvoitteen vuoksi tapahtuva lapsen mielipiteen selvittäminen tai kuuleminen silloin, kun johonkin lastensuojelun toimenpiteeseen ollaan ryhtymässä tai ratkaisua tekemässä. Tarkoituksena on, että lapsi olisi asiakkuutensa alusta asti keskiössä työskentelyn aktiivisena toimijana eikä ainoastaan aikuisten toimenpiteiden ja ratkaisujen kohteena.¹⁵³

Lastensuojelulain 20 §:n 1 momentin mukaan lastensuojelua toteutettaessa on selvitettävä lapsen toivomukset ja mielipide sekä otettava ne huomioon lapsen iän ja kehitystason edellyttämällä tavalla. Tarkoituksena ei ole se, että lapselle annetaan yksin päätösvalta asiassaan, sillä viime kädessä oikeus ja velvollisuus päätöksen tekemiseen kuuluu aina aikuisille. Käytännössä säännöksellä kuitenkin turvataan lapsen oikeus perusteltuihin päätöksiin siltä osin, kun lapsen toiveita tai mielipidettä ei ole voitu noudattaa.¹⁵⁴ Myös apulaisoikeusasiainjohtaja on todennut päätöksessään AOA 7.3.2013 dnro 1901/2/12 ja 1932–1945/2/12, että lapsen on tärkeää voida aidosti tuntea osallistuvansa itseään ja omaa elämäänsä koskevien päivittäisten päätösten tekoon. Hän korostaa päätöksessään, että juuri siksi lapsen kuuleminen hänen ikä- ja kehitystasonsa mukaisesti on ensiarvoisen tärkeää. Lasta kunnioittava, hänet huomioiva ja vuorovaikutukseen aktiivisesti pyrkivä kasvatus luo parhaan pohjan lapsen ja aikuisen väliselle luottamukselle ja lapsen kehitykselle.

---

¹⁵² *CRC/C/GC/12* 2009, s. 7

¹⁵³ *Araneva* 2016, s. 186.

¹⁵⁴ *HE 252/2006 vp*, s. 130–131.

4 LASTENSUOJELULAITOSTEN KIRJALLISET KASVATUSSÄÄNNÖT

4.1 Aineiston kerääminen

Tutkimusaineistoa kerätessä on huomioitu tarkoituksenmukaisuus suhteessa työn laajuuteen. Tietoa lastensuojelulaitoksissa käytettävistä kasvatukseen keinoista voitaisiin kerätä esimerkiksi haastattelun avulla. Koska laitoksilla on tavan mukaan myös kirjallisia sääntöjä sisältäviä asiakirjoja¹⁵⁵, oli tutkielman toteuttamisen kannalta taloudellisempaa hakea tutkimusongelmaan vastausta tällaisten asiakirjojen sisältöä tutkimalla. Tutkielman metodinen pääpaino on lainopilla, eikä tutkielman laajuus ja tarkoitus huomioiden haastattelun toteuttaminen ollut tarkoituksenmukaista.

Tutkielman empiirinen aineisto koostuu lastensuojelulaitosten asiakirjoista. Asiakirjat liittyvät keskeisesti lastensuojelulaitosten sijaishuollon toteuttamiseen ja kasvatukseen, jotka ovat osa laitosten julkista hallintotehtävää. Julkisuuslain 1 §:n mukaan viranomaisen asiakirjat ovat julkisia, jollei näistä ole julkisuuslaissa tai muussa laissa säädetty toisin. Viranomaisella tarkoitetaan mainitun lain 4 §:n mukaan muun ohella valtion laitoksia, kunnallisia viranomaisia sekä julkista tehtävää hoitavia laitoksia niiden käyttäessä julkista valtaa. Lastensuojelulaitokset rinnastuvat siten julkisuuslaissa viranomaisiin. Kaikki lastensuojelulaitosten toiminta ei ole julkisen vallan käyttöä, mutta laitoksilla on mahdollisuus tällaiseen vallankäyttöön tarvittaessa. Kirjallisissa säännöissä ei ole tavanomaisesti lapsia koskettavia salassa pidettäviä tietoja, joten julkisuusperiaatteen (PL 12.2 §) näkökulmasta tällaisten asiakirjojen voidaan nähdä olevan lähtökohtaisesti julkisia. Myös Valviran ja aluehallintovirastojen laatimassa lastensuojelun valvontaohjelmassa todetaan, että lastensuojeluyksiköillä tulee olla kirjalliset, julkisesti nähtävissä olevat ja yhdessä henkilökunnan kanssa laaditut kasvatussäännöt.¹⁵⁶

---

¹⁵⁵ Kts. *Valvira* 2013, s. 16: Selvityksessä ilmeni, että 73 % lastensuojelulaitoksista oli tuolloin tehnyt kirjalliset talon säännöt. Oletettavaa on, ettei kirjallisten sääntöjen määrä ole vähentynyt viidessä vuodessa merkittävästi.

¹⁵⁶ *Valvira* 2012, s. 52.

Tutkimuseettisen neuvottelukunnan mukaan tutkimukseen osallistumisen tulee olla vapaaehtoista ja perustua riittävään tietoon tutkimuksesta. Vapaaehtoisuuden periaatteesta poikkeaminen on soveliasta silloin, kun tutkitaan julkistettuja ja julkisia tietoja sekä arkistoaineistoja.¹⁵⁷ Tässä tutkielmassa on noudatettu ehdotonta vapaaehtoisuutta. Myös tutkielman tuloksia esitetäessä noudatetaan hienovaraisuutta sillä tavoin, ettei tutkielmaan päätyneiden lastensuojelulaitosten nimiä julkaista. Tällaiseen ratkaisuun on päädytty siksi, että aineiston saaminen lastensuojelulaitoksilta osoittautui odotettua haastavammaksi. Ajatuksena oli siten madaltaa laitosten kynnystä vastata aineistopyyntöön. Tutkielman aineiston keruussa havaitut haasteet herättivät luonnollisesti kysymyksiä siitä, mitkä seikat olivat syynä siihen, etteivät useat laitoksista halunneet toimittaa kirjallisia kasvatussääntöjään tutkielmaa varten.

Valviran vuonna 2013 tekemän selvityksen mukaan kirjalliset talon säännöt oli laatinut 73 % lastensuojeluyksiköistä¹⁵⁸. Tutkielman aineistoa kerätessä oli siten odotusarvona, että ainakin tuolla osalla laitoksista on kirjalliset kasvatussäännöt myös vuonna 2018. Tutkielman aineisto oli alkujaan tarkoitus kerätä Itä-Suomen aluehallintoviraston alueella toimivista lastensuojelulaitoksista. Aineiston koko jäi näin toteutettuna kuitenkin vajavaiseksi, ja otosaluetta laajennettiin tästä syystä myös Länsi- ja Sisä-Suomen aluehallintoviraston alueella toimiviin laitoksiin. Itä-Suomen aluehallintoviraston alueella toimivista lastensuojelulaitoksista lähestyttiin yhteensä 20 lastensuojelulaitosta. Länsi- ja Sisä-Suomen aluehallintoviraston alueelta lähestyttiin yhteensä 13 laitosta.¹⁵⁹ Laitoksista yhteensä kahdeksan (24 %) vastasi aineistopyyntöön ja näistä viisi Itä-Suomen alueelta ja kolme Länsi- ja Sisä-Suomen alueelta. Kaikille laitoksille lähetettiin aineistopyyntö sähköpostitse kaksi kertaa ja lisäksi kymmeneen laitokseen otettiin yhteyttä myös puhelimitse. Suurin osa laitoksista ei reagoinut sähköposteihin millään tavalla. Noin puolet laitoksista vastasi joko puheluuun tai sähköpostiin (yhteensä 16). Syitä sille, ettei aineistoja lähetetty, esitettiin useampia. Yhdessä laitousyksikössä koettiin, ettei tutkimusaihe ole relevantti. Eräissä laitoksissa piti kiirettä, eikä johtajilla ollut kertomansa mukaan aikaa lähettää kirjallisia

---

¹⁵⁷ *Tutkimuseettinen neuvottelukunta 2009*, s. 4.

¹⁵⁸ *Valvira 2013*, 16.

¹⁵⁹ Tutkielmaa varten aluehallintovirastoista pyydettiin lista alueella toimivista laitoshuollon yksiköistä, joiden perusteella pyynnöt lähetettiin.

sääntödokumentteja sähköisesti tai kirjeitse. Joistain laitoksista kirjalliset toimintasäännöt ilmeisesti puuttuivat tai olivat ainakin sillä tavoin vajavaiset tai päivittämättä, etteivät kyseiset yksiköt halunneet lähettää kirjallisia sääntöjään tutkimusta varten. Perusteeksi esitettiin myös eräässä laitoksessa kokemus siitä, etteivät heidän kasvatussääntönsä palvelisi tätä tutkimusta, sillä kyseisen yksikön kirjalliset säännöt olivat hyvin yleisellä tasolla laaditut. Valtaosa vastanneista laitoksista piti tästä huolimatta tutkimusaihetta tärkeänä ja oli kiinnostunut ainakin keskustelemaan aiheesta. Saatujen vastausten perusteella suurin osa laitoksista koki tutkimusaiheen relevantiksi myös huolimatta siitä, että yksilöllisen kasvatustyön rooli ja merkitys ovat nykypäivänä keskeisessä roolissa lastensuojelutyössä. Toisaalta noin puolet laitoksista ei reagoanut yhteydenottoihin millään tavalla, joten heidän käsityksistään ei ole tietoa.

4.2 Aineiston kuvaus ja analyysin toteutus

Vastanneilla laitoksilla oli käytössään 1–11 sivuisia sääntödokumentteja. Kasvatussääntöjen lisäksi erillisiä aikatauludokumentteja oli neljässä laitoksessa kahdeksasta. Muissa laitoksissa aikataulut ja päivää rytmittävät kellonajat oli sisällytetty kasvatuksellisten sääntöjen yhteyteen. Laitosten välillä oli kuitenkin huomattavia eroja siinä, kuinka tarkasti päivän aikataulut oli esitetty. Yhdellä laitoksista oli käytössään kahdet erilaiset toimintasäännöt, joista toiset oli osoitettu lapsille ja toiset oli tehty henkilökunnan käyttöön. Henkilökunnalle osoitetut kirjalliset ohjeet tarkensivat lapsille osoitettujen kasvatussääntöjen sisältöjä sekä toteuttamiseen liittyviä seikkoja. Kaksi vastanneista laitoksista lähetti kirjallisten sääntöjen lisäksi omavalvontasuunnitelmansa. Vaikka laitosten omavalvontasuunnitelmiin saattaa sisältyä toimintaa ohjaavia arvoja ja yleisiä toimintamalleja, ei näitä dokumentteja huomioitu tässä tutkielmassa. Tutkielman tarkoituksena oli selvittää Valviran ja aluehallintovirastojen laatimassa lastensuojelun valvontaohjelmassa tarkoitettuja kirjallisia kasvatuksellisia sääntöjä. Omavalvontasuunnitelmia ei voida pitää tässä tutkielmassa tarkoitettuina sääntöinä. Tämän vuoksi pitkät ja aiheisisällöiltään laadun- ja riskinhallintaan tähtäävät omavalvontasuunnitelmat rajattiin pois aineistosta.

Aineiston analyysissä käytettiin teemoittelua, jonka avulla nostettiin esille kirjallisten sääntöjen keskeisiä aihepiirejä. Teemoittelua seurasi tyypittely, jossa aineistosta nostettiin esille kiteytet-

tynä toistuvat ja tyypilliset ominaisuudet. Tutkimusongelman kannalta keskeisiä olivat kuitenkin myös tyypillisestä poikkeavat säännöt, joita on tuotu esiin sekä kuvauksin että suorina lainauksina. Analyysin kuvauksessa on pyritty nostamaan esille erityisesti sellaisia sääntökokoelmia tai yksittäisiä sääntöjä, joiden arvioiminen on juridisesti ja tutkimusongelman näkökulmasta kiinnostavaa. Laitosten säännöissä toistuivat samanlaiset teemat ja useissa teemoissa myös sääntöjen sisällöt olivat hyvin samanlaisia. Selkeiksi teemoikseen erottautuivat aineistosta tupakointi ja päihteiden käyttö, liikkumista rajaavat kasvatukselliset säännöt, puhelimen käyttö ja muu yhteydenpito, henkilökohtainen omaisuus ja yksityisyys sekä arkirutiinit ja yleiset käyttäytymissäännöt. Kunkin laitostyöyksikön kirjalliset säännöt numeroitiin ennen analyysin toteuttamista numeroin 1-8. Jotta lukija tietää, mistä laitoksesta on kyse, on kustakin laitoksesta käytetty analyysissä omaa numeroaan (esim. Laitos 1).

4.3 Aineiston analyysi

4.3.1 Tupakointi ja päihteet

Päihteisiin ja tupakointiin liittyvät säännöt muodostuivat seuraavista seikoista:

- Koko laitosalueen päihteettömyys ja savuttomuus
- Energiajuomien kielto
- Nuuskan käytön kielto
- Alkoholittomien oluiden, siiderien ja viinien kielto
- Seuraamukset tupakoinnista tai päihteiden käytöstä

Lähes kaikkien laitosten säännöissä oli maininta siitä, että päihdyttävät aineet ja tupakka ovat kiellettyjä. Ainoastaan yhden laitoksen sääntödokumenteissa ei ollut minkäänlaista mainintaa tupakan tai päihteiden käytöstä tai käytön seuraamuksista (Laitos 8). Pääosin tupakointiin ja päihteidenkäyttöön liittyvät säännöt esitettiin muiden talon sääntöjen yhteydessä, mutta eräässä laitoksessa oli erikseen dokumentti asiakkaiden tupakoimattomuuden tukemista koskien (Laitos 7). Kolmessa laitoksessa myös energiajuomien käyttö oli kielletty (Laitos 4, 5, 6). Kahdessa laitoksessa tupakoinnin lisäksi kiellettyinä nikotiinivalmisteina oli eritelty myös nuuska ja/tai

sähkötupakat (Laitos 2, 5). Yksi laitousyksiköistä oli kieltänyt alkoholijuomien lisäksi alkoholittomien oluiden, siiderien ja viinien juomisen, perusteenaan se, että kyseiset tuotteet voivat madaltaa lasten kynnystä alkaa juoda alkoholijuomia (Laitos 5).

Tupakoinnin seuraamuksia säännöissä esitettiin varsin vähän. Yhden laitoksen säännöissä todettiin, että lapsen hallussa olevat tupakkatuotteet voidaan ottaa rajoituspäätöksellä laitoksen haltuun (Laitos 2). Toisen laitoksen aikuisille kohdistuneissa ohjeistuksissa neuvottiin, että näkyvillä olevat savukkeet saa ottaa pois ja etsiä ne, jos niillä tehdään kauppaa tai niistä on häiriötä yksikön toiminnalle. Samassa yhteydessä ohjeistettiin, että tupakoinnin johdosta laitoksessa toteutetaan lapsen kanssa kasvatuksellista keskustelua, mutta muita seuraamuksia tupakoinnista ei anneta (Laitos 4). Kasvatuksellinen ja tupakoinnin lopettamiseen ohjaava keskustelu koulu-terveydenhuoltajan kanssa esitettiin niin sanottuna seuraamuksena myös laitoksessa, jolla oli erillinen dokumentti asiakkaiden tupakoimattomuuden tukemiseen. Lisäksi kyseisen laitoksen säännöissä oli maininta siitä, että lapsella on itsellään mahdollisuus määritellä seuraamuksensa tupakointikiellon rikkomisesta. Myös tässä laitoksessa käytäntöihin kuului, että näkyvillä olevat tupakointivälineet otetaan pois lapsilta.

Laitos 2: ”Lastenkodin alueella tupakoiminen on kielletty. Sähkötupakat ja nuuska rinnastetaan tupakkatuotteisiin ja myös niiden käyttö on kielletty. Tupakoimattomuuteen kannustetaan. Nuoren hallussa olevat tupakkatuotteet voidaan ottaa rajoituspäätöksellä laitoksen haltuun.”

Laitos 5: ”Laki kieltää alle 18-vuotiailta tupakanpolton sekä tupakkatuotteiden oston. Tupakointia sekä nuuskan käyttöä ei sallita alle 18 vuotiailta. Laitoksen alueella tupakointi kielletty. Päihteiden (alkoholi ja huumeaineet) käyttö /mainonta/ muu niihin liittyvä toiminta on ehdottomasti kielletty kaikilta. Myös alkoholittomat oluet, siiderit ja viinit ovat kielletty, Vaarana on, että alkoholittomat juomat madaltavat lasten kynnystä alkaa juoda alkoholijuomia.”

Päihteidenkäytöstä tai yksikköön tulemisesta päihtyneenä ilmoitettiin kolmen laitoksen (Laitos 2, 3, 7) säännöissä seuraavan lähinnä mainitussa tilanteessa usein perusteiltaan asianmukaisia

rajoitustoimenpiteitä, kuten henkilönkatsastus, joka tarkoittaa puhallutusta tai huumausaine-seuloja sekä henkilöntarkastus, joka tarkoittaa, että lapsen päällä olevat vaatteet tarkistetaan, mikäli epäillään hänen tuovan päihteitä yksikköön. Kahdessa laitoksessa sääntöihin oli kirjattu, että päihteiden käyttö voi johtaa liikkumisvapauden rajoittamiseen päätöksellä, mikäli on aihetta epäillä lapsen hankkivan päihteitä jatkossakin (Laitos 2, 7). Ainoastaan yhdessä laitoksessa oli ilmoitettu päihteidenkäytöstä kasvatuksellinen seuraamus, jossa päihtyneen lapsen tulee viettää aikaa omassa huoneessaan (Laitos 2). Tässä yhteydessä laitoksen säännöissä oli myös maininta tarvittaessa tehtävästä liikkumisvapauden rajoittamisesta.

*Laitos 7: ”Jos olen ollut **päihtynyt** – liikun ainoastaan aikuisen seurassa mahdollisen **liikkumisvapauden rajoittamispäätöksen mukaisesti** tai kunnes olen saavuttanut aikuisten luottamuksen.”*

Tupakointia koskevissa säännöissä näkyi sääntelyn epätarkkuus ja siitä johtuvat kirjavat käytännöt laitoksien välillä. Joissain laitoksissa tukeudutaan selvästi Turun hallinto-oikeuden päätökseen (Turun HaO 9.12.2011 t. 11/0764/2) ja otetaan lapselta aineiden ja esineiden haltuunotto päätöksen perusteella tupakat laitoksen haltuun. Toisissa laitoksissa tupakointiin puututaan vain kasvatuksellisin keskusteluin ja tukemalla lasta tupakoimattomuuteen. Kuten edellä luvussa 3.4.1 on esitetty, tupakointia koskeva sääntely on epätyydyttävää ja vallitsevan lainsäädännön perusteella asiasta on erilaisia tulkintoja. Näin ollen tässä tutkielmassa on tyydyttävä toteamaan, että laitokset toteuttavat tupakkalain henkeä ja tarkoitusta parhaansa mukaan, eikä esitetyissä säännöissä ole havaittavissa sellaisia tupakkaa koskevia käytäntöjä, jotka eivät olisi tulkittavissa hyväksyttäväksi voimassa olevan sääntelyn ja epäselvän tulkintalinjan puuttumisen vuoksi.

Päihteidenkäytön osalta laitosten säännöissä oli useita mainintoja lastensuojelulain 11 luvun rajoitustoimenpiteistä. Kasvatuksellisiin sääntöjen joukossa oli siten myös rajoitustoimenpiteiden käyttöä koskevaa ohjeistusta. Kasvatuksellisten sääntöjen ja rajojen selkeä erottaminen lain mukaisista rajoitustoimenpiteistä on ehdottoman tärkeää ja siksi sääntödokumentteihin kirjattuihin rajoitustoimenpideohjeistuksiin on suhtauduttava varauksella. Mikäli näin toimitaan, tulee las-

tensuojelulaitoksen huolehtia siitä, että henkilökunnalla ja lapsilla on käsitys toimenpiteiden välisistä eroista. Valviran yleisohjeen mukaan lastensuojelulaitoksilla on oltava selkeät, kirjalliset ohjeet ja menettelytavat sekä kasvatukseen ja rajoitustoimenpiteiden käytöstä. Työntekijöiden lisäksi sekä lasten että heidän huoltajiensa tulee olla tietoisia siitä, millaisia menettelytapoja yksikössä käytetään. Mikäli rajoitustoimenpiteitä kuvataan osana yksikön sääntöjä, on olemassa merkittävä riski, että sekä lapsilta että aikuisilta unohtuvat sijaishuollon arjessa perusoi-keusrajoitusten ja hyväksyttävien kasvatukseen erot.¹⁶⁰

4.3.2 Liikkumisen rajaaminen

Kaikissa laitoksissa oli lasten liikkumista rajaavia ja ohjaavia käytänteitä. Säännöt muotoutuivat seuraavista kokonaisuuksista:

- Hiljaiset tunnit/läksytunnit
- Ulkoilu ja kylillä käyminen sekä kotiintuloajat
- Huoneissa rauhoittuminen
- Sairastaminen omassa huoneessa
- Velvollisuuksien laiminlyömisestä johtuvat liikkumiseen vaikuttavat seuraamukset

Hiljainen tunti, tai joissain laitoksissa nimeltään läksytunti, on tavanomainen käytäntö lastensuojelulaitoksissa. Hiljainen tunti oli käytössä viidessä laitoksessa kahdeksasta (Laitos 4, 5, 6, 7, 8). Lisäksi yhdessä laitoksen aikatauluissa oli merkitty koulupäivän sekä päivällisen jälkeen ohjelmaksi tunnin mittainen ”Oma aika”, jonka tarkempaa merkitystä ei selvinnyt säännöistä (Laitos 1). Hiljaisen tunnin tarkoitukseksi oli neljässä laitoksessa kirjattu rauhoittuminen koulupäivän jälkeen sekä läksyjen tekeminen ja kokeisiin lukeminen. Lisäksi eräässä laitoksessa sääntöihin oli tarkennettu, ettei hiljaisen tunnin aikana saa poistua huoneesta muutoin kuin käymään vessassa (Laitos 8). Yhdessä laitoksessa hiljaisen tunnin tarkoitusta tai syitä ei oltu kirjattu sääntöihin, mutta myös tässä laitoksessa hiljainen tunti ajoittui iltapäiviin koulupäivän jälkeen

---

¹⁶⁰ Valvira 2013, s. 13.

sekä sunnuntai-iltaan (Laitos 4). Hiljaista tuntia voidaan pitää hyväksyttävänä käytäntönä, mikäli sen tarkoituksena vaikuttavat kasvatukselliset syyt. Mikäli hiljainen tunti järjestetään sen vuoksi, että laitoksen henkilökunnalla olisi tunti rauhallista aikaa neuvotella keskenään, ei käytännöllä ole kasvatuksellista tarkoitusta eikä sitä voida pitää hyväksyttävänä. Kyse on hyvän hallinnon mukaisesta tarkoituksenmukaisuusperiaatteesta. Sellaisenaan hyväksyttävänä pidetty kasvatukseen voi olla luonteeltaan lainvastainen, mikäli sen käytölle ei voida esittää hyväksyttävää tarkoitusta. Kaikenlaisten kasvatukseen taustalla tulee aina olla lapsen kasvua ja kehitystä tukevia tarkoituksia.

Laitos 8: ”Hiljaiset tunnit pidetään ruokailua ennen klo 15:30-16:30 ma-to.” ... ”Hiljaisen tunnin aikana tehdään läksyjä, rauhoitetaan päivän tapahtumista ja keskustellaan omaohjaajien/ohjaajien kanssa. Hiljaisen tunnin aikana ei poistuta huoneista. Vessassa saa käydä. Oma huonetta voi järjestellä ja siivota hiljaisen tunnin aikana.”

Seitsemässä laitoksessa oli sääntöjä koskettaen lasten ulkoilua ja liikkumista yksikön alueen ulkopuolella. Näissä kaikissa seitsemässä laitoksessa oli ennalta määritelty kotiintuloaika. Siten vain yhdessä laitoksessa sääntöihin ei oltu kirjattu lainkaan ulkoilua tai kylillä käymistä koskevia toimintasääntöjä tai aikatauluja (Laitos 3). Ulkoilua ja yksikön alueen ulkopuolella liikkumista koskettavat säännöt liittyivät pitkälti yksikön aikatauluihin tai siihen, kuinka menoista sovitaan laitoksen ohjaajien kanssa. Kaikissa seitsemässä laitoksessa ulkoilun, lasten omien menojen ja kylillä käymisen edellytyksenä oli se, että asiasta oli sovittu etukäteen ohjaajan kanssa. Useissa laitoksissa tarkennettiin, että ohjaajan kanssa sovitaan siitä, missä lapsi liikkuu ja milloin hän palaa. Yksi laitosyksikkö oli tarkentanut ulkoilukäytäntöjä siten, että kylillä sai yhtämittaisesti olla vain rajatun ajan (1,5 tuntia), jonka jälkeen lapsen tulee näyttäytyä yksikössä ja ilmoittautua ohjaajalle (Laitos 5). Lisäksi samaisen laitoksen säännöissä edellytettiin, että kylillä käymiseen oli muu syy kuin pelkkä oleskeleminen. Yhdessä laitoksessa käytettiin termiä itsenäinen ulkoilu, jolla tarkoitetaan ilmeisesti lapsen ulkoilua ilman ohjaajan läsnäoloa. Itsenäinen ulkoilu-aika voi mainittujen sääntöjen mukaan olla aluksi 30 minuuttia ja sitä voidaan lisätä luottamuksen kasvaessa (Laitos 7). Lyhyt ulkoilu-aika ja sen ansaitseminen odotetun käyttäytymisen seurauksena on ongelmallinen, eikä sitä voida pitää hyväksyttävänä. Apulaisoikeusasiamies on tuoreessa tarkastuksessaan (EOAK 3.7.2018 dnro 1353/2018) lastensuojelulaitokseen todennut

vastaavanlaisten sääntöjen olevan luonteeltaan lastensuojelulain 69 §:n mukaista liikkumisvapauden rajoittamista, josta on tehtävä asianmukaiset päätökset, mikäli edellytykset rajoittamiselle ovat olemassa. Apulaisoikeusasiamiehen tekemän tarkastuksen kohteena olleessa lastensuojelulaitoksessa lasten liikkuminen oli rajoitettu joko itsenäisesti toteutettuun lyhyeen ulkoilu-aikaan tai siten, että lapsi voi poistua yksiköstä vain aikuisen seurassa. Lisäksi laitoksessa oli käytäntönä, että ulkoiluaikaa saattoi ansaita lisää hyvällä käytöksellä ja toisaalta ulkoilumahdollisuuden saattoi menettää rangaistuksena huonosta käytöksestä. Tällaista perustarpeisiin liittyvää ansaitsemisen logiikkaa ei ole pidetty hyväksyttävänä myöskään Valvirassa.¹⁶¹

Laitos 5: ”Nuorilla mahdollisuus toiminnan mukaiseen asioiden hoitoon., erillisen arjen aikataulun mukaisesti. Tänä aikana nuori voi käydä kaupassa, kirjastossa, kuntosalilla yms.. Edellyttää, että siivoukset suoritettuna siivouspäivänä jne. Koko aikaa ei ole tarkoitus olla kerralla kylillä, välillä nuoren tulee käydä näyttäytymässä ja kerrottava missä menee. Voi olla kerrallaan korkeintaan 1,5 h asioilla. Tarkoitus ei ole vain hengailla torilla, vaan täytyy olla suunnitelma missä käy ja kertoa siitä ohjaajalle.”

Laitos 7: ”Itsenäiset ulkoilut sovitaan erikseen ohjaajan kanssa. Ulkoiluaika voi aluksi olla 30 min sovittuna ajankohtana ja myöhemmin ulkoiluja voidaan lisätä luottamuksen kasvaessa. Ohjaajan täytyy tietää mihin menen ja kenen kanssa. Pääsääntöisesti ulkoilut käytetään klo 18-20 välisenä aikana ja vähintään 30 min kerrallaan.”

Eräissä laitoksissa oli käytäntöjä koskettaen tilanteita, joissa lasta voidaan pyytää rauhoittumaan omaan huoneeseensa. Yhdessä laitoksessa sääntönä oli, että laitokseen päihtyneenä saapunut lapsi viettää aikaa huoneessaan (Laitos 2). Lisäksi samaisessa laitoksessa sekä kiusaamistapausten että väkivaltaisen käytöksen, ruman kielenkäytön tai haukkumisen seurauksena lapsi rauhoittuu huoneessaan puolen tunnin ajan, jonka jälkeen lapsen kanssa käydään kasvatuksellista keskustelua tapahtuneesta. Yksi laitoksista oli kirjannut sääntöihinsä, että lapsen tarvitessa aikaa rauhoittua, tulee tämän siirtyä huoneeseensa ja ilmoittaa siitä ohjaajalle (Laitos 1). Yksi laitoksista oli kirjannut ainoastaan aikuisille suunnattuihin kasvatusohjeisiin, että sopimattoman käytöksen seuraamuksena lapsi voidaan pyytää huoneeseensa rauhoittumaan pieneksi hetkeksi

---

¹⁶¹ Valvira 2013, s. 17.

(Laitos 4). Samoissa ohjeissa oli täsmennetty, ettei lasta saa eristää omaan huoneeseensa pitkäksi ajaksi ilman erityisen painavaa syytä.

Yhden laitoksen säännöissä jatkuva ja tahallinen myöhästely (koulusta) on katsottu lintsamiseksi, minkä johdosta lapsi viettää koulupäivän aikaa omassa huoneessaan ilman puhelinta ja tietokonetta (Laitos 7). Samassa laitoksessa oli myös sääntöjä koskettaen huoneessa rauhoittumista silloin, kun lapsi on loukannut toisen yksityisyyttä tai koskemattomuutta, nimitellyt toista tai käyttänyt loukkaavaa tai epäsovivaa kieltä. Sääntöihin oli kirjattu, että tällaisessa tilanteessa ohjaaja voi tarvittaessa siirtää lapsen huoneeseensa miettimään käytöstään. Sanamuoto viittaa lapsen fyysiseen siirtämiseen, minkä vuoksi tässä yhteydessä on todettava, että lapsen siirtäminen huoneeseensa on luonteeltaan lastensuojelulain 68.1 §:n mukaista kiinnipitämistä, josta tulee säännöksen 2 momentin mukaan tehdä kirjallinen selvitys. Siksi kasvatuksellinen huoneeseen ohjaaminen tulisi tehdä suullisesti eikä lapseen fyysisesti kajoamalla. Mikäli lasta pyydetään rauhoittumaan huoneessaan, on tärkeää muistaa, että toimenpide voi pitkään kestäessään vastata luonteeltaan lastensuojelulain 70 §:n mukaista eristämistä, mikäli lapsen sosiaaliset yhteydet muihin estetään ja hänen poistumista huoneestaan valvotaan intensiivisesti. (AOA 31.12.2010 dnro 4138/2/09.) Oikeuskirjallisuudessa on katsottu, että lapsen eristäminen voi tapahtua myös tämän omaan huoneeseen. Eristämistä ei voida käyttää kasvatuksellisiin perusteisiin.¹⁶² Eristämisestä ei ole kyse silloin, kun lasta pyydetään lyhytaikaisesti rauhoittumaan huoneessaan ja tänä aikana hänen poistumista huoneesta valvotaan.¹⁶³ Erityistä merkitystä tilanteessa on toimenpiteen kestolla.

*Laitos 4: ”Jos nuoren **käytös on sopimatonta ja häiritsevää**, yritetään tilanne korjata aina ensisijaisesti kasvatust keskustelulla. Jos se ei auta, voidaan hänet ohjata omaan huoneeseensa rauhoittumaan pieneksi hetkeksi.”*

Laitos 7: ”Pyrin olemaan kaikille kohtelias, en kiusaa enkä nimittele toisia. -> Ohjaaja voi tarvittaessa siirtää minut omaan huoneeseeni miettimään käytöstäni”

---

¹⁶² Rätty 2015, s. 588.

¹⁶³ Rätty 2015, s. 588.

Lapsen liikkumista saatetaan laitoksissa rajata kasvatuksellisesti myös sairastelutapauksissa. Näissä tilanteissa lapsen tulee sairastaa yksikön tiloissa tai joissain tapauksissa omassa huoneessaan. Tällaisella liikkumisen rajaamisella pyritään välttämään muiden lasten ja henkilökunnan saamat tartunnat sekä toisaalta lapsen levon turvaaminen sairastapauksessa. Tällaisessa tapauksessa liikkumisen rajaaminen on selvästi perusteltua lasten hyvän hoidon huolenpidon turvaamiseksi, eikä kyseisissä säännöissä siten näyttäisi olevan tulkinnanvaraisuuksia sillä tavoin, että näitä sääntöjä tulisi tässä eritellä tarkemmin.

Laitosten säännöissä esiintyi jonkin verran liikkumista rajaavia seuraamuksia. Kaikki näistä seuraamuksista eivät suoraan liittyneet rajaamista vastaavan toiminnan, esimerkiksi ulkoilujen, lainsäilyntiin, vaan liikkumista saatetaan rajata kasvatuksellisesti myös muusta syystä. Kuitenkin yhdessä laitoksessa oli otettu tiukka linja siihen, ettei kasvatuksellinen seuraamus saa olla ulkoilukielto, ellei lapsen sopimaton käytös liity ulkoiluun (Laitos 4). Samaisessa laitoksessa oli myös käytäntönä, että lapsi menettää omat menonsa päivän ajaksi, jos hän on koulusta pois ilman pätevää syytä. Lapsen liikkumista rajaaviin seuraamuksiin saattoi eräissä laitoksissa johtaa sovittujen aikataulujen rikkominen, päihtymys ja koulusta lintsaminen. Yksi laitoksista oli kirjannut sääntöihinsä, että sovittujen aikataulujen noudattamatta jättäminen johtaa kuluvan ja seuraavan päivän viettämiseen laitoksen alueella kotikasvatuksellisin seuraamuksin (Laitos 2). Yhdessä laitoksessa tahallisista koulusta myöhästymisistä ja oppitunneilta lintsamisesta saattoi sääntöjen mukaan olla useita seuraamuksia. Lintsamisen johdosta lapsi viettää sääntöjen mukaan koulupäivän ajan huoneessaan ilman puhelinta ja tietokonetta. Lintsamisen tai myöhästymisen mittainen aika vähennetään lapsen ulkoiluista kaksinkertaisena. Tämän lisäksi toistuvan lintsauksen johdosta lasta saatetaan edellyttää viettämään vapaa-aikansa laitoksessa tietyn määräjän tai kunnes lapsi on saavuttanut uudelleen luottamuksen (Laitos 7). Lisäksi samaisen laitoksen säännöissä esiintyy käsite kotiaresti, jonka aikana lapsi saa, samalla tavoin kuin liikkumisvapauden rajoittamisen aikana, osallistua laitoksen harrastuksiin ohjaajan seurassa, mikäli se on hänen käyttäytymisensä puolesta mahdollista. Seuraamus jatkuu sääntöjen mukaan siihen asti, kunnes lapsi on saavuttanut aikuisen luottamuksen. Kotiarestin sisältöä tai merkitystä ei avata säännöissä tämän tarkemmin, joten epäselväksi jää, millä tavoin kotiaresti eroaa liikku-

misvapauden rajoittamisesta ja kuinka pitkälle tai kauan lapsen liikkumista tuollaisessa tapauksessa saatetaan rajoittaa. Uhkana voi olla myös se, että tämänkaltainen sääntö johtaa lapsen liikkumisen mielivaltaiseen tai suhteellisuusperiaatteen vastaiseen rajoittamiseen.

Laitos 7: ”Herään aamulla omatoimisesti, voin pyytää herätysvarmistuksen ohjaajalta. Vastuu aamuhäätämisestä on minulla. Tahallinen ja jatkuva myöhästely katsotaan lintsaukseksi, tällöin vietän koulupäivän aikaa omassa huoneessani ilman puhelinta ja tietokonetta.” ... ”Jos myöhästyn tahallisesti koulusta tai lintsaan oppitunnilta, tämä aika vähennetään kaksinkertaisena ulkoiluistani.” ... ”Jos olen toistuvasti, ilman pätevää todistusta pois oppitunneilta / koulusta (=lintsaus), vietän vapaa-aikani toistaiseksi laitoksessa tietyn määräjän tai kunnes saavutan luottamuksen takaisin”

Liikkumista rajaavien kasvatustoimenpiteiden osalta huomionarvoista on, ettei kasvatuksellisella rajaamisella tai myöskään lastensuojelulain mukaisin rajoitustoimenpitein voida kieltää lapsen perusoikeutena turvattua oikeutta osallistua opetukseen. (PL 16.1 §.) Näin ollen lapsen aikaisempi koululintsaus ei voi johtaa sellaiseen seuraamukseen, jossa lapsen pääsy kouluun evätään ja hän viettää koulupäivän huoneessaan. Lisäksi apulaisoikeusasiamies on todennut ratkaisussaan EOAK 7.2.2018 dnro 356/2018 ja 846/2018, että menettely, jossa kouluaikana tapahtuneet asiat vaikuttavat lapsen vapaa-aikaan sijaishuollossa, ei perustu perusopetuslakiin. Sen sijaan lapsen kasvatuksellista ohjaamista päivärytmin ylläpitämiseen ja aikatauluissa pysymiseen sekä koulunkäynnin tukemista voidaan pitää sijaishuoltoajan tehtävinä. Myös näitä tarkoituksia varten luodut säännöt ovat kuitenkin lapsen pienestäkin laiminlyönnistä tai muusta menettelystä johtuen kaavamaisesti toteutettuna rangaistuksen luonteisia (EOAK 7.2.2018 dnro 356/2018 ja 846/2018). Siten kaavamaisesti toteutettuna sääntö lapsen ulkoilujen vähentämisestä lintsauksen johdosta ei vaikuta suhteellisuusperiaatteen mukaiselta ja voi myös olla ongelmallinen perusopetuslain näkökulmasta. Kuten apulaisoikeusasiamies toteaa edellä esitetyssä ratkaisussaan, hyvään lasta kunnioittavaan kasvatukseen luettavat säännöt ovat oikeassa suhteessa tavoitteeseensa eivätkä nämä ole liiallisia tai mielivaltaisia. Kysymys on valinnoista, joita voidaan pitää perusteltuina lapsen yksilöllisen ja tarpeenmukaisen sijaishuollon järjestämiseksi.

4.3.3 Puhelimen käyttö ja muu yhteydenpito

Puhelimeen ja yhteydenpitoon liittyvät säännöt jakautuivat seuraaviin kokonaisuuksiin:

- Puhelimen käytön rajoitukset (oma puhelin, laitoksen puhelin)
- Kotiharjoittelut vanhempien tai muiden läheisten luona
- Vierailut yksikössä
- Seurustelusuhteet

Kaikissa kahdeksassa laitoksessa oli puhelimen käyttöä koskevia sääntöjä. Viidessä laitoksessa puhelinta ei ollut lapsella yöllä käytössä, vaan tämä tuotiin henkilökunnan toimistoon säilytettäväksi. Muissa laitoksissa vastaavaa sääntöä ei ollut, mutta näidenkin laitosten osalta säännöissä oli mainintoja siitä, että puhelimen käyttöä yöaikaan voidaan rajoittaa, jos yöunen turvaamiseksi on tarvetta. Puhelimen saaminen aamulla takaisin lapsen käyttöön edellytti kolmessa laitoksessa sitä, että aamutoimet oli tehty, huone oli siisti tai ainakin sänky oli pedattu (Laitos 4, 6, 8). Lisäksi viidessä laitoksessa puhelimen käyttöön oli asetettu rajoituksia ruokailujen ja yhteisen toiminnan ajaksi. Puhelimen käyttöä voidaan rajoittaa kasvatuksellisesti hyväksyttävällä tavalla, mutta yleistä matkapuhelimien käyttökieltoa laitos ei kuitenkaan voi asettaa. Esimerkiksi yöajan ja yhteisten toimintojen rauhoittaminen puhelimen käyttökiellolla on kasvatuksellinen toimenpide, eikä edellytä rajoitustoimenpidepäätöksen tekemistä. (EOAK 30.6.2016 dnro 1002/2016). Yleisiä käyttökieltoja ei löytynyt yhdestäkään tutkimukseen kirjalliset sääntönsä toimittaneista laitoksista. Kuten todettua, osa laitoksista on säännöillään kieltänyt puhelimen käytön yön ajaksi kaikilta lapsilta ja joissain laitoksissa vastaava rajaaminen tehdään vasta silloin, kun se on tarpeellista lapsen yöunen turvaamiseksi. Varsinaisesti kummassakaan toimintatavassa ei ole huomautettavaa. Kuitenkin myös puhelimen käytön osalta yksilöllistä harkintaa tulisi voida tehdä tarvittaessa lapsen iän ja kehitystason mukaan silloin, kun puhelimen käytöstä ei voida todeta olevan lapsen hoidon, kasvun ja kehityksen kannalta haittaa.

Laitos 4: ”Puhelimen saa käyttöön aamuisin kun aamupala on syöty, hampaat pesty ja huone siistissä kunnossa. Puhelin palautetaan ennen nukkumaan menoa.”

Yhdessä laitoksessa puhelimen häiritsevä käyttö, sekä sovittujen sääntöjen rikkominen johti puhelimen viikon mittaiseen takavarikointiin. (Laitos 5.) Laitoksen sääntöjen mukaan lapsella on kuitenkin tällöin mahdollisuus pitää yhteyttä läheisiinsä laitoksen puhelimella. Tällainen sääntö voi olla luonteeltaan suhteellisuusperiaatteen vastainen, etenkin silloin kun sääntöä toteutetaan

kategorisesti aina tällaisenaan suhteuttamatta seuraamusta lapsen sääntöjen laiminlyömisestä tai häiritsevän käytön vakavuuteen. Apulaisoikeusasiamies on todennut, että kasvatukselliset säännöt voivat olla luonteeltaan rangaistuksenomaisia, mikäli niitä toteutetaan kaavamaisesti lapsen pienestäkin laiminlyönnistä. Kasvatukselliset rajat eivät saa mennä pidemmälle tai kestää pidempään kuin on välttämätöntä niiden hyväksyttävän tavoitteen toteuttamiseksi. (EOAK 7.2.2018 dnro 356/2018 ja 846/2018.) Lapsen oman puhelimen takavarikoiminen viikoksi voi tosiasiallisesti vaikuttaa tämän yhteydenpidon toteuttamisen aikoihin ja tapoihin huolimatta siitä, että lapsella on mahdollisuus käyttää yksikön puhelinta soittoihin. Lapsi ei voi tällöin pitää yhteyttä kaikilla nykyajan yhteydenpitotavoilla ja toisaalta soittaminen edellyttää mainitussa tilanteessa lupaa henkilökunnalta. Yhteydenpidon rajoittamista koskeva päätös on tehtävä mainitussa tilanteessa, mikäli asianosaiset ovat tyytymättömiä yhteydenpitotapoihin tai aikoihin. Lastensuojelulain esitöissä on todettu, että vaikka ensisijaisesti lapsen ja hänen läheistensä välisestä yhteydenpidosta tulee sopia asiakassuunnitelmassa, on yhteydenpidon rajoittamisesta tehtävä valituskelpoinen hallintopäätös aina, kun asianosaisten kesken syntyy vähäisintäkin erimielisyyttä yhteydenpidon toteuttamisen määrästä tai toteuttamistavasta.¹⁶⁴

Laitos 5: ”Puhelimen häiritsevästä käytöstä, sekä sovittujen sääntöjen rikkomisesta oma puhelin otetaan talteen viikoksi toimistoon. Tällöin nuorella on mahdollisuus käyttää talon puhelinta soittoihin.”

Laitoksen puhelin oli lasten käytettävissä sääntöjen mukaan neljässä yksikössä (Laitos 3, 4, 5, 7). Laitoksen puhelimella turvataan lapsille mahdollisuus olla yhteydessä läheisiinsä myös silloin, kuin omien puhelinten käyttöä on kasvatuksellisesti rajattu. Toisaalta laitoksen puhelimella voidaan turvata lapsen mahdollisuus yhteydenpitoon myös esimerkiksi silloin, kuin lapsella ei muusta syystä ole omaa puhelinta käytössään. Laitoksen puhelimen osalta säännöissä ei ollut huomionarvoista. Mahdollisuus olla yhteydessä läheisiin ihmisiin ja omaan sosiaalityöntekijään osaston puhelimesta on turvattu monessa laitoksessa. Tämä vastaa erinomaisesti lastensuojelulain tavoitteita sekä lapsen läheisten suhteiden ylläpitämisen tukemisessa että lapsen yh-

---

¹⁶⁴ HE 225/2004 vp, s. 74.

teydenpidossa sosiaalityöntekijäänsä. Puhelinyhteydenpidon lisäksi lapsella on lastensuojelulain 53.2 §:n mukaan oikeus tavata riittävän usein sosiaalityöntekijäänsä henkilökohtaisesti ilman muiden läsnäoloa. Puhelinyhteyden mahdollistaminen tämän ohella auttaa ylläpitämään ja vahvistamaan lapsen ja hänen asioistaan vastaavan sosiaalityöntekijän välistä suhdetta. Tässä yhteydessä on kuitenkin todettava, että laitoksen puhelimen käyttö ei saa tarkoittaa sitä, että henkilökunta kuuntelee lapsen puheluita. Lapsen puheluiden kuunteleminen edellyttää aina yhteydenpidon rajoittamista koskevaa päätöstä. (EOAK 30.6.2016 dnro 1002/2016.)

Puhelimen käyttöä koskeviin sääntöihin oli kahdessa laitoksessa lisätty kielto valokuvata tai videoida muita lapsia tai laitoksen henkilökuntaa. (Laitos 4, 7.) Säännöllä pyritään mitä ilmeisimmin lasten yksityisyyden (PL 10 §) ja salassa pidettävien tietojen (asiakaslaki 14–15 §.) turvaamiseen. Jo lastensuojelun asiakkuus itsessään on salassa pidettävä tieto, minkä vuoksi lasten valokuvaaminen tai videokuvaaminen laitoksessa voi herkästi johtaa tällaisen tiedon leviämiseen ilman asianosaisen suostumusta. Toisaalta perustuslain 12 §:ssä turvattuun sananvapauteen lukeutuu myös valokuvaaminen. Kategorinen ja ehdoton valokuvaamiskielto vaikuttaa siis säännösten valossa suhteettomalta. Henkilön valokuvaaminen ja videoiminen on rikoslain 24 luvun 6 §:n (531/2000) mukaan kiellettyä ja rangaistavaa, kun se tapahtuu *oikeudettomasti* kotirauhan suojaamassa paikassa, käymälässä, pukeutumistilassa tai muussa vastaavassa paikassa tai yleisöltä suljetussa saman luvun 3 §:ssä tarkoitettulla alueella. Näitä mainitun 3 §:n tarkoittamia alueita ovat esimerkiksi virastot, liikehuoneistot, toimistot ja muut vastaavat huoneistot, rakennukset ja piha-alueet, joilla liikkuminen on asianomaisen viranomaisen päätöksellä kielletty. Lastensuojelulaitosta ja sen piha-aluetta voidaan pitää tämänkaltaisen julkisrauhan piiriin kuuluvana tilana, jossa oikeudeton henkilön kuvaaminen on rangaistavaa. Sen sijaan lastensuojelulaitoksessa oleskelevan henkilön kuvaamista tämän suostumuksella ja loukkaamatta tämän yksityisyyttä ei voida pitää kiellettynä, kuten ei myöskään tyhjien tilojen kuvaamista.

EOAK 10.3.2008 dnro 3447/4/05: Apulaisoikeusasiamies on ottanut kantaa terveyskeskuksessa valokuvaukseen ja on todennut, että ollakseen rangaistavaa, tulisi salakatselun, eli teknisellä laitteella katselemisen tai kuvaamisen, tapahtua oikeudettomasti. Katselu tai kuvaaminen teknisellä laitteella ei olisi oikeudetonta esimerkiksi silloin, kun siihen on saatu tarkkailtavan suostumus. Oikeudetonta ei myöskään olisi katselu tai kuvaaminen, jota sen vakiintuneisuuden vuoksi ei yleensä koeta yksityisyyttä loukkaavana ja johon ihmiset

osaavat varautua. Lisäksi salakatselun kohteena tulee olla jokin henkilö. Tämän vuoksi pelkän tyhjän tilan taikka eläinten, esineiden, rakennusten tai muun ympäristön kuvaaminen ei ole salakatseluna rangaistavaa. Rangaistavan teon kohteena olevan henkilön olisi oleskeltava tiettyssä, rikoslain 24 luvun 6 §:n tarkoittamassa paikassa. Julkisrauhan piiriin kuuluvilla alueilla edellytetään lisäksi, että kyseiset paikat ovat yleisöltä suljettuja ja kuvaaminen tapahtuu yksityisyyttä loukaten. Yleisöltä suljetulla paikalla tarkoitetaan paikkaa, johon yleisöllä ei ole pääsyä. Tarkoituksena on ensinnäkin suojata yksityisyyttä tilanteissa ja paikoissa, joissa oleskelua ihmiset pitävät yksityiselämäänsä kuuluvana tai eri syistä arkaluonteisena. Tällaisina on mainittu yleisöltä suljetut kokoukset ja oleskelu sairaalassa tai muussa hoitolaitoksessa. Toiseksi tarkoituksena on suojata muun muassa virastoissa ja toimistoissa työskentelevien rauhaa ja yksityisyyttä sellaisissa paikoissa, joihin yleisöllä ei ole pääsyä.

Laitos 7: ”Kamerakännykällä ei saa kuvata toisia. Jos käytän kännykkääni sopimuksen vastaisesti, voi ohjaaja takavarikoida puhelimeni määräjäksi.”

Kotona käymisestä ja niin sanotuista kotiharjoittelusta oli kirjattuja sääntöjä neljässä laitoksessa (Laitos 3, 4, 5, 7). Kaikissa säännöissä oli maininta siitä, että kotona käyminen sovitaan yksilöllisesti lapsen ja perheen tilanne huomioiden. Yhdessä laitoksessa tehdään lapsen ja hänen vanhempiansa kanssa kotiharjoittelusopimus, johon kirjataan sovittuja asioita (Laitos 5). Säännöissä todetaan, että kotiharjoittelu voidaan keskeyttää, mikäli yhdessä sovittuja asioita ei noudateta. Myös Laitos 7 oli painottanut yhdessä tehtyjen sopimusten ja aikataulujen merkitystä säännöissään. Kotiharjoittelusopimuksella pyritään ilmeisesti sitouttamaan sekä lasta että vanhempia yhdessä sovittuihin asioihin. Kotiharjoittelusopimuksella siten myös varmistetaan, että kaikki osapuolet tietävät, minkälaista käyttäytymistä kotiharjoittelun ajalta odotetaan. Näin ollen käytäntö vaikuttaa perustellulta ja sekä lapsen että huoltajien näkökulmasta johdonmukaiselta toimintatavalta.

Tutkielmaan osallistuneiden laitosten säännöissä ei ollut suoranaisia viitteitä siihen, että sovitut kotiharjoittelut peruuntuisivat esimerkiksi lapsen ei-toivotun käyttäytymisen johdosta. Tällaiset käytännöt ovat kuitenkin olleet yleisiä lastensuojelulaitoksissa. Mainittu toimintatapa on lastensuojelulaitoksissa nähty kasvatuksellisenä seuraamuksena. Jo sovitun kotiharjoittelun peruuttaminen tai siirtäminen vaikuttaa kuitenkin tosiasiaassa lapsen yhteydenpitoon. Samalla kotiharjoittelun peruuttaminen voi usein vaikuttaa myös lapsen liikkumisvapauteen. Jos lapsen liikku-

misvapautta on rajoitettu ja samalla rajoitetaan lapsen oikeutta aiemmin sovittuun yhteydenpitoon, tulee asiassa erikseen arvioida sekä edellytykset liikkumisvapauden rajoittamista että yhteydenpidon rajoittamista koskevan päätöksen tekemiselle. Tästä syystä sellaiset kasvatukselliset seuraamukset, jotka kohdistuvat lapsen ja tämän läheisten kanssa jo sovittuihin tapaamisiin, voivat olla ongelmallisia. Lapsen yhteydenpidosta sovitaan asiakassuunnitelmassa, joten mikäli yhteydenpitoa ei voida toteuttaa sillä tavoin kuin asiakassuunnitelmaan on kirjattu, on usein aihetta arvioida, onko kyseessä lastensuojelulain 62 §:n mukainen yhteydenpidon rajoittaminen. Myös kotiharjoitteluiden järjestämistä koskettavat muut tiukat säännöt tai aikataulut voivat olla ongelmallisia, sillä lastensuojelun tavoitteena on tukea lapsen yhteydenpitoa ja perheen jälleen yhdistämistä. (LSL 54.2 § ja 30.3 §.) Mikäli laitoksessa on säännönmukaisia käytäntöjä siitä, kuinka usein lapsi voi käydä vanhempiensa luona, ei yhteydenpidosta ensisijaisesti sovita lapsen ja hänen läheistensä kanssa sillä tavoin kuin lastensuojelulain 30.3 §:ssä edellytetään.

Laitos 3: ”Lomien edellytyksenä on riittävä luottamus ja realistinen oletus lomien onnistumisesta. Keskimäärin nuorten lomat pyörivät (alkuvaiheen jälkeen) rytmillä joka toinen viikonloppu lomilla. Jokaisen nuoren ja perheen yksilöllinen tilanne ja voimavarat huomioiden.”

Kuudessa laitossyksikössä oli sääntöjä tai aikatauluja koskien yksiköissä vierailua. Vain yhdessä näistä laitoksista vierailut oli rajattu koskettamaan ainoastaan vanhempia ja sukulaisia (Laitos 7), muissa laitoksissa vierailua koskevia ohjeita oli myös lapsen ystäviä koskien. Peruseriaatteena kaikissa laitoksissa oli, että jokainen vierailu sovitaan etukäteen. Tämä on lastensuojelulaitoksen arjen toteuttamisen vuoksi perusteltu lähtökohta. Kolme laitosta oli kirjannut sääntöihinsä erillisiä vierailuaikoja (Laitos 6, 7, 8). Kahdessa laitoksessa vierailut oli kielletty laitoksen yhteisenä siivouspäivänä (Laitos 6, 8). Vierailuun saattoi liittyä säännöissä ohjeita siitä, missä laitoksen tiloissa kaverivierailijat voivat oleskella. Esimerkiksi Laitos 2 oli kirjannut sääntöihinsä, että lapsi ja tämän ystävät voivat oleskella laitoksen yleisissä tiloissa, mutta lapsen huoneessa ollessaan ovea on pidettävä auki. Säännöllä halutaan ilmeisesti turvata yksikön arkea ja valvoa tilannetta mahdollisten epäasiallisuuksien välttämiseksi. Mainittua sääntöä ei kuitenkaan voitaisi pitää hyväksyttävänä, mikäli sitä sovellettaisiin myös lapsen huoltajiin ja sukulaisiin. Lapsella tulee olla mahdollisuus viettää läheistensä kanssa aikaa ilman muiden läsnäoloa

tai valvontaa, ellei yhteydenpidon rajoittamiseen ole lastensuojelulain 62 §:n mukaisia edellytyksiä.

Laitos 2: ”Kaverit voivat etukäteen sovitusti vieraillla talossa. Vierailut sovitaan työntekijän kanssa etukäteen. Nuorten kaverit voivat viettää aikaa yhteisissä tiloissa ja nuoren huoneessa oven tulee olla auki. Kavereiden on poistuttava iltapalaan mennessä.”

Laitos 8: ”Kaverivierailut arkisin kello 17:00-19:00. Poikkeuksena torstai jolloin yksikkö rauhoitetaan siivousta varten. Sovitaan etukäteen ohjaajien kanssa. Ohjaajat antavat luvan, jos se on mahdollista. Vierailut koskevat laitoksen aluetta, eli sisällä ja ulkona. Huoneiden ovia pidetään tällöin auki, kun kaveri kylässä.”

Kaksi laitosta oli ilmoittanut säännöissään, että lasten väliset seurustelusuhteet ovat kiellettyjä (Laitos 3, 7). Lisäksi kaksi laitoksista oli säännöissään rajannut tyttöjen ja poikien keskinäistä oleskelua lasten omissa huoneissa (Laitos 2, 7). Toisessa näistä laitoksista oli kielletty tyttöjen ja poikien ajanvietto henkilökohtaisissa huoneissa kokonaan ja toisessa yksikössä huoneen ovi oli mainitussa tilanteessa pidettävä auki. Seurustelua ja yhteistä ajanviettoa koskevat kiellot voivat olla luonteeltaan ongelmallisia. Valvira on todennut sijaishuollossa asuvien lasten itsemääräämisoikeuden toteutumista koskevassa ohjeessa, että lapsella on oikeus saada ylläpitää hänelle tärkeitä sosiaalisia suhteita, mutta samanaikaisesti häntä on suojeltava kaikelta mahdolliselta seksuaalisen itsemääräämisoikeuden loukkaamiselta ja seksuaaliselta hyväksikäytöltä. Täysi-ikäisyyttä lähestyvän teini-ikäisen lapsen elämään kuuluvat luonnollisena osana myös seurustelusuhteet. Vaikka tyttöjen ja poikien keskinäisen kanssakäynnin rajoittamisella pyritään ensisijaisesti suojaamaan ja turvaamaan lapsen seksuaalista itsemääräämistä, ei tyttöjen ja poikien keskinäisen kanssakäymisen rajoittaminen kokonaan tai yleinen säännöissä asetettu kieltä oleskella eri sukupuolta olevan lapsen huoneessa ole hyväksyttävä. Sen sijaan velvoite pitää ovea auki, mikäli huoneessa on useampia lapsia, mahdollistaa tilanteisiin liittyvien mahdollisten epäasiallisuuksien valvomisen. Laitoksessa tulee olla tarpeisiin mitoitettu määrä henkilöstöä. Hen-

kilöstöön liittyvät tekijät eivät voi aiheuttaa rajoituksia lasten arkeen tai sosiaaliseen kanssakäymiseen, joten tällaista kieltoa oleskella toista sukupuolta olevien henkilöiden kanssa ei myöskään voida perustella henkilökunnan puutteella ja siitä johtuvilla valvonnan haasteilla.¹⁶⁵

Laitos 3: *”Nuorten väliset seurustelu- ja seksisuhteet ovat kiellettyjä. Ollaan kavereita noudattaen ”sisarusparvi” tai ”joukkuehenki” periaatteita.”*

Laitos 7: *”Lapset eivät saa oleskella toistensa huoneissa ilman ohjaajan lupaa. **Tytöt ja pojat eivät vietä aikaansa toisten huoneissa.** Yleiset tilat ovat yhdessä oloa varten.”*

4.3.4 Henkilökohtainen omaisuus ja yksityisyys

Lasten henkilökohtaiseen omaisuuteen ja yksityisyyteen liittyvä säännöt linkittyivät seuraaviin aihealueisiin:

- Kielletyt esineet
- Omaisuuden käyttäminen, lainaaminen ja myyminen
- Käyttövarojen maksutapa ja -aikataulut ja käyttövaroihin kohdistuvat seuraamukset
- Lasten omat huoneet ja niissä vierailu / lapsen yksityisyys

Kolmessa laitoksessa (Laitos 2, 3, 4) oli sääntöjä koskien kiellettyjä esineitä tai tavaroita. Kiellot koskivat turvallisuutta vaarantavia välineitä tai sellaisia välineitä, joiden hallussapito tai käyttö ei ole sallittua alaikäiselle. Tällaisia olivat esimerkiksi teräaseet tai K18 merkityt elokuvat ja pelit. Tämän lisäksi yhdessä laitoksessa oli sääntö, jonka mukaan aatteiden ja ideologioiden julistaminen tai julki tuominen on kiellettyä (Laitos 3) ja tähän kieltoon lukeutuivat myös aatteellisesti tai muulla tavoin provosoivat vaatteet ja asusteet. Kielletyt esineet viedään yksikön sääntöjen mukaan ensi tilassa pois laitoksesta tai vaihtoehtoisesti sovitaan niiden säilytyksestä sijoituksen ajan nuorelle merkityssä laatikossa takavarikossa.

---

¹⁶⁵ *Valvira Ohje 3/2013, dnro 1731/05.00.00.01/2013, 15.3.2013, s. 5.*

Vaikka lapsen omaan ulkonäköön ja siten myös pukeutumiseen liittyvän sallitun ja kielletyn kasvatukseen rajanvedossa korostuu henkilön laaja itsemääräämisoikeus¹⁶⁶, eivät viimeksi mainitut kiellot välttämättä ole perusteettomia, mikäli ne perustuvat yksilö- ja tapauskohtaiseen harkintaan siitä, onko mainitun vaateen tai asusteen käyttö tarpeellista kieltää. Vaikeaa on arvioida sitä, millaisina mainitussa laitoksessa pidetään aatteellisesti provosoivia vaatteita ja esineitä. Mikäli tämän provosoivan viestinnän tulkinnassa ajaututaan liian pitkälle, voi hyvin olla kyse lapsen itsemääräämisoikeutta loukkaavasta säännöstä. Kuten apulaisoikeusasiamies toteaa ratkaisussaan AOA 24.5.2012 dnro 1001/3/12, on tällaisten kasvatuksellisten sääntöjen kohdalla kyse ensisijaisesti siitä, edistävätkö säännöt laitoksen, kyseessä olevan lapsen tai muiden lasten turvallisuutta ja ovatko kiellot välttämättömiä. Apulaisoikeusasiamies korostaa ratkaisussaan, että pukeutumista ja ulkonäköä koskevat määräykset ovat hyväksyttäviä ainoastaan silloin, kun ne perustuvat yksilölliseen arviointiin ja ne ovat välttämättömiä lapsen sijaishuollon järjestämiseksi. Laitoksen säännöillä ei voida puuttua lapsen itsemääräämisoikeuteen enempää, kuin on välttämätöntä hyväksyttävän tavoitteen toteutumiseksi.

Laitos 3: ”Aatteiden ja ideologioiden julistaminen on kiellettyä. Huomiota kiinnitetään kaikenlaiseen provosoivaan viestintään (vaatteet, asusteet, musiikki, jne.) Asiasta käydään ohjaavaa keskustelua ja sopimattomat vaatteet ja esineet tms. viedään ensi tilassa pois laitoksesta tai sovitaan niiden säilytyksestä laitoksessa oloajan ns. takavarikkovarastossa ko. nuorelle merkityssä laatikossa.”

Kolmessa laitoksessa oli kieltoja koskien omaisuuden lainaamista, myymistä tai käyttämistä (Laitos 3, 5, 7). Kielloilla haluttiin mitä ilmeisimmin turvata lasten henkilökohtaista omaisuutta ja toisaalta korostaa, ettei laitoksella ole vastuuta esimerkiksi toiselle lapselle lainatun omaisuuden rikkoutumisesta tai katoamisesta. Lisäksi kieltojen tavoitteena voi olla opettaa lapselle, että omasta omaisuudestaan on syytä pitää huolta. Säännöt oli laitoksissa kirjoitettu erilaisiin muotoihin. Yhdessä laitoksista oli kielletty ainoastaan rahan tai arvokkaan omaisuuden lainaaminen (Laitos 7). Kahdessa muussa laitoksessa kaupankäynti, uhkapelaaminen tai lainaaminen oli lähtökohtaisesti kiellettyä ja säännöissä oli korostettu, että lapsi on itse vastuussa esineistään ja

---

¹⁶⁶ Valvira 2013, s. 16.

niiden sääntöjenvastaisessa käytössä syntyneistä vahingoista (Laitos 3, 5). Tällä tarkoitettiin sitä, etteivät ohjaajat ole velvollisia valvomaan esimerkiksi vahingon takaisinmaksua.

Yhdessäkään laitoksessa ei oltu asetettu lapsille sanktioita esimerkiksi tavaroiden lainaamisesta kavereille. Huomioitavaa on, että myös lapsella on perusoikeutenaan (PL 15 §) laaja oikeus määrätä omaisuudestaan. Lapselle on kuitenkin aiheellista tämän hoidon ja kasvatuksen näkökulmasta opastaa, millaisia riskejä mainittuun käytökseen voi liittyä. Uhkapelaamisen, kaupan käynnin ja vedonlyönnin kieltäminen ovat lapsen iän ja kehitystason vuoksi perusteltuja sääntöjä. Lisäksi lapsen kasvattaminen ymmärtämään omaisuuden lainaamiseen ja myymiseen liittyvät riskit on myös perusteltua. Laitoksella ei ole vastuuta korvata tällä tavoin rikkoutuneita tai kadonneita tavaroita lapsille, vaan vahingonkorvausvelvollisuus on sillä henkilöllä, joka on aiheuttanut omaisuuden vahingon. (vahingonkorvauslaki 2:1 §.) Hoidon ja kasvatuksen näkökulmasta henkilöstöllä lienee kuitenkin velvollisuus auttaa ja olla tukena lapselle, mikäli tämä joutuu tilanteeseen, jossa omaisuuden vahinkoa on aiheellista selvittää.

Laitos 5: ”Rahojen lainaamista ei suositella. Mikäli nuoret lainaavat rahaa toisilleen, selvittävät he myös itse velkansa. Ohjaavat eivät huolehdi velkojen takaisinmaksun valvomisesta.”

Pelikonsoleiden ja tietokoneiden käyttöä oli rajoitettu kahta lukuun ottamatta kaikissa tutkielman lastensuojelulaitoksissa. Näissä säännöissä oli määritelty sitä, minkä verran ja mihin aikaan lapsi voi käyttää tietokonetta tai pelikonsoleita. Kahdessa yksikössä oli sääntöjen perusteella käytössään myös laitoksen tarjoama tietokone lasten käyttöä varten (Laitos 2, 4). Kolmessa laitoksessa peliaikaa ja tietokoneen käyttöä oli rajattu ajallisesti kirjallisissa säännöissä todetulla tavalla (Laitos 4, 6, 7) ja muissa yksiköissä laitteiden käyttö perustui yksilölliseen harkintaan, eikä peliaikoja oltu kirjattu yhteisiin sääntöihin. Pelaamiseen ja tietokoneen käyttöön liittyvillä säännöillä pyrittiin selvästi siihen, ettei lasten pelikonsoleiden käyttö hallitsisi heidän päiviään. Tutkielman näkökulmasta näiden sääntöjen osalta ei noussut mainittavaa.

Laitos 8: ”Klo 20 peliaika päättyy (tietokone, pleikkari). Pleikkarin paikka on alakerran olohuoneessa. Sitä ei siirretä yläkertaan. Mikäli useampi nuori haluaa käyttää tietokonetta tai pelikonsolia samana iltana, vuorot jaetaan tasapuolisesti.”

Selvästi ongelmallisimpina tämän teeman säännöistä voidaan pitää käyttövaroihin kohdistuvia sääntöjä ja erityisesti käyttövaroihin kohdistuvia seuraamuksia. Käyttövaroihin liittyviä sääntöjä oli kirjattu neljässä laitousyksikössä (Laitos 2, 5, 7, 8). Kolmessa näistä yksiköistä oli todettu kirjallisesti käyttövarojen maksuaikataulu. Käyttövaroja maksetaan laitoksissa käytänteistä riippuen kerran kuukaudessa tai esimerkiksi viikkorahan tyyppisesti jakaen kuukauden käyttövarat neljään osaan. Käyttövarojen määrä voi riippua lapsen iästä, ja lain edellyttämä summa laskeaan kalenterikuukausittain. (LSL 55.2 §.) Siten käyttövarojen maksu voidaan toteuttaa eri tavoin, esimerkiksi maksamalla koko kuukausittainen käyttövara kerralla joka kuukausi tai jakamalla tämä summa esimerkiksi viikoittain maksettavaksi ”viikkorahaksi”. Näissä säännöissä ei siten voida todeta olevan huomautettavaa. Sen sijaan kahdessa laitousyksikössä käyttörahan saannille oli asetettu edellytyksiä tai vaihtoehtoisesti lapsen käytöksestä johtuvia käyttörahan maksuun liittyviä seuraamuksia (Laitos 7, 8). Lisäksi Laitos 7 oli kirjannut sääntöihinsä, että lapsen tulee tuoda kaikista ostoksistaan kuitti ohjaajalle. Samassa yksikössä oli myös sääntö, että lapsi korvaa aiheuttamansa vahingon aina täysimääräisesti.

Viimeksi mainittuja käyttövarojen maksuun kohdistuvia seuraamuksia tai vahingonkorvausta koskevia sääntöjä ei voida pitää hyväksyttävänä. Lastensuojelulain 55.3 §:n mukaan lapsella on oikeus itse päättää käyttövarojen käytöstä senkin estämättä, mitä holhustoimesta annetussa laissa säädetään. Näin ollen edes lapsen edunvalvojana toimivalla huoltajalla ei ole oikeutta määrätä varojen käytöstä, vaan lapsi saa käyttövarat yksinomaiseen vallintaansa. Sijaishuoltopaikalla ei ole oikeutta rangaistusluontoisesti vähentää käyttövarojen määrää tai päättää lapsen puolesta käyttövarojen käytöstä.¹⁶⁷ Apulaisoikeusasiamies on ratkaisussaan AOA 10.10.2012 dnro 3572/4/11 todennut, että mikäli lapselle on päätetty maksaa laissa säädettyä vähimmäismäärää suurempi summa käyttövaroina, on näiden varojen käyttäminen koko summan osalta yhtä lailla lapsen päätettävissä lastensuojelulain tarkoittamalla tavalla. Koska lapsella on oikeus itse päättää käyttövarojensa käytöstä, ei lastensuojelulaitoksella ole myöskään oikeutta valvoa, esimerkiksi kuitteja keräämällä sitä, mihin lapsi varansa käyttää.

---

¹⁶⁷ HE 252/2006 vp, s. 181.

Apulaisoikeusasiamiehen kannanoton perusteella voitaisiin siten pitää ongelmallisena myös sitä, että lapselle sovitusti viikoittain maksettavaa käyttövaraa siirretään maksettavaksi seuraamuksena myöhemmin. Mikäli viikkorahan maksu jätetään seuraamusluontoisesti tekemättä, ei tämä välttämättä tarkoita sitä, etteikö lapsi saa lain mukaista kuukausittaista käyttövaraansa ajallaan. Riskinä kuitenkin on, että rangaistusluontoinen käyttövarojen ”pimittäminen” johtaa toistuvasti käytettynä lapsen subjektiivisen oikeuden loukkaukseen. Käyttövaroihin kohdistuva kasvatuksellinen seuraamus on lähtökohtaisesti lain tarkoituksen kannalta problemaattinen. Viikkorahan maksun siirtäminen tuonnemmas vaikuttaa eittämättä lapsen mahdollisuuksiin käyttää varojaan suunnitteleamalla tavalla. Kuten lastensuojelulain esitöissä todetaan, käyttövarojen tarkoituksena on opettaa lapselle tai nuorelle itsenäistä rahankäyttöä, johon edes lapsen edunvalvojana toimivalla huoltajalla ei ole oikeutta puuttua.¹⁶⁸

Sellainen sääntö, jonka mukaan lapsen tulee aina korvata aiheuttamansa vahingot täysimääräisesti, ei perustu lakiin, eikä sitä voida pitää hyväksyttävänä. Vahingonkorvauslain 2 luvun 1 §:n mukaan se, joka tahallisesti tai tuottamuksesta aiheuttaa vahingon, on velvollinen sen korvaamaan. Mainitun luvun 2 §:n mukaan silloin, kun vahingon aiheuttaja alaikäinen, on hän velvollinen korvaamaan vahingosta sellaisen määrän, joka hänen ikäänsä ja kehitystasoonsa, teon laatuun, vahingon aiheuttajan ja vahingon kärsineen varallisuusoloihin sekä muihin olosuhteisiin nähden katsotaan kohtuulliseksi. Siten alle 18-vuotias lapsi ei ole aina velvollinen korvaamaan vahinkoa täysimääräisesti, vaan korvaus on suhteutettava edellä mainittuihin tekijöihin nähden kohtuulliseksi.¹⁶⁹

Laitos 7: ”Viikkosiivouspäivä on maanantaisin, viikkorahan saannin edellytys on huoneen siisteys. (...) Viikkoraha maksetaan minulle maanantaisin takautuvasti edelliseltä viikolta. Viikkorahan edellytys on, että olen huolehtinut sovituista tehtävistä. Voin saada kuukaudessa 8 € ahkeruusrahaa tekemällä pieniä kotitöitä ohjaajien apuna. Käytetystä rahasta tuon aina kuitenkin ohjaajille. (...) Käsittelen yhteisiä tavaroita ja omaisuutta hyvin

¹⁶⁸ HE 252/2006 vp, s. 180-181.

¹⁶⁹ Luvussa 2.3.4 tarkemmin alaikäisen aiheuttaman vahingon korvaamisesta ja korvauksen sopimisesta sijaishuollossa.

ja vien ne aina niiden omille paikoille. -> Korvaan aiheuttamani vahingot täysimääräisesti”

Laitos 8: ”Mahdollinen siivouspäivä ja viikkoraha siirtyvät päivään, jolloin nuori terveytensä osalta pystyy ne hoitamaan.”

Nuoren omaan henkilökohtaiseen huoneeseen ja tämän yksityisyyteen liittyviä sääntöjä oli kuudessa yksikössä. Pääosin säännöt korostivat lapsen henkilökohtaisen huoneen yksityisyyttä ja tämän yksityisyyden kunnioittamista. Kaikissa laitousyksiköissä lapsen yksityisyyttä ja oikeutta omaan rauhaan oli korostettu toteamalla, ettei toisten huoneisiin saa mennä ilman lupaa. Osassa laitoksista huoneisiin meno edellytti lisäksi ohjaajan lupaa tai tämä oli täysin kiellettyä.¹⁷⁰ Yhdessä yksikössä oli käytäntö, jonka mukaan ohjaaja siivoaa lapsen huoneen, mikäli lapsi ei itse tätä siivouspäivänä tee. Toimintatapa vaikuttaa lapsen yksityisyydensuojan ja lastensuojelulain 67 §:n mukaisen omaisuuden ja lähetysten tarkastamisen valossa ongelmalliselta. Apulaisoikeusasiamies on esimerkiksi lastensuojelulaitoksen kameravalvontaa koskevassa ratkaisussa AOA 31.12.2010 dnro 4138/2/09 todennut, että lapsen oma henkilökohtainen huone on lastensuojelulaitoksessa asuvalle lapselle paikka, jota voidaan pitää lapsen yksityiselämän suojan ja kotirauhan piiriin kuuluvana alueena. Lastensuojelulain 67 §:n 2 momentissa on säädetty niistä edellytyksistä, joiden vallitessa lapsen henkilökohtaisessa käytössä olevat tilat voidaan tarkastaa. Säännöksen perusteluissa on viitattu nimenomaan kotirauhan suojaan, joka kuuluu perustuslain 10 §:n mukaisen yksityiselämän suojan piiriin. Kotirauhan piiriin on mahdollista ulottaa vain laissa säädettyjä toimenpiteitä.¹⁷¹ Valviran näkemys on, ettei lapsen henkilökohtainen huone kuulu kotirauhan piiriin, mutta se kuuluu yksityisyyden suojan piiriin.¹⁷² Mikäli ohjaaja siivoaa lapsen huoneen tämän puolesta, on kuitenkin ilmeisen mahdollista, että toimenpide loukkaa lapsen yksityisyyttä. Lapsen henkilökohtaiseen huoneeseen ei voida ulottaa muita kuin laissa säädettyjä toimenpiteitä, jollaisena lapsen viikkosiivouksen toteuttamista ei voida pitää.

Laitos 2: ” Jokainen nuori osallistuu huoneensa siivoukseen, mikäli nuori ei siivoa huonettaan siivouspäivinä, ohjaaja tekee sen.”

---

¹⁷⁰ Tätä asiaa käsitelty aiemmin luvussa 4.3.3.

¹⁷¹ HE 225/2004 vp, s. 94.

¹⁷² Valvira 2013, s. 15.

4.3.5 Käytöstavat ja yhteiset aikataulut

Käytöstavat ja yhteiset aikataulut muodostivat aineiston viimeisen teeman. Näitä sääntöjä oli runsaasti. Teemaan sisältyvät säännöt koostuivat seuraavista kokonaisuuksista:

- Kielenkäyttö ja käytöstavat
- Siivous ja siisteyden ylläpito
- Vaatetus ja ulkonäkö
- Yhteisöllisyys ja osallistuminen
- Ruokailu

Vaadittuihin käytöstapoihin ja kielenkäyttöön liittyviä kirjallisia ohjeita oli yhtä lukuun ottamatta (Laitos 8) kaikissa laitoksissa. Säännöt koskettivat tavanomaisia yhteiskunnassa odotettuja käytöstapoja. Näitä olivat esimerkiksi aikataulujen noudattamista, asiallista kielenkäyttöä, kohteliaisuutta, muiden kunnioittamista ja kiusaamiskieltoa koskevat säännöt. Pääosin säännöt koskettivat sellaista käyttäytymistä, mikä on laitoksessa kielletty. Neljässä laitoksessa oli tämän lisäksi kirjattu sääntöihin myös kääntöpuolena sellaisia käyttäytymistapoja, joita nuorelta odotetaan ja jotka nähdään yhteisössä myönteisinä (Laitos 3, 4, 5, 6). Yhdessä laitoksessa (Laitos 1) oli käytäntönä, että hyvästä käytöksestä, arjen sujumisesta ja aikataulujen noudattamisesta lapsilla oli mahdollisuus saada viikoittain tavoitepalkkio, joka on sovittu kunkin lapsen omaohjaajan kanssa. Käyttäytymiseen liittyvät säännöt olivat yleisluontoisia ja yhteiskunnassa hyviin tapoihin liittyviä selvästi hyväksyttäviä toimintaohjeita, joten niiden käsittely tämän syvemmin ei ole tutkielman näkökulmasta tarpeellista.

Laitos 1: ”Hyvästä käyttäytymisestä, arjen sujumisesta ja aikataulujen noudattamisesta jokaisella on mahdollisuus saada viikoittain oma tavoitepalkkio, joka on sovittu omaohjaajan kanssa”

Seitsemässä laitoksessa oli käytössä yleinen viikoittainen siivouspäivä tai siivouspäiviä. Ainoastaan Laitos 1:llä ei ollut kirjallisesti osoitettua säännöllistä siivouspäivää. Kolmella laitoksista

oli viikoittain kaksi siivouspäivää (Laitos 2, 3, 5). Kahdessa näistä siivouspäivät olivat luonteeltaan erilaisia; toinen päivistä oli tarkoitettu perusteellista siivousta varten ja toinen niin sanottua ylläpitosiivousta varten. Laitos 5 ei ollut tarkentanut siivouspäivien eroja toisiinsa nähden vaan siivouspäiviin kuului ohjeiden mukaan imurointi, moppaus, pölyjen pyyhintä, petivaatteiden vaihto ja muu huoneen järjestely. Kolme yksikköä oli korostanut, että lasten tulee pitää huolta siisteydestä päivittäin, muun muassa petaamalla sängyn ja pitämällä huoneensa järjestyksessä (Laitos 3, 5, 7). Siisteyttä pidetään lastensuojelulaitoksessa sääntöjen perusteella tärkeänä tekijänä ja siihen on annettu paljon ohjeistuksia kirjallisissa kasvatussäännöissä. Siivoamiseen itsessään ei liittynyt sellaisia sääntöjä, jotka olisivat tässä yhteydessä nostettava esille. Sen sijaan siivoamisen laiminlyöntiin saattoi liittyä seuraamuksia, joita ei voida pitää hyväksyttävänä. Näitä on käsitelty edellä luvussa 4.3.4 (käyttövarat ja yksityisyys). Lapsen iästä ja kehitystasosta riippuen jää laitosten harkinnan varaan se, minkä verran osallistumista lapsilta voidaan odottaa siisteyden ylläpitoon. Siisteyden ylläpito ja siivoamisen opettelu on luonnollinen osa kasvatusta, mutta myös tämän vastuun osalta velvoitteiden määrä ja laatu on oltava suhteutettavissa lapsen ikään ja kehitystasoon nähden. Mitä vanhempi lapsi on kyseessä, sitä enemmän vastuuta siisteydestä ja kotitöistä hänelle voidaan ja tulee antaa.

Laitos 6: ”Oman huoneen sekä yleisten tilojen siivoukseen kuuluu lattian imurointi ja moppaus, roskien vienti, maton tamppaaminen sekä pölyjen pyyhintä, linavaatteiden vaihto, tavaroiden ja vaatekaapin järjestäminen. Yhteisten tilojen siisteys kuuluu kaikille ja keskiviikkoisin jokainen siivoaa yhteisiä alueita.”

Laitos 3: ”Jokainen nuori myös huolehtii oman huoneensa siisteydestä päivittäin. Sängyn petaus, vaatteet ja muu irtain asianmukaisesti paikoillaan. Heti aamulla huone siistiksi. Nuori myös opettelee vaatehuoltoa, mm. pesten itse oman pyykkinsä. Siivouspäivänä oman siivouksen jälkeen oleillaan omassa huoneessa, kunnes muutkin ovat saaneet tehtävänsä suoritettua. Näin mahdollistetaan yleisten tilojen siivousrauha. Tiistaisin ja perjantaisin siivouspäivät. Perjantai perusteellisen siivouksen päivä, lattia pyyhitään kostealla. Lakanat vaihdetaan kerran viikossa.”

Vaatetusta ja ulkonäköä koskevia ohjeita ja kieltoja oli kirjattu vain kolmen laitoksen sääntöihin (Laitos 2, 3, 5). Tämä on ymmärrettävää, sillä kynnyksensä puuttua lapsen ulkonäköön tai pukeutumiseen on lapsen itsemääräämisoikeuden vuoksi hyvin korkea ja puuttumisen edellytyksenä on

toimenpiteen välttämättömyys turvallisen sijaishuollon toteutumiseksi. Näissä laitoksissa kiellettyä oli esimerkiksi lävistysten tekeminen itselle tai toiselle, aatteellisesti tai seksuaalisesti provosoiva vaatetus ja ulkovaatteiden käyttäminen sisällä. Lävistysten ottamista vapaa-ajalla ammattilaisten toimesta ei oltu kyseisessä yksikössä suinkaan kielletty, vaan ainoastaan lasten itse tekemät lävistyksiset (Laitos 2). Tätä sääntöä voidaan pitää perusteltuna, sillä itse tehty lävistys on lapsen terveyden kannalta riskialtis. Lisäksi sääntöihin oli kirjattu, että sään mukainen pukeutuminen on muistettava eikä talvikelillä saa kulkea liian vähissä vaatteissa. Tämäkin sääntö on perusteltu lapsen turvallisen ja terveellisen sijaishuollon toteutumiseksi. Laitoksella on velvollisuus puuttua lapsen pukeutumiseen silloin, kun tämä aiheuttaa lapsen turvallisuudelle ja terveydelle riskin. Näin on silloin, kun lapsi on lähdössä ulos pakkassään selvästi liian vähissä vaatteissa. Kokonaisuudessaan mainittujen sääntöjen osalta on kuitenkin korostettava, että pukeutumiskieltojen tulee perustua yksilölliseen ja tapauskohtaiseen harkintaan siitä, mikä on välttämätöntä lapsen turvallisen ja tarkoituksenmukaisen sijaishuollon toteutumiseksi. Lapsen ulkonäköön ja pukeutumiseen ei voida puuttua enempää, kuin on välttämätöntä näiden hyväksyttävien tavoitteiden toteutumiseksi.¹⁷³

Laitos 5: ”Muistettava sään mukainen pukeutuminen, esimerkiksi talvivarusteet talvella, ettei kuljeta liian vähissä vaatteissa.”

Jopa kuusi laitosta oli maininnut käytäntönään säännöllisen yhteisökokouksen, jolla tarkoitettiin sekä lasten että ohjaajien yhteistä kokoontumista. Yhteisön kokoontuessa käsiteltiin muun muassa tulevan viikon ohjelmaa ja menoja tai sovittiin vaikkapa yhteisten tilojen siivousalueita ja ruokalistaa tulevaa viikkoa silmällä pitäen. Yhteisökokouksissa lapset saivat esittää toiveitaan ja ajatuksiaan yhteisestä tekemisestä ja viikko-ohjelmasta tai toisaalta nostaa esille myös muita mieltä askarruttavia keskustelunaiheita. Ainakin kahdessa laitoksessa yhteisökokoukseen osallistuminen viikoittain ja näissä kokouksissa päätetyt yhteiset menot ja ohjelmat olivat sääntöjen mukaan pakollisia (Laitos 4, 7). Yhdellä laitoksista koko ilta oli nimitetty koti-illaksi, jolloin lapsilla ei ollut mahdollisuutta laitoksen ulkopuolisiin menoihin (Laitos 7). Yhteisöpalaverit ja

---

¹⁷³ Ks. luvussa 3.1.2 AOA:n päätös lävistyksiä ja pukeutumista koskevista säännöistä lastensuojelulaitoksessa.

niiden tarkoitus on perusteltu, sillä niillä pyritään turvaamaan lasten osallisuutta yhteisön arkeen. Tämän lisäksi kokouksilla pyritään ilmeisesti luomaan lapsille säännöllisesti tilanne, jossa he voivat matalalla kynnyksellä nostaa esiin muita mieltä askarruttavia asioita. Mikäli laitoksessa on säännöllistä yhteistä toimintaa viikoittain ja tiettyinä päivinä, eikä lapsella ole mahdollisuutta omiin menoihin tai harrastuksiin tuolloin, herää kysymys, kuinka turvataan sellainen lapsen harrastus, joka vaatisi läsnäoloa mainittuna päivänä. Valviran näkemyksen mukaan yleiskielto ei voi olla sellainen peruste, joka estää tosiasiasa lapsen harrastuksen jatkamisen tai uuden harrastuksen aloittamisen. Myös tässä suhteessa yksiköissä on tuotava esiin yksilöllisen harkinnan mahdollisuus.¹⁷⁴

Laitos 2: ”Yksikössä on ennalta laadittu viikko-ohjelma. Maanantai-iltaisina iltapalan yhteydessä pidetään yhteisöpalaveri, jossa tulevan viikon ohjelma ja menot käydään yhdessä läpi. Yhteisöpalaverissa nuoret voivat esittää toiveita viikon ohjelmaan ja omiin menoihin liittyen. Yhteisöhetket pidetään myös tiistaisin ja torstaisin. Nuoret osallistuvat viikko-ohjelmassa suunniteltuun yhteiseen toimintaan ja ryhmiin.”

Kaikilla laitoksilla oli käytössään ainakin joko ruokailuajat tai muita ruokailuun liittyviä sääntöjä. Ruokailuajat rytmittivät päivää normaalin ruokarytmin tapaan. Ruokailuihin osallistuminen oli kirjattu pakolliseksi neljässä yksikössä, eli pöytään tulee sääntöjen mukaan tulla istumaan, vaikka ruoka ei juuri silloin maittäisi. Lisäksi ruokailutapahtumaa kosketti käyttäytymissääntöjä. Esimerkiksi Laitos 3 oli kirjannut sääntöihinsä, että ruokailutapahtumat ovat pääosin hiljaisia, ja niissä rauhoitetaan syömään. Laitos 5 oli kirjannut, että ruokailusta ei tule kiirehtiä muihin puuhiin, vaan ruokailutilanteeseen rauhoitetaan puolen tunnin ajan. Samaisessa yksikössä keittiössä asiointi oli lapsilta kielletty ruokailujen ulkopuolella. Laitos 2:lla oli sääntö, jonka mukaan nuori ei voi omatoimisesti valmistaa lämmintä ruokaa, mikäli hän ei ole ruokailuun paikalla ja asiasta ei ole sovittu erikseen ohjaajan kanssa.

Sijaishuollon järjestämisessä on yleisesti pyrittävä kodinomaisuuteen.¹⁷⁵ Laitosympäristössä kodinomaisuuden järjestäminen voi olla muihin sijaishuoltopaikkoihin nähden vaativampaa,

---

¹⁷⁴ Valvira 2013, s. 18–19.

¹⁷⁵ Valvira 2013, s. 17.

jolloin pyrkimys korostuu. Keittiötä voidaan pitää vahvasti osana kodinomaisuuden muotoutumista ja siten esimerkiksi keittiön ovien lukitsemista ruoka-aikojen ulkopuolella ei voida lähtökohtaisesti pitää hyväksyttävänä käytäntönä. Lukitsemisesta ei ollut mainintoja tutkielmaa osallistuneiden laitosten kirjallisissa säännöissä, mutta keittiössä käyminen oli yhdessä laitoksessa kielletty ruoka-aikojen ulkopuolella. Mikäli keittiössä käymistä tai lasten syömistä on tarpeellista tarkkailla, tulisi tämä kodinomaisuuden säilymisen varmistamiseksi ensisijaisesti järjestää riittävän henkilöstön voimin. Tilojen lukitseminen lapsilta ei pidä olla lähtökohtana tällaisten tehtävien toteuttamiseksi. Tutkielmaan osallistuneiden yksiköiden säännöistä ei myöskään ilmennyt käytäntöjä, joiden mukaan ruuatta jättämistä tai välipalojen kieltoa käytettäisiin yhdessäkään laitoksessa seuraamuksena. Tässä yhteydessä on siitä huolimatta aiheellista korostaa, ettei ruuatta jättämistä voida pitää hyväksyttävänä kasvatukseenonon missään tilanteessa.¹⁷⁶

Laitos 5: ”Ruokailut tapahtumat päiväohjelmassa sovittuina aikoina. Jokainen osallistuu yhtä aikaa ruokailuun ja muistetaan ruokarauha sekä hyvät käytöstavat. Ruokailuilta ei kiirehdiä ulkoilemaan tai pelaamaan, vaan rauhoitutaan siihen hetkeen puolen tunnin ajan.

Muina aikoina keittiössä asioi vain ohjaajat. Keittiön kaapeilla ei käydä, vaan odotetaan seuraavaan ruokailuun saakka.”

Aineiston analyysin lopuksi todettakoon, että kaikenlaisten kasvatussääntöjen kirjaamisessa ja toteuttamisessa on tärkeää pyrkiä lasta kunnioittavaan ja luottamusta herättävään ilmaisutapaan. Vaikka laitoksen sääntöjen tulee olla yhdessä henkilöstön kanssa sovitut ja kirjatut, eikä lapsilla useinkaan ole näiden sisältöihin mahdollista vaikuttaa, tulisi sääntöjen kirjaamisessa välttää korostamasta yksikön sisäistä valta-asetelmaa. On mahdollista, että yksin sääntöjen kirjaamistapa vähentää lasten ja henkilöstön keskinäistä luottamusta tai lisää lasten kokemuksia epäoikeudenmukaisesta kohtelusta.¹⁷⁷ Asiallisesta kielenkäytöstä viranomaistyössä ja viranomaisen toimeksiannosta suoritettavassa työssä säädetään hallintolain 9 §:ssä. Tämä säännös koskettaa sekä suullista että kirjallista ilmaisua. Lastensuojelutyö perustuu keskeisesti kohtaamiseen, minkä

---

¹⁷⁶ Valvira 2013, s. 19.

¹⁷⁷ Valvira 2013, 16–17.

vuoksi on tärkeää kiinnittää huomiota kaikkiin arkisiin sosiaalisiin tilanteisiin. Myös apulaisoikeusasiamies on todennut päätöksessään AOA 6.11.2013 dnro 2777/4/12, että vaikka vaativassa lastensuojelutyössä asiallisen kielenkäytön ja hyvän tavan mukaisten ilmaisujen käyttö voi toisinaan olla haastavaa, ei ammattimaisesti toimiva aikuinen saa menettää malttiaan ja provosoida lapsen käytöksen seurauksena. Laitoksessa toimiva henkilökunta antaa lapsille esimerkeilään malleja siitä, miten aikuiset eri tilanteissa toimivat. Tämän vuoksi henkilöstön tulee toimia siten, että lapset voivat omaksua heiltä asiallisia ja toivottavia käyttäytymismalleja.

5 JOHTOPÄÄTÖKSET

5.1 Yleisiä huomioita hyväksyttävän kasvatuksen arvioinnista

Useat lastensuojelulaitoksissa käytettävät kasvatukseen ja -säännöt ovat samankaltaisia kuin tavallisessa kotikasvatuksessa. Lastensuojelulaitoksen vertaaminen perhekasvatukseen voi kuitenkin olla vaarallista, sillä huoltajia ja perhesuhteita koskevat säännökset ja vastuut ovat hyvin erilaisia. Näin ollen sellainen kasvatuksellinen rajaaminen, joka saatetaan yleisesti nähdä perheen sisällä hyväksyttävänä, ei välttämättä ole tätä lastensuojelulaitoksessa. Lastensuojelulaitoksella on erityinen vastuu lapsen oikeusturvan toteutumisesta ja lasta arvostavasta hyväksyttävästä kasvatuksesta. Lapsi on aina alisteisessa suhteessa ympärillään oleviin aikuisiin nähden. Siksi tämä vastuu on erityisen korostunut.

Kasvatuksellisen rajaamisen haasteita aiheuttavat lastensuojelulaitoksissa sääntelyn pirstoutuneisuus ja väljyys sekä toisaalta erilaiset, jopa keskenään vastakkaisiksi tulkittavat intressit, joiden samanaikainen huomioiminen voi olla toisinaan erittäin haastavaa. Lapselle osoitettujen kasvatukseen valinnassa ja mitoittamisessa tulee ottaa huomioon lapsi yksilöllisesti sekä arvioida kasvatukselliset rajat aina tapauskohtaisesti suhteuttaen ne lapsen tarpeisiin tai mahdollisen laiminlyönnin laatuun ja vakavuuteen nähden asianmukaisesti. Toisaalta lapsella tulee samanaikaisesti olla selkeä käsitys yksikön säännöistä ja käytännöistä sekä siitä, mitä ei-toivotusta käytöksestä seuraa. Kasvatuksellinen rajaaminen ei saa olla mielivaltaista tai liiallista. Lisäksi rajojen asettamisen yhteydessä on pidettävä kirkkaana mielessä lastensuojelulain mukaiset rajoitustoimenpiteet ja ymmärrettävä ero näiden toimenpiteiden välillä. Perusoikeuksien rajoittamista koskevat toimenpiteet ja arkipäivän kasvatukseen on pidettävä aktiivisesti erillään. Kun eri

näkökulmat tiedostetaan, ei liene epäselvyyttä siitä, että mustavalkoisia ohjenuoria kasvatukseen ei voida antaa. Turhautumiseen tai mustavalkoisiin yksikertaistuksiin ei ole varaa, sillä kasvatuksellisten rajojen asettamisen tarkoitusta ja laatua on arvioitava aktiivisesti. Kasvatuksen toteuttaminen ja siihen liittyvien hyväksyttävien ja johdonmukaisten rajojen asettaminen ovat lastensuojelulaitosten keskeisiä tehtäviä, joita henkilöstö ei voi vältellä siksi, että toteuttaminen on toisinaan erittäin haastavaa.

5.2 Hyväksyttävän kasvatukseen reunaehdot ja edellytykset lastensuojelulaitoksessa

Tutkielman pohjalta hyväksyttävän kasvatukseen reunaehdot voidaan jakaa kymmenen kohdan luetteloon. Yksikään luettelon kohdista ei poissulje toista, vaan jokainen luettelossa esitetty näkökulma on huomioitava tarvittaessa lastensuojelulaitosten kasvatukseen ja kirjallisten sääntöjen hyväksyttävyyttä arvioitaessa.

- 1) *Lapsen edun ensisijaisuus ja hänen kaikkien oikeuksiensa turvaaminen.* Kaikissa lastensuojelutoimissa, myös lapsen päivittäisen kasvatukseen toteuttamisessa on ensisijaisesti huomioitava lapsen etu. Vaativaksi lapsen edun arvioimisen tekee se, että keskustelussa vallitsee aina erilaisia käsityksiä siitä, mikä on lapsen parhaan edun mukainen tapa toimia. Lapsen edun ensisijaisuus luo kuitenkin lastensuojelun työntekijöille velvollisuuden harkita lasta koskevaa menettelyä tämän kaikkien oikeuksien mahdollisimman täysimääräisen toteutumisen turvaamiseksi. Yksinkertaistettuna lapsen etu toteutuu silloin, kun kaikki lapsen oikeudet toteutuvat mahdollisimman täysimääräisesti. Tähän päämäärään tulee ensisijaisesti pyrkiä myös kasvatukseen arvioinnissa ja toteutuksessa.
- 2) *Itsemääräämisoikeus.* Laitoshuollossa annettavan kasvatukseen toteutuksessa tulee pyrkiä lasten mahdollisimman laajan itsemääräämisoikeuden turvaamiseen. Itsemääräämisoikeudella tarkoitetaan henkilön vapautta määrätä itsestään ja toimistaan. Selvää kuitenkin on, etteivät lapsen itsemääräämisoikeuden toteuttaminen ja turvaaminen merkitse sitä, etteikö lapsille voisi ja tulisi asettaa tarvittavia ikäkautensa mukaisia velvollisuuksia, vastuita ja rajoja. Näiden rajojen on kuitenkin oltava hyväksyttäviä ja pohjaututtava myönteiselle suhteelle lapsiin. Lapsen itsemääräämisoikeuteen ei tule koskaan puuttua perusteetta.

- 3) *Lastensuojelulain mukaiset rajoitustoimenpiteet eivät ole hyväksyttävää kasvatusta.* Hyväksyttävän kasvatukseen keinojen kesto, intensiteetti tai tarkoitus ei voi olla sama kuin lastensuojelulain mukaisten rajoitustoimenpiteiden. Kasvatukseen keinojen ei voi puuttua lapsen perusoikeuksiin sillä tavoin kuin lain mukaiset rajoitustoimenpiteet. Sekä henkilöstölle että lapsille tulee olla selvää, milloin kyseessä on lastensuojelulain mukainen rajoitustoimenpide ja milloin kyse on kasvatuksellisesta rajaamisesta. Nämä toimenpiteet tulee pitää lastensuojelulaitoksen käytännöissä selkeästi erillä toisistaan.
- 4) *Kasvatuksen yleiset tavoitteet perustuvat lapsenhuoltolain 1 §:n luomiin edellytyksiin.* Lapselle tulee turvata hyvä hoito ja kasvatusta sekä ikään ja kehitystasoon nähden tarpeellinen valvonta ja huolenpito. Kasvatusta tulee toteuttaa siten, että lapsi saa osakseen ymmärtämystä, turvaa ja hellyyttä. Kasvatukseen keinojen ei milloinkaan saa olla lasta loukkaavia tai alistavia. Kasvatuksessa tulee pyrkiä tukemaan lapsen kasvamista vastuullisuuteen ja aikuisuuteen ja valittujen kasvatukseen keinojen taustalla tulee aina vaikuttaa lapsen kasvuun ja kehitykseen tukevia tavoitteita.
- 5) *Hyvän hallinnon perusteet.* Kasvatukseen keinojen valinnassa on erityisesti huomioitava suhteellisuus-, puolueettomuus, yhdenvertaisuus- ja tarkoituksenmukaisuusperiaatteen luomat edellytykset. Kasvatukselliset säännöt ja rajat eivät saa mennä pidemmälle eivätkä kestä pidempään, kuin on välttämätöntä niiden hyväksyttävän tavoitteen toteuttamiseksi. Lasten kasvatusta tulee toteuttaa puolueettomasti, eivätkä kasvatuksellisten sääntöjen soveltamiseen saa vaikuttaa esimerkiksi työntekijän sympatiat tai antipatiat (mielivallan kielto). Puolueettomuuteen liittyy läheisesti myös yhdenvertaisuusperiaate, joka turvaa jokaisen lapsen tasapuolista kohtelua ja kasvatusta. Yhdenvertaisuus turvaa lapsille samankaltaisen kohtelun keskenään samanlaisissa tilanteissa, kuten kasvatuksellisia seuraamuksia asetettaessa. Lisäksi kasvatusta on perustuttava hyväksyttävään tarkoituksiin. Pelkästään hyväksyttävä tarkoitus ei pyhitä kaikkia keinoja, vaan ainoastaan ne kasvatukseen keinojen, jotka ovat hyväksyttäviä itsessään. Käänteisesti katsottuna on myös selvää, ettei sellaisenaan hyväksyttävää kasvatukseen keinoja voida pitää edellytysten mukaisena silloin, kun sen käyttö ei perustu hyväksyttävään tarkoitukseen.

- 6) *Yksilöllisyyden huomioiminen.* Kasvatuksellisia sääntöjä asetettaessa on tarvittavalla tavalla huomioitava kukin lapsi yksilönä. Vaikka laitoksen yleiset kasvatussäännöt koskettavat lähtökohtaisesti kaikkia lapsia, on jokaisella lapsella myös oikeus yksilölliseen tarpeittensa mukaiseen sijaishuoltoon ja kasvatukseen. Sijaishuollon tarkoituksen mukainen kasvatusta ja hoito perustuvat kunkin lapsen kohdalla tehtyyn asiakassuunnitelmaan ja mahdolliseen hoito- ja kasvatussuunnitelmaan. Yksilöllisen kasvatuksen toteuttamiseen liittyy keskeisesti myös lapsen integriteetin kunnioittaminen. Lastensuojelulaitoksen säännöt ja käytännöt eivät voi olla luonteeltaan sellaisia, että ne loukkaavat lapsen integriteettiä, kuten esimerkiksi tämän kulttuuritaustaa tai uskonnollista kasvatusta.
- 7) *Yksityisyyden ja salassapidon turvaaminen.* Lastensuojelun toteuttamiseen liittyy runsaasti salassa pidettäviä asioita. Jo yksin tieto lastensuojelun asiakkuudesta on sillä tavoin arkaluonteinen, että se lukeutuu salassa pidettäviin tietoihin. Lastensuojelun laitoshuollossa päivittäisen hoidon ja kasvatuksen toteuttaminen on usein mahdotonta toteuttaa täysin ilman ulkopuolisten läsnäoloa, sillä muut lapset ovat aina toistensa asioihin nähden ulkopuolisia. Tästä syystä lastensuojelulaitoksessa tulee erityisen tarkoin varmistua siitä, että kasvatukselliseen rajaamiseen liittyviä taustasyitä ei ilmoiteta muille lapsille ja toisaalta lapsen kanssa käytävät kasvatustalut toteutetaan lapsen yksityisyyttä ja salassapitoa kunnioittaen ilman muiden lasten läsnäoloa.
- 8) *Kasvatustalut ja lapsen oikeus osallisuuteen itseään koskevassa asiassa.* Lapsen kanssa keskusteleminen on keskeinen tekijä kasvatuksen tavoitteiden toteutumiseksi. Lasta on tarkoitus tukea oppimaan sääntöjen ja sopimusten noudattamista. Keskustelulla ja perusteluilla varmistutaan siitä, että lapsi ymmärtää, mikä hänen käyttäytymisessään on johtanut rajaamiseen. Kasvatustalutilla turvataan lisäksi lapsen osallisuutta itseään koskevassa asiassa ja annetaan hänelle todellinen mahdollisuus esittää käsityksensä tapahtuneesta ja mielipiteensä esimerkiksi mahdollisen kasvatuksellisen seuraamuksen asettamisesta. Lasta kunnioittava, hänet huomioiva ja vuorovaikutukseen aktiivisesti pyrkivä kasvatusta luo parhaan pohjan lapsen ja aikuisen väliselle luottamukselle ja lapsen kehitykselle. Tämän lisäksi on tärkeää, että kasvatuksellisesta rajaamisesta ja siitä käydystä keskustelusta kirjataan keskeiset tiedot lasta koskeviin asiakirjoihin. Myös

tosiasiallisen kasvatustyön dokumentointi on tärkeää sekä asiakkaan että työntekijän oikeusturvan näkökulmasta. Lisäksi kirjaamisella turvataan suunnitelmallista työtapaa ja tehdään näkyväksi kollegoille tehtyjen toimien taustalla vaikuttavat tekijät, mikä parantaa työn jatkuvuutta ja jäsentämistä.

- 9) *Kirjalliset, selkeät ja julkisesti nähtävillä olevat kasvatussäännöt.* Lastensuojelulaitoksella on oltava käytössään selkeät, julkisesti nähtävillä olevat yhdessä kasvatushenkilökunnan kanssa laaditut säännöt, jotka on selitetty lapsille ymmärrettävästi. Lasten tulee olla tietoisia siitä, millaista käytöstä heiltä odotetaan ja mitä ei-toivotusta käytöksestä seuraa. Myös lasten huoltajilla on oikeus tietää, millaisia kasvatukseen keinoja laitoksessa käytetään. Kirjalliset säännöt toimitetaan lasten asioista vastaaville sosiaalityöntekijöille sijaishuollon tarkoituksenmukaisen toteutumisen valvontaa varten.
- 10) *Päätös lastensuojelulain mukaisten rajoitustoimenpiteiden käytöstä tarvittaessa.* Epäselvissä tai tulkinnanvaraisissa tilanteissa lastensuojelulaitoksen tulee joko pidättäytyä rajoittamasta lasta tai tarvittaessa tehdä toimenpiteestä lastensuojelulain mukainen rajoituspäätös. Näin on ainakin silloin, kun lapsi tai hänen huoltajansa pitävät toimenpidettä lainvastaisena tai ovat siihen muutoin tyytymättömiä. Tällä tavoin lapselle, hänen huoltajalleen tai muille mahdollisille asianosaisille syntyy tiettyjen oikeuksien¹⁷⁸ rajoittamisen osalta valitusoikeus, jonka johdosta epäselvä ja tulkinnanvarainen asia voidaan saattaa hallintotuomioistuimen käsiteltäväksi.

5.3 Lastensuojelulaitosten kirjallisten kasvatussääntöjen ongelmakohdat

Kirjallisten sääntöjen kerääminen tutkielmaa varten osoittautui odotettua haastavammaksi. Niistä 33:sta laitousyksiköistä, joihin otettiin yhteyttä, ainoastaan kahdeksan halusi antaa kirjalliset sääntönsä tutkielmaa varten. Sitä, miksei dokumentteja haluttu toimittaa, perusteltiin erilaisin tavoin. Suurin osa yksiköistä jätti kuitenkin vastaamatta pyyntöön kokonaan (17). Tutkielman aineiston keräämisessä koetut haasteet herättävät kirjottajan mielessä kysymyksiä siitä, mikä lastensuojelulaitosten säännöissä koetaan sillä tavoin arkaluonteiseksi, ettei näitä haluttu

---

¹⁷⁸ Valituskelpoisia lastensuojelulain mukaisia rajoitustoimenpitepäätöksiä ovat yhteydenpidon rajoittaminen (63 §), aineiden ja esineiden haltuunotto (65 §), lähetysten luovuttamatta jättäminen (67.4 §), liikkumisvapauden rajoittaminen (69 §), eristäminen (70 §) sekä erityisen huolenpidon järjestäminen (72 §). (LSL 89 §.)

toimittaa tutkielmaa varten. Lopulta kokoon saatu tutkimusaineisto oli kuitenkin tämän tutkielman näkökulmasta riittävä ja aineiston avulla saatiin hyvä yleiskäsitys siitä, millaisia kasvatussääntöjä lastensuojelulaitosten arjessa saatetaan käyttää. Pienen aineiston vuoksi todetut ongelmakohdat eivät kuitenkaan anna aihetta vetää laajoja valtakunnallisia johtopäätöksiä siitä, kuinka kasvatuksellinen rajaaminen suomalaisissa lastensuojelulaitoksissa yleisesti toteutuu.

Kirjallisten kasvatussääntöjen ongelmakohdat liittyivät pitkälti joko sääntöjen ehdottomuuteen tai näiden suhteellisuuteen. Monet ongelmalliseksi havaitut säännöt olivat ankaraan muotoon kirjattuja tai muulla tavoin mahdollisesti asian luonteeseen nähden suhteettomia. Tällaisia sääntöjä liittyi ainakin erilaisiin kasvatuksellisiin seuraamuksiin, puhelimen käyttöön ja tyttöjen ja poikien väliseen kanssakäymiseen. Tältä osin on kuitenkin muistettava, että sääntöjä arvioitiin ainoastaan kirjallisen esitystavan perusteella, eikä kirjoittajalla ole käsitystä siitä, kuinka sääntöjä tosiasiallisesti toteutetaan laitossyksiköiden arjessa. On kuitenkin mahdollista, että yksin sääntöjen kirjaamistapa vähentää lasten ja henkilöstön keskinäistä luottamusta tai lisää lasten kokemuksia epäoikeudenmukaisesta kohtelusta. Sääntöjen kirjaamisessa tulisi välttää korostamasta yksikön sisäistä valta-asetelmaa ja pyrkiä lasta kunnioittavaan ja luottamusta herättävään ilmaistapaan.

Eräs tällainen ehdottomaan ja ankaraan muotoon kirjattu sääntö liittyi esimerkiksi lapsen myöhästymiseen koulusta, jolloin tietty minuuttimäärä vähennettiin automaattisesti kaksinkertaisena tämän ulkoilusta. Mikäli sääntöjä toteutetaan tällä tavoin lapsen pienestäkin laiminlyönnistä, voivat säännöt olla luonteeltaan rangaistuksenomaisia. Vaikka yhteisten sääntöjen ja sopimusten noudattamisen opettelu on keskeinen osa lapsen kasvatusta, on seuraamuksia asetettaessa tärkeää huomioida, ettei kasvatuksen tarkoituksena ole itsetarkoituksellisesti lapsen rankaiseminen. Toimenpiteiden taustalla tulee aina vaikuttaa lapsen hyvää kasvua ja kehitystä tukevia syitä.

Myös puhelimen käyttöä kosketti joissain laitoksissa tiukkoja sääntöjä, kuten valokuvaamis-kielto tai viikon mittainen puhelimen takavarikointi epäasiallisen käytön seurauksena. Katego-

rista ja ehdotonta valokuvaamiskieltoa ei voida pitää hyväksyttävänä. Lapsen puhelimen ja sosiaalisen median käyttöön liittyy tänä päivänä valtavia haasteita lastensuojelulaitoksissa, mutta nämä haasteet tulee ratkaista kasvattamalla ja opettamalla lasta vastuulliseen puhelimenkäyttöön. Lapselle tulee olla selvää, millaisessa tilanteessa valokuvaaminen ja videoiminen on kiellettyä ja jopa rikoslain mukaan rangaistavaa. Lastensuojelulaitos ei voi kuitenkaan sivuuttaa kännykän käyttöön ja valokuvaamiseen liittyvää kasvatusvelvollisuuttaan asettamalla ehdottomia valokuvauskieltoja, joita ei voida sananvapauden näkökulmasta pitää hyväksyttävinä. Lapsen puhelimen pitkäkestoinen takavarikoiminen voi sen sijaan tosiasiallisesti vaikuttaa tämän yhteydenpidon toteuttamisen aikoihin ja tapoihin. Näin voi olla huolimatta siitä, että lapsella on mahdollisuus käyttää yksikön puhelinta soittoihinsa. Lapsi ei voi tällöin pitää yhteyttä kaikilla nykyajan yhteydenpitotavoilla ja toisaalta soittaminen edellyttää mainitussa tilanteessa lupaa henkilökunnalta. Tällaisen säännön kohdalla on tärkeää tiedostaa, että lapsi tai hänen läheisensä voivat aina muuttaa mieltään ja olla erimielisiä siitä, kuinka yhteydenpitoa tulisi toteuttaa. Mikäli asianosaiset ovat tyytymättömiä puhelimen takavarikoinnin johdosta muuttuneisiin yhteydenpitotapoihin tai aikoihin, on yhteydenpidon rajoittamista koskeva päätös tehtävä.

Muutaman laitousyksikön kohdalla nousi esiin tietynlaista ei-hyväksyttävää ehdottomuutta myös tyttöjen ja poikien välistä kanssakäymistä koskevissa säännöissä. Lastensuojelulaitos ei lähtökohtaisesti voi asettaa sellaisia sääntöjä, joilla kielletään kokonaan tyttöjen ja poikien keskinäinen kanssakäyminen. Lasten keskinäisen kanssakäymisensä valvominen on epäasiallisuuksien estämiseksi tarpeellista ja perusteltua, mutta tämä valvonta tulee pystyä toteuttamaan muilla keinoin. Henkilöstöön liittyvät tekijät eivät voi aiheuttaa rajoituksia lasten arkeen tai sosiaaliseen kanssakäymiseen, joten tällaista kieltoa oleskella toista sukupuolta olevien henkilöiden kanssa ei myöskään voida perustella henkilökunnan puutteella ja siitä johtuvilla valvonnan haasteilla. Puuttuvalla tai alimitoitetulla henkilöstöllä ei voida perustella muitakaan lapsen arkea rajoittavia sääntöjä, vaan lapsen kehitystason ja iän mukainen valvonta tulee järjestää turvaamalla laitoksen kokoon ja lasten tarpeisiin nähden riittävä määrä hoito- ja kasvatushenkilökuntaa.

Liikkumista rajaavien kasvatukseen osalta ilmeni epäselvyyttä siitä, rajoitetaanko seuraamuksilla tosiasiallisesti esimerkiksi lapsen oikeutta koulunkäyntiin. Eräässä laitoksessa oli käytäntönä, että lapsi viettää toistuvan myöhästelyn seurauksena koulupäivän aikaa huoneessaan. Lapsen perusoikeutena turvattua oikeutta osallistua opetukseen ei voida evätä kasvatuksellisin perustein, eikä edes lastensuojelulain mukaisin rajoitustoimenpitein. Koulunkäynti on lapsen oikeus, jonka toteutumista lastensuojelulaitoksen tulee tukea kasvatustyössään. Kasvatussäännöissä oli myös mainintoja lapsen kouluaikaisesta käyttäytymisestä annettavista seuraamuksista. Apulaisoikeusasiamies on todennut, ettei käytäntö, jossa lapsen kouluaikainen käyttäytyminen vaikuttaa lapsen vapaa-aikaan lastensuojelulaitoksessa, ole perusopetuslain mukainen. Vain koulu voi näin ollen antaa seuraamuksia lapsen kouluaikaisesta käyttäytymisestä. Sen sijaan lapsen kasvatuksellinen ohjaaminen päivärytmin ylläpitämiseen, aikatauluissa pysymiseen sekä koulunkäynnin tukeminen ovat lastensuojelulaitoksen luonnollisia tehtäviä.

Lisäksi eräät erityisesti liikkumista koskettavat säännöt vaikuttivat alttiilta olemaan tosiasialliselta luonteeltaan lastensuojelulain 69 §:n mukaista liikkumisvapauden rajoittamista. Erityisen ongelmalliseksi tämä rajanveto muotoutuu siksi, että joissain laitoksissa lainmukaisia rajoitustoimenpiteitä oli kuvattu osana lastensuojelun kasvatuksellisia sääntöjä. Tällöin on olemassa merkittävä riski siihen, että sekä lapsilta että aikuisilta hämärtyvät sijaishuollon arjessa perusoikeusrajoitusten ja hyväksyttävien kasvatukseen erot. Lasten liikkumiseen liittyi myös eräs käytäntö, jossa oli havaittavissa perustarpeisiin liittyvää ansaitsemisen logiikkaa. Kyseessä oli aluksi varsin lyhyeksi määritelty ulkoilu-aika, jota sai ”luottamuksen kasvaessa” ja hyvän käyttäytymisen seurauksena pidennettyä. Tällaista perustarpeisiin liittyvää ansaitsemisen logiikkaa ei ole pidetty hyväksyttävänä ylimmän laillisuusvalvojan ratkaisukäytännössä eikä lastensuojelun valvontaelimissä.

Huonerauhoittumisen osalta säännöissä esiintyi mainintoja, jotka voivat olla tulkittavissa ongelmallisiksi. Erityisesti maininta siitä, että lapsi siirretään huoneeseensa rauhoittumaan, voidaan ymmärtää lapsen fyysisenä siirtämisenä. Lastensuojelulain 68 §:n tarkoittama kiinnipitäminen voi sisältää myös lapsen siirtämisen. Näin ollen lapsen siirtäminen fyysisesti kiinni pitäen huoneeseensa, on luonteeltaan lastensuojelulain mukaista kiinnipitämistä, josta on tehtävä mainitun

lain 68.2 §:n mukaisesti asianmukainen kirjallinen selvitys. Joidenkin laitosten säännöt jättivät avoimeksi sen, millä tavoin huonerauhottuminen toteutetaan. Huonerauhottuminen ei saa tosiasiaa johtaa lastensuojelulain 70 §:n mukaiseen eristämiseen. Erityistä merkitystä on toimenpiteen kestolla. Useiden laitosten kohdalla olikin täsmennyksiä huonerauhottumisen lyhyestä ajallisesta kestosta ja siitä seuraavasta rajaamiseen johtaneen asian läpikäymisestä yhdessä lapsen kanssa. Onkin tärkeää toteuttaa rajaaminen sillä tavoin, ettei lapsi koe jääneensä täysin yksin tunnekuuhujensa kanssa. Hoito- ja kasvatushenkilökunnan saavutettavuus tarvittaessa on olennaista.

Käyttövaroihin kohdistuvia seuraamuksia tai käyttörahan maksuun liittyviä ehtoja oli kahdessa laitoksessa. Nämä ovat luonteeltaan selvästi lainvastaisia. Lapsella on ehdoton oikeus lastensuojelulain mukaisiin käyttövaroihin. Laitos ei voi asettaa käyttövarojen maksamiseksi ehtoja, eikä toisaalta kohdistaa näihin seuraamuksia lapsen ei-toivotusta käyttäytymisestä johtuen. Lastensuojelulaitoksella ei ole oikeutta valvoa sitä, mihin lapset käyttävät käyttövaransa. Näin oli yhdessä laitosyksikössä, jossa lapsen tuli toimittaa kuitti kaikista ostoksistaan henkilökunnalle. Lisäksi ongelmallisena näkyivät vahingonkorvaamiseen liittyvät säännöt, joissa ei oltu huomioitu alaikäisen lapsen vajaavaltaisuudesta johtuvaa asemaa vahingonkorvaajana ja korvausta koskevan sopimuksen tekijänä.

Lapsen oikeutta yksityisyyteen oli korostettu useiden laitosten säännöissä. Mainintoja oli erityisesti siitä, ettei lapsen henkilökohtaiseen huoneeseen saa mennä ilman lapsen lupaa. On tärkeää muistaa, että siinä missä muiden lasten, myös henkilökunnan tulee kunnioittaa ja turvata lapsen yksityisyyttä lastensuojelulaitoksessa. Henkilöstöllä voi kuitenkin olla jossain tilanteissa, erityisesti lapsen turvallisuuteen liittyen, hyväksyttäviä syitä mennä lapsen huoneeseen ilman tämän lupaa. Lähtökohtana on kuitenkin lapsen yksityisyyden vahva kunnioitus. Yksi laitoksista oli kirjannut sääntöihinsä, että mikäli lapsi ei siivoa huonettaan siivouspäivänä, ohjaaja tekee sen. Lastensuojelulaitoksessa lapsen henkilökohtaista huonetta pidetään tämän yksityiselämän suojan ja kotirauhan piiriin kuuluvana alueena. Lastensuojelulain 67.2 §:ssä (omaisuuden ja lähetysten tarkastamisesta) on säädetty niistä edellytyksistä, joiden vallitessa lapsen henkilökohtaiset tilat voidaan tarkastaa. Lapsen kotirauhan piiriin, hänen henkilökohtaiseen huoneeseensa, ei

voida ulottaa muita kuin laissa säädettyjä toimenpiteitä, jollaisena viikkosiivouksen toteuttamista ei voida pitää.

Laitoksilla oli erilaisia tapoja kirjata yhteisiä sääntöjä. Toiset laitoksista olivat kirjanneet sääntönsä varsin tiukkaan muotoon ja näiden rikkomisesta saattoi seurata ankariakin kurinpitotoimia. Kuten edellä on esitetty, esiintyi tutkielman kannalta huomautettavaa eniten sellaisista säännöistä, jotka olivat luonteeltaan ehdottomia ja ankaria. Toiset laitoksista olivat sitä vastoin kirjanneet säännöt hyvin väljiksi ja yleisluontoisiksi. Tämä toimintamalli voi kuitenkin olla omiaan herättämään huolen lapsen sijoituksen tarkoituksenmukaisesta toteutumisesta¹⁷⁹ tai kirjoittamattomien, lapselle epäselvien tai epä johdonmukaisten sääntöjen olemassa olost. Yleisluontoisesti ja väljästi kirjoitetuista säännöistä löytyi vain vähän huomautettavaa, sillä ilmaisutapa jätti hyvin avoimeksi sen, miten tällaisia sääntöjä tosiasiasa sovelletaan.

6 LOPUKSI

Kokonaisuutena tutkielmaan toimitettujen sääntöjen kirjaamistavoissa näkyivät 2010-luvulla käydyt keskustelut hyväksyttävistä kasvatuksellisista rajoista ja lapsen itsemääräämisoikeuden turvaamisesta. Lapsen oikeuksien näkökulmasta säännöissä esiintyi varsin vähän sellaisia toimintamalleja, joita voidaan pitää selvästi ja yksiselitteisesti lainvastaisina. Useiden huomiota herättäneiden sääntöjen kohdalla lopullinen tulkinta jäi sillä tavoin avoimeksi, että sääntöjen hyväksyttävyyden arviointi olisi vaatinut laajempaa käsitystä siitä, miten nämä tosiasiasa laitoksen arjessa toteutetaan. Kirjaamistavoissa näkyi hyvin se tosiseikka, ettei laitosten henkilöstöllä ole juridista osaamista eikä laajaa ymmärrystä siitä, minkälainen säännöspohja hyväksyttävän kasvatuksellisen rajaamisen taustalla vaikuttaa. Tästä syystä tutkielman kirjoittaja toivoo, että tämä hyväksyttävien kasvatukseen rajapintoja kokoava Pro Gradu -tutkielma antaa lastensuojelulaitoksille ja muille sijaishuollon yksiköille laajempaa kokonaiskäsitystä aiheesta arjen kasvatustyötä varten.

---

¹⁷⁹ Vastaavanlainen huomio on esitetty myös valtiontalouden tarkastusviraston lastensuojelua koskevassa tuloksellisuustarkastuskertomuksessa vuonna 2012. *VTV drno 321/54/2010*, s. 83–84.

Jotta lapsen oikeudet voivat toteutua lastensuojelulaitoksissa asianmukaisesti, on tiedostettava, ettei lastensuojelutyötä ole enää tänä päivänä mahdollista tehdä ilman oikeusnormien soveltamiseen liittyvää vahvaa asiantuntemusta.¹⁸⁰ Lapsen oikeudellinen asema on muuttunut jo kymmeniä vuosia sitten, mutta ajatustapojen muutos vaatii aikaa ja ennen kaikkea avointa keskustelua. Kehitystä tapahtuu suurin askelin silloin, kun epäkohdat nostetaan esiin ja näkyviksi. Esimerkiksi Toimiva lastensuojelu -selvitysryhmän loppuraportissa raportissa todettiin vuonna 2013, ettei julkinen valta ole suunnitelmallisesti kehittänyt, ohjannut, johtanut eikä valvonut lastensuojelua.¹⁸¹ Näihin toimiin on sittemmin ryhdytty, mutta toimintakulttuurin muutos vaatii merkittäviä ja päättäväisiä toimia. Tutkielma on hyvä päättää Suvianna Hakalehdon sanoin seuraavaan sitaattiin:

”Lastensuojelussa suojellaan lapsen oikeutta elää ikä kautensa mukaista mahdollisimman hyvää elämää vakiintuneissa, turvallisissa, hänen hyvinvointiaan ja kehitystään sekä muita hänelle kuuluvia oikeuksia edistävissä olosuhteissa. Tämän lastensuojelun keskeisen tavoitteen on säilyttävä kirkaana niin lainsäädännössä kuin lastensuojelun käytännön toiminnassa. Se ei ole ristiriidassa lapsen oikeudellisen aseman vahvistumisen kanssa, vaikka lapsen perus- ja ihmisoikeuksien, kuten esimerkiksi perhe-elämän suojan, uskonnonvapauden, osallisuuden ja oikeusturvan huomioon ottaminen lastensuojelussa saattavatkin jossain määrin haastaa lastensuojelun perinteistä toimintakulttuuria. Lastensuojelu on lapsen kaikkien oikeuksien suojelua.”¹⁸²

---

¹⁸⁰ Hakalehto 2016, s. 53.

¹⁸¹ STM 2013, s. 23.

¹⁸² Hakalehto 2016, s. 57.